

SISUKORD nr 6/2007

Toimetuse veerg

Riho Rahuoja..... 2

Uudised

Uudised ja teated.....3

ESTA uudised15

Tellimusi Sotsiaaltöö ajakirjale võtab vastu Kirilind.....64

Seadus

Puuetega inimeste õiguste konventsioonist

Monika Haukanõmm.....5

Sündmus

Sotsiaaltöötajad said kokku seminaridel

Piret Loorand..... 10

Konverents "Uued suunad erihoolekandes"

Regina Lind..... 13

Järelkaja sotsiaalhoolekande aastakonverentsile

Sirli Peterson..... 14

Õigus

Hoolduse seadmine ja hooldajatoetuse maksmine

Allar Jõks.....16

Kogemus: omavalitsuste sotsiaaltöötajad hooldajatoetuse maksimisest

Inna Kalamäe, Agnes Parmas..... 21

Teenuste arendamine

Dementsusega inimeste hooldamise probleemid ja hooldusteenuste arendamise vajadus Eestis

Eve Võrk..... 22

Geriaatriline hindamine Pärnu haiglas – sotsiaaltöötaja vaatenurgast

Viktooria Hrabrova.....27

Ikka perekesksest peretööst

Marika Ratnik.....31

Tapa vallas pakutakse peredele tugiisikuteenust

Ene Augasmägi..... 34

Lapse heaolu

Isad ja lapsehoolduspuhkus Eestis

Marre Karu ja Liina Järviste..... 36

Tudengiuurimus – värske vaade sotsiaaltööle

Marju Selg..... 41

Minu unistuste isa.

Põhikooli õpilaste kirjan-
dite temaatiline analüüs

Ragne Urbas.....43

Lapsi kasvatavate

"tavaperede" võrgustik ja abivajadus

Elin Tuuling..... 46

Lapse käsitlemine Eesti kohtusüsteemis perekonnast eraldamise praktikas

Merlin Mardisalu..... 49

Lastekaitse erialadiskursus Eesti lastekaitse käsiraamatutes. Ema ja isa käsitlemine.

Jane Ivanova..... 52

Lastekaitse erialadiskursus Eesti lastekaitse käsiraamatutes. Lapse arvamuse kuulamine ja koostöö lapsega

Karin Auväärt..... 55

Koolitus

Tallinna Laste Turvakeskus Eesti sotsiaalmaastikul

Taimi Tulva.....58

Lastehoolekande juhid saavad tuge rahvusvahelisest koolitusest

Alar Tamm.....60

Hea lugeja,

Sa hoiad käes selle aasta viimast Sotsiaaltöö numbrit. Aasta lõpp on ikka olnud aeg, kus vaadatakse tagasi ja püütakse tehtut kokku võtta. Minu jaoks oli möödunud aasta tihedalt seotud kohalike omavalitsuste tegemistega. Valitsuse poolt 2004. aastal heakskiidetud hoolekandekontseptsioonis pöörasime suurt tähelepanu just kohalike omavalitsuse võimaluste ja võimekuse tõstmisele hoolekande korraldamisel. Et seda õiget omavalitsuse tunnet kätte saada, otsustasin sellel aastal ka ise ühe nädala vallas töötada.

Tundsin küll omavalitsuste tegemisi üsna hästi nii oma ammuste kogemuste kui ka kolleegidega suhtlemise põhjal, kuid siiski suutis see nädal minu arusaamu korrigeerida ja võimaldas näha paljusid asju teise nurga alt. Ühe päeva nädalast pühendasin hooldaja tööle, külastades koos „hooldusvenna” Tõnisega tema „pruute”. Tõnis ise kutsub neid nii, tegemist on valdavalt eakate daamidega. Jõudsime külastada seitset hoolealust ja sõitsime selleks üsna viletsatel met-sateedel maha ligi sada kilomeetrit. See päev oli minule erilise tähendusega, sest 17 aastat tagasi esmakordselt sotsiaaltööga kokku puutudes tegin läbi koos Tõnisega sama ringi. Tõnis pole üldse muutunud, ikka sama muhe ja abivalmis. „Pruudid” olid tal uued ja ringi sõitsime ka uhiuue autoga, mis sobis suurepäraselt hooldaja tööks ja eakate transportimiseks päevakeskusesse, arsti juurde, kirikusse ja vajadusel ka sõbranna sünnipäevale. Ülejäänud aeg nädalast kulus valla regulatsioonidega tutvumiseks, valla arengukava täiendamiseks, sotsiaalasutuste külastamiseks ja kohtumisteks hooldus- ja sotsiaaltöötajatega ning puuetega inimestega. Omavalitsuses veedetud nädalast on mul ka mõned tähelepanekud, mida sooviksin Sinuga jagada:

- Kui riigi avalikud teenused oleksid kõigile kergesti kättesaadavad, oleks omavalitsuse sotsiaaltöötaja töö poole kergem.
- Valla sotsiaalametnik ei peaks olema koormatud teenuste osutamisega, sel juhul jääks tal rohkem aega ressursside planeerimiseks, töö korraldamiseks ja arendamiseks ning „suur pilt” ei kaoks silmist.
- Nii mõndagi võiks riik vähem reguleerida ja jätta omavalitsusele suurem valiku- ja otsustusvabadus, kusjuures mängureeglid peaksid olema kõigile ühesugused. See muidugi eeldab, et valla sotsiaaltööd juhiks erialase kõrgharidusega spetsialist.
- Sotsiaaltöötajat ei „põleta läbi” mitte suur töökoormus, vaid pigem see, kui tal puudub võimalus abivajajat aidata.
- Praktika oma tegevusvaldkonna asutustes peaks olema kindla perioodi järgi kohustuslik kõigile ministeeriumi ametnikele. (Sellise ettepaneku ma meie personaliosakonnale ka tegin)

Olen veendunud, et hoolekandes on võtmeroll kohalikel omavalitsustel ja peamiseks kvaliteedinäitajaks sotsiaaltöötaja võimekus õigeid otsuseid vastu võtta. Minu kogemus kinnitab, et võime koostöös edasi minna, kui me üksteist rohkem usaldame, kasutame oma talupojamõistust ja korraldame hoolekannet nii, et see oleks mõistlik ja inimsõbralik. Täna ongi meie jõupingutused suunatud eelkõige sellele, et suurendada omavalitsuste võimalusi ja võimekust hoolekandes ning tagada sotsiaaltöötajatele tingimused, kus nad saaksid teha oma tööd edukalt ja ilma kartuseta läbi põleda.

Riho Rahuoja
perepoliitika ja sotsiaalala asekanstler

U U D I S E D

Läänemaa aasta sotsiaaltöö tegija on Kaja Rootare

Läänemaal tähistati sotsiaaltöötajate päeva 13. novembril ehk siis Euroopa sotsiaaltöö tegijate päeval. Lääne maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakond korraldas maakonna sotsiaaltöö tegijatele piduliku vastuvõtu, kus anti üle ka aasta sotsiaaltöö tegija 2007 tiitel, mille pälvis Haapsalu Sotsiaal-maja direktor Kaja Rootare.

Üleskutsesele esitada kandidaate sellele tiitlile reageeris neli omavalitsust. Kaja Rootare valiti välja viieliikmelise komisjoni üksmeelse otsusega. Sündmust kajastas ka kohalik ajaleht (Lääne Elu 15.11.2007).

Propageerimaks sotsiaaltööd ja tunnustamaks selle tegijaid, ilmus 13. novembri kohalikus ajalehes Lääne Elu allakirjutanu arvamuskatkel "Täna on sotsiaaltöö tegijate päev"

Kersti Lõhmus

Uudiseid Võrumaalt

■ Eesti Regionaalse ja Kohaliku Arengu Sihtasutus (ERKAS) korraldas käesoleval aastal kohalikus omavalitsuses koduhooldus-teenuseid osutavatele hooldustöötajatele Põltsamaa Ametikooli baasil kolmeetapilise koolituse „Võõras kodu töökeskkonnana”. Koostöös Võrumaa Omavalitsuste Liiduga toodi Lõuna-Eesti hooldustöötajatele koolitus kodule lähemale: viimase kahe etapi ajal võõrustas meid lahkelt Urvaste kool.

1. novembril said tunnistuse koolituse kohta 32 Võru-, Põlva- ja Valgamaa hooldustöötajat. Koolitus jätkub kevadise erialase õppereisiga Soome.

■ Tänavust sotsiaaltöötajate päeva tähistati Võrumaal seekord nii, et 12. novembril külastas 22 kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajat Riigikogu. Oli võimalus osaleda sotsiaalkomisjoni istungil ning kohtuda Lõuna-Eestist valitud saadikutega. Lisaks muidugi ekskursioon Toompea lossis ja Pika Hermanni tornis. 13. novembril osales 28 avahoolduses ja hooldekodudes töötavat hooldustöötajat Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni korraldatud pidulikul üritusel Jõhvis. Meelde jääva kontserdi andsid Jõhvi Muusikakooli lapsed ja Helin-Mari Arder.

Päeva krooniks kujunes aga meie Rõuge valla sotsiaaltöötaja Maire Grosmani nimetamine aasta sotsiaaltöötajaks.

■ 23. novembril tähistas Sõmerpalu hooldekodu oma 10. sünnipäeva. See ei olnud kaugeltki esimene hooldekodu, kes Võrumaa vanuritele oma ukсед avas. Küll ollakse aga kindlalt esimesed, kellele kuub on kitsaks jäänud. Koos Sõmerpalu vallavalitsusega on peetud plaane uutesse ruumidesse kolimiseks ja tegevuse laiendamiseks.

Marianne Hermann

Hiiumaa sotsiaaltöötajad valisid aasta parimaks Ingrid Purge

Hiiumaa aasta parima sotsiaaltöötaja tunnustuse pälvis Putkastes asuva Hiiumaa Samaaria Eesti misjoni juhataja Ingrid Purge (pildil). "See oli tööpoolest üllatus. Ma ei arva end üldse selle au vääriliseks," ütles

Purge tunnistusest teada saades.

Ingrid Purge on olnud seotud Käina vallas asuva Hiiumaa Samaaria Eesti misjoni varjupaigaga juba 15 aastat. Varjupaiga tööd on ta juhtinud viimasel kuuel aastal. "Tegelikult on tõelised sotsiaaltöötajad siin saalis, mina olen iseõppinu," ütles ta Hiiu maavanema Hannes Maaseli allkirjastatud aukirja kätteandmisel. Lisaks aukirjale sai Purge kutse laupäevaõhtusele Eesti ettevõtlike naiste assotsiatsiooni ballile Rakveres.

Maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja Aasa Saarna sõnul osutusid Purge ja Samaaria valituks, kuna seekord sooviti tunnustada lisaks heale inimesele ka asutust tubli töö eest. "Ka Samaaria pidas 15. sünnipäeva. Ingrid on küll väga tagasihoidlik, aga ta on ettevõtlik ja nende pakutav teenus on Hiiumaale väga tähtis," sõnas Saarna. Kiitusega polnud kitsid ka teised valimiskomisjonis osalenud. "Meie oleme Ingridi ja Samaaria üle väga uhked. Nende asutus on kasulik kogu saarele ja on algusaegadega võrreldes tublisti arenenud. Peale varjupaiga-

teenuse aitab Samaaria teisigi abivajajaid, näiteks toiduabi näol,“ ütles Käina valla sotsiaalosakonna juhataja Ly Meldorf. Aasta parima sotsiaaltöötaja valivad maavalitsuse eestvedamisel omavalitsuste sotsiaalnõunikud, et tunnustada sotsiaaltöötajaid pikaajalise tööpanuse eest. Nagu tavaks, antakse valituks osutunule aukiri sotsiaaltöötajate päeval, mida tähistati tänavu 9. novembril. Tunnustusega ei kaasne küll rahalist preemiat, aga saajat peetakse meele mõne meene või kingitusega.

Sotsiaaltöötajate päeva tähistati kohvilaua ja kontserdiga. Esines Astrid Böning koos oma kandleõpilastega. Üllatusena saabus Kihnust Järsümäe Virve ehk Kihnu Virve.

Hannes Sarv hannes.sarv@hiioleht.ee

Siiri Oviiri nimelise stipendiumi sai Maire Grossmann

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö osakonnas anti sel sügisel juba kolmandat korda välja Siiri Oviiri nimeline stipendium summas 20 000 kr. Stipendiumikomisjoni otsusega eraldati stipendium eriala magistrandile **Maire Grossmannile**, kes on loonud sotsiaaltöö süsteemi Rõuge vallas, osaleb aktiivselt Võrumaa Omavalitsuste Liidu sotsiaal- ja tervishoiukomisjoni töös ning on toetanud Võrumaa Sotsiaaltöö Keskuse loomist. Ta on pühendunud sotsiaaltööle alates 1993. aastast. Stipendiumikomisjon tunnustas M. Grossmanni sotsiaaltöö edendamise eest ühes Eesti vallas ning tema soovi suure praktilise kogemuse toel jätkata ülikooliõpinguid magistriõppes. TLÜ sotsiaaltöö osakond tänab Siiri Oviiri stipendiumi eest ja õnnitleb stipendiaati M. Grossmanni. Samas tunnustame kõiki stipendiumile kandideerinud magistrante ning neid toetanud kursusekaaslasi ja soovime neile edu õpingutes ja jõudu igapäevases töös. **Anneli Niinemets**

Tallinna Sotsiaaltöö Keskus saavutas tunnustuse “Edasipürgiv organisatsioon”

Tallinna Sotsiaaltöö Keskus saavutas konkursil Eesti juhtimiskvaliteedi auhinnale tunnustuse “Edasipürgiv organisatsioon” (*Committed to Excellence – C2E*). Tunnustuse andis üle Eesti Kvaliteediühingu esindaja 26.10 Tartus sotsiaalhoolekande aastakonverentsil.

Tunnustus „Edasipürgiv organisatsioon“ antakse organisatsioonile Eesti juhtimiskvaliteedi auhinna konkursil edukalt valitud ja juhitud parendusprojektide elluviimise eest. Edasipürgiva organisatsiooni tunnustusskeem järgib EFQM (*European Foundation for Quality Management – Euroopa Kvaliteedi-juhtimise Sihtasutus*) täiuslikkumudeli (EFQM Excellence Model®) meetodikat. Täiuslikkumudel ja meetodika sobib mis tahes organisatsiooni juhtimiskvaliteedi hindamiseks ja parendamiseks. Tunnustus on kehtiv 2 aastat.

Tallinna Sotsiaaltöö Keskus rakendas konkursi raames ellu kolm organisatsiooni tööd täiustavat parendusprojekti:

- töötati välja personali koosolekute süsteem
- rakendati ellu kliendinõukogu
- töötati välja personali motiveerimise ja tunnustamise süsteem.

Parendusprojektide rakendamise tulemusena paranes töötajate ja klientide rahulolu teenuse korraldusega, tõusis teenuste osutamise tulemuslikkus, vähenes kaebuste arv ning suurenes personali osalemine arendustöös. Tallinna Sotsiaaltöö Keskus jätkab juhtimiskvaliteedi arendamist ja asutuse töökorralduse tõhustamist.

Merit Lilleleht, www.swcenter.ee

Sotsiaalteaduste aastakonverents

23.–24. novembril toimus Tartus Eesti sotsiaalteaduste VII aastakonverents teemal „Eesti pärast Euroopa Liiduga ühinemist“. Vaatluse alla võeti Euroopa Liiduga liitumisele järgnenud aastatel esile kerkinud probleemid sotsiaalmajanduslikus arengus, välissuhetes, haridus- ja innovatsioonipoliitikas ning teistes valdkondades. Konverentsi 33 sessioonil ning plenaardiskussioonides tutvustati Eesti ühiskonna arengusuundi, kaardistati valupunkte ja probleeme ning pakuti välja rakendatavaid alternatiive nende lahendamiseks. Muuhulgas käsitleti sotsiaaltööd ja sotsiaaltöö uurimist; perekonda ja selle võrgustikke, lapsepõlve ja laste arengut, noorte olukorda, integratsiooni- ja kultuuriuuringuid, tööturu ja elukestva õppe probleeme, regionaalarengu ja omavalitsuste rahastamise küsimusi, õpilaste toetamisvõimalusi koolis. Ettekannete täistekstid: www.ut.ee/ESAK

Puuetega inimeste õiguste konventsioonist

Monika Haukanõmm

sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna nõunik

President Toomas Hendrik Ilves allkirjastas k.a 25. septembril Eesti nimel ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni (edaspidi konventsioon), millega pannakse sellega ühinenud riikidele kohustus kaitsta puuetega inimeste õigusi, kaotada igasugune diskrimineerimine ning edendada nende õigusi hariduse, tervise, sotsiaal- ja muudes valdkondades.

Konventsiooni allkirjastamine ja selle taust

Maailmas elab ligikaudu 650 mln puudega inimest, sealhulgas 50 mln Euroopa Liidus ehk hinnanguliselt 10 % elanikkonnast, keda võib vabalt nimetada suurimaks vähemuseks maailmas. Eestis moodustavad puudega inimesed kogu rahvastikust 8,4 % ehk 113 000 inimest. Sellele lisandub veel suur hulk krooniliste haigustega inimesi, keda küll ei loeta puuetega inimesteks seaduse mõistes, kuid kes oma tervisliku seisundi tõttu vajavad täiendavaid meetmeid, et võimalikult iseseisvale toime tulla igapäevaeluga. Eesti põhiseaduse kohaselt on puuetega inimesed riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all, kuid vaatamata paljudele puuetega inimeste heaolu ning iseseisvat toimetulekut toetavatele õigusaktidele on raskusi nende ellurakendamisega. Raskused tulenevad nii rahanappusest kui ka teadmiste ning tõhusa järelevalve puudumisest kehtestatud nõuete täitmise üle (nt üldkasutatavate hoonete, teede, märgistuste jms vastavus puuetega inimeste vajadustele).

Konventsiooni allkirjastamisele peab mõistliku aja jooksul järgnema konventsiooni ratifitseerimine ja selle ideede ning põhimõtete rakendamine nii poliitikas kui igapäevases elus. Konventsiooniga ühinemisel tuleb hakata igal tasandil suunama puuetega inimeste probleemidele oluliselt enam tähelepanu ja raha. Kõiki edaspidi koostatavaid seadusi, arengu- ja tegevuskavasid tuleb analüüsida konventsiooni sätteid silmas pidades. President Ilves ütles konventsiooni allkirjastamisel: „Puuetega inimeste toetamine, tähelepanelik suhtumine nende õigustesse ja võimalikult lai kaasamine ühiskonda näitab kogu meie ühiskonna tervist, küpsust ja tugevust“. Seega tuleb igal tasandil (riik, kohalikud omavalitsused, valitsusvälised organisatsioonid, eraettevõtted) üha rohkem pöörata tähelepanu puuetega inimeste täielikule kaasamisele ühiskonda. Kaasamine ei tähenda enam ainult võimaluste loomist, vaid ka puuetega inimeste võimalust kasutada kõiki õigusi, unustamata seejuures õigustega kaasnevaid kohustusi.

Viimane kümnend on näinud suuri poliitilisi, majanduslikke, sotsiaalseid ja tehnoloogilisi muutusi Euroopas ja terves maailmas. Üleilmastumise võimalused ja väljakutsed, info- ja sidetehnoloogia areng, tööhõive ja töötuse, tervise ja demograafia mudelite muutus ja Ida- ning Kesk-Euroopa üleminek turumajandusele kujundavad puuetega inimeste õiguste valdkonda ümber. Paljud nimetatud muutustest on olnud positiivsed ja on suurendanud inimeste lootusi ja ootusi.

Ajajärgust, kus puudega isikus nähti hoolitsust vajavat patsienti, kes ei panusta ühiskonda,

oleme liikunud sellisesse arenguetappi, kus puudega inimeses nähakse isikut, kes vajab mõningate takistuste kõrvaldamist, et võtta sisse ühiskonnaelus täisosaleva liikme õigus-pärane koht. Sellised takistused kujutavad endast hoiakuid ning sotsiaalseid, õiguslikke ja keskkonna seatud piiranguid. Seetõttu me vajame jätkuvalt paradigma nihet, et hõlbustada üleminekut puude iganenud meditsiiniliselt mudelilt sotsiaalsele ja inimõigustel põhinevale mudelile. Sellise integreeritud lähenemise puhul on inimene tähelepanu keskpunkt. Aktiivse poliitika mõjul on paljudes riikides toimunud nihe, mis annab puuetega inimestele õiguse kontrollida oma elu. Valitsusväliste organisatsioonide, eriti puuetega inimeste organisatsioonide roll ühiskonnas on suuresti muutunud. Neist on saanud valitsuste partnerid ning puuetega inimeste nõustajad, teenindajad või eksperthinnangute ja pädevuse allikad.

Konventsiooni väljatöötamine kestis neli aastat. Konventsioon koos fakultatiivprotokolliga võeti vastu ÜRO peakorteris New Yorgis 13. detsembril 2006 ning avati allkirjastamiseks kõigile riikidele ja piirkondliku integratsiooni organisatsioonidele¹ 30. märtsil 2007. Esmakordselt ajaloos allkirjastas avamispäeval konventsiooni tervelt 82 riiki 192-st, fakultatiivse protokolliga 44 ja kohe ratifitseeris selle üks riik – Jamaica. 2007. a oktoobri seisuga on konventsiooni allkirjastanud 118 riiki, kellest 67 on allkirjastanud ka fakultatiivprotokolliga. Hetkel on konventsiooni ratifitseerinud 7 riiki. Ainsa Euroopa Liidu liikmesriigina on konventsiooni ratifitseerinud ja oma seadused sellega vastavusse viinud Ungari². Samas on mitmed Euroopa Liidu liikmesriigid – nt Soome, Rootsi, Inglismaa – tunnistanud raskusi mõningate konventsiooni artiklite rakendamisega riigisisestes seadustes ja praktikas, mis lükkab ratifitseerimise kaugemasse tulevikku ning võib viia vajaduseni teha reservatsioone.

Lühiülevaade konventsioonist

Konventsioon koosneb preambulist ja 50 artiklist, konventsiooni fakultatiivprotokoll sisaldab omakorda 12 artiklit³. Konventsioon koondab ja täpsustab kõik puuetega inimeste õigustega seonduva, mis on sätestatud muudes rahvusvahelistes konventsioonides ja dokumentides, kuid ei loo uusi seaduslikke õigusi, vaid kordab üle juba eksisteerivad õigused viisil, mis on suunatud puuetega inimeste vajadustele ja olukorrale.

Konventsiooni eesmärk on edendada, kaitsta ja tagada kõigi inimõiguste ja põhivabaduste täielikku ja võrdset teostamist kõigi puuetega inimeste poolt ning edendada lugupidamist nende loomupärase väärkuse suhtes.

Esmakordselt on konventsioonis kirja pandud puudega inimese mõiste (art 1): **puudega inimeseks** loetakse isikut, kellel on pikaajaline füüsiline, vaimne, intellektuaalne või meele kahjustus, mis võib koostoimel erinevate takistustega tõkestada tema täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel. Rõhutatakse, et puue on ajas muutuv mõiste, mis kujuneb isiku tervisekahjustuste ning suhtumuslike ja keskkondlike takistuste vastasmõjus, takistades isiku täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel.

Konventsiooni läbivad põhimõtted (art 3) on austus inimese loomupärase väärkuse, individuaalse autonoomia, k.a vabadus ise oma valikuid teha, ja tema iseseisvuse vastu; mitte-diskrimineerimine; täielik ja tõhus osalemine ja kaasatus ühiskonnaelus; lugupidav suhtumine erinevustesse ning puuetega inimeste tunnustamine mitmekesise inimkonna osana; võrdsed võimalused; ligipääsetavus; meeste ja naiste võrdsus; austus puuetega laste arenevate võimete vastu ning austus puuetega laste õiguse suhtes säilitada oma identiteet.

¹ kindla piirkonna suveräänsete riikide moodustatud organisatsioon, millele tema liikmesriigid on andnud pädevuse konventsiooni reguleeritavates küsimustes

² <http://www.un.org/disabilities/>

³ <http://www.sm.ee> – konventsiooni terviktekst

Võrdne kohtlemine ja mittediskrimineerimine (art 2 ja 5).

Konventsiooniga ühinenud riigid kohustuvad tagama puuetega inimeste kõigi inimõiguste ja põhivabaduste täielikku teostamist. Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ning neil on õigus võrdsele seadusest tulenevale kaitsele ja soodustustele. Tuleb keelustada mis tahes diskrimineerimine puude alusel ning tagada puuetega inimestele võrdne ja tõhus õiguslik kaitse

mis tahes alusel toimuva diskrimineerimise eest. Võrdsuse edendamiseks ja diskrimineerimise kõrvaldamiseks tuleb teha põhjendatud ümberkorraldusi⁴.

Diskrimineerimiseks ei loeta eriabinõusid, mis on vajalikud, et kiirendada puuetega inimestele võrdsuse saavutamist või see tegelikult saavutada. Diskrimineerimiseks puude alusel loetakse sellist olukorda, kus toimub mis tahes vahetegemine, välistamine või piiramine, mille eesmärk või tagajärg on kõigi inimõiguste ja põhivabaduste teistega võrdsel alusel tunnustamise, teostamise või kasutamise tõkestamine või tühistamine poliitika-, majandus-, sotsiaal-, kultuuri-, kodanikuühiskonna või mis tahes muus valdkonnas. See hõlmab kõiki diskrimineerimise vorme, kaasa arvatud põhjendatud ümberkorralduste tegemisest keeldumine.

Puuetega inimeste hulgas on neid, kel on erilisi takistusi või kes kogevad kahekordset diskrimineerimist. Konventsioonis pööratakse erilist tähelepanu **puudega naistele ja lastele**, kellel on suurem oht sotsiaalsele tõrjutusele kui ülejäänud puuetega inimestel (art 6 ja 7). Rõhutatakse, et lähtudes ÜRO lapse õiguste konventsioonist peab puuetega lastel olema võimalik teostada kõiki inimõigusi ja põhivabadusi võrdsel alusel teiste lastega.

Konventsiooni osalisriigid on kohustatud tegelema ühiskonna **teadlikkuse tõstmisega** puuetega inimeste küsimustes (art 8).

Ligipääsetavus (art 9). Selleks et võimaldada puuetega inimestel elada iseseisvalt ja osaleda täielikult kõigis eluvaldkondades on vaja võtta kasutusele abinõusid, millega tagatakse puuetega inimestele teistega võrdsel alusel ligipääs kogu füüsilisele keskkonnale, transportile, teabele ja suhtlusvahenditele, sh info- ja sidetehnoloogiatele ja -süsteemidele ning avalikele rajatistele ja teenustele nii linnas kui ka maal. Neid abinõusid, millega tehakse kindlaks ja kõrvaldatakse ligipääsu raskendavad ja tõkestavad asjaolud, esitatakse järgmistele valdkondadele: transport, ehitised, teed ja muud sise- ja välisrajatised, k.a koolid, eluasemed, arstiabi- ja teenused ja töökohad; teave, suhtlusvahendid ja muud teenused, kaasa arvatud elektroonilised ja hädaabi-teenused.

Kõige keerulisemaks konventsiooni artiklikaks peetakse art 12, mille järgi peab puuetega

⁴teisendused ja kohandused, mis ei ole ebaproportsionaalselt ega liigselt koormavad ning on konkreetsel juhul vajalikud, et tagada puuetega inimestele kõigi inimõiguste ja põhivabaduste teostamine või kasutamine teistega võrdsel alusel

inimestele olema kõigis eluvaldkondades tagatud teistega võrdsetel alustel **õigus- ja teovõime**. Riigil tuleb rakendada abinõusid, mis võimaldavad puuetega inimestel kasutada oma õigus- ja teovõime teostamiseks vajalikku abi vastavalt rahvusvahelistele inimõigus-tele. Artikkel paneb osalisriikidele kohustuse rakendada kõiki asjakohaseid ja tõhusaid abinõusid, et tagada puuetega inimestele võrdne õigus omada või pärida vara, korraldada ise oma rahaasju ning omada võrdset ligipääsu pangalaenudele, hüpoteekidele ja muudele krediidi vormidele ning tagada, et puuetega inimestelt ei võetaks omavoliliselt nende vara. Puuetega inimestele peab tagama teistega võrdsetel alustel ligipääsu õigusemõistmisele. Selleks et hõlbustada nende otsesest ja kaudset osalemist kõigis kohtumenetluse etappides (k.a juurdluses), tuleb teha menetluslikke või vanust arvestavaid ümberkorraldusi. Riigil tuleb edendada õigusemõistmise alal töötavate isikute väljaõpet, kaasa arvatud politsei- ja vanglatöötajad.

Konventsioonis rõhutatakse, et mitte kellegi suhtes ei tohi rakendada **piinamist ega julma, ebainimlikku või inimväärikust alandavat kohtlemist või karistamist** (art 15–17 ja 22). Eriti ei tohi kellegi peal ilma isiku vabatahtliku nõusolekuta teha meditsiini- või teaduskatseid. Lisaks tuleb puuetega inimesi kaitsta nii kodus kui ka väljaspool kodu igasuguste ekspluateerimise, vägivalda ja väärkohtlemise vormide, kaasa arvatud sooga seotud vormide eest. Puuetega inimesel on teistega võrdne õigus kehalisele ja vaimsele puutumatusel. Keelatud on häirida puuetega inimeste privaatsust, perekonda, kodu, kirjavahetust või muud liiki suhtlust ning panna toime ebaseaduslikke ründeid nende au ja maine vastu, olenemata nende inimeste elukohast või elukorraldusest.

Konventsiooni ratifitseerinud riik peab kõrvaldama puuetega inimeste diskrimineerimise kõigis **abielu, perekonna, laste kasvatamise ja suhetega** seotud küsimustes (art 23). Kõigil abiellumisealistel puuetega inimestel on õigus mõlema abielluva poole vabatahtlikul ja täielikul nõusolekul abielluda ja perekonda luua, otsustada vabalt ja vastutustundlikult oma laste arvu ja sündimise aja üle ning saada oma vanusele sobivat teavet ning nõustamist soojätkamise ja pereplaneerimisega seotud küsimustes.

Väga tähtsaks peetakse **võimaluste loomist iseseisvaks eluks ja kogukonda kaasatuseks**. Kõigile puuetega inimestele tuleb tagada võrdne õigus elada kogukonnas ning omada teistega võrdseid valikuvõimalusi. Tuleb rakendada tõhusaid ja asjakohaseid abinõusid, et võimaldada puuetega inimestel seda õigust teostada ning soodustada nende kaasamist kogukonda ja selles osalemist. Puuetega inimestel on võimalik valida teistega võrdsetel alustel oma elukohta ning seda, kus ja kellega nad elavad, ning neil ei ole kohustust järgida kindlaksmääratud elukorraldust. Et vältida kogukonnast eraldumist peab puuetega inimestel olema ligipääs kodustele, elukohajärgsetele ja muudele kogukonna tugiteenustele, kaasa arvatud elamise toetamiseks vajalikule kõrvalabile ning kogukonda kaasatusele. Avalikud teenused ja rajatised peavad olema võrdsetel alustel kättesaadavad ka puuetega inimestele ja arvestama nende vajadusi. Iseseisvuse üheks tingimuseks peetakse personaalsete liikumisvõimaluste tagamist (art 20), olgu selleks siis kohandatud transport, liikumist soodustavad abivahendid või abipersonal.

Eraldi artiklid käsitlevad puuetega inimeste õigust **haridusele** (art 24), **tööle ja tööhõivele** (art 27) ja **tervishoiule** esitatavaid tingimusi (art 25). Kõigil puuetega inimestel on õigus üld- ja kõrgharidusele, kutse-, täiend- ja elukestvalem õppele. Hariduse omandamiseks tehakse põhjendatud ümberkorraldusi vastavalt isiku vajadustele ning osutatakse vajalikku tuge. Koosõlas täieliku kaasamisega peavad olema tagatud toimivad individuaalsed toetusabinõud. Igal puuetega inimesel on õigus olla võimalikult terve ilma diskrimineerimiseta puude alusel, st kättesaadavad peavad olema nii tervishoiu- kui rehabilitatsiooniteenused. Kõik, kes on võimelised ja soovivad töötada, peavad saama kasutada oma õigust tööle (st õigust teenida elatist vabalt valitud või tööturul tunnustatud kutsealal ning õigust puuetega inimestele avatud, kaasavale ja ligipääsetavale töökeskkonnale).

Märgitakse ka seda, et osalisriigid tunnistavad puuetega inimeste ja nende perede õigust **küllaldasele elatustasemele ja sotsiaalkaitsele** (art 28), tagavad puuetega inimestele võimaluse teostada oma **poliitilisi õigusi** (art 29), **õigust sõnavabadusele ja informatsioonile** (art 21) ja õigust **osaleda kultuurielus, vaba aja ning sporditegevuses** (art 30).

Järelevalve ja rakendamine

Konventsiooni riiklikuks rakendamiseks ja järelevalve teostamiseks peab iga riik määrama ühe või mitu vastutavat üksust, mis koordineeriks tegevusi eri sektorites ja eri tasanditel. Eestis määrati konventsiooni rakendamise eest peavastutajaks sotsiaalministeerium, teised ministeeriumid vastutavad konventsiooni rakendamise eest oma haldusala piires. Konventsiooni kohaselt kaasatakse järelevalveprotsessi ka kodanikuühiskonda, eriti puuetega inimesi ja nende esindusorganisatsioone.

Konventsiooniga ühinenud riigid kohtuvad regulaarselt osalisriikide konverentsidel, et arutada konventsiooni rakendamise seotud küsimusi. ÜRO peasekretär kutsub osalisriikide konverentsi kokku hiljemalt kuus kuud pärast konventsiooni jõustumist ja edaspidi kord kahe aasta järel või vastavalt osalisriikide konverentsi otsusele.

Konventsiooni rakendamise üle järelevalve teostamiseks moodustavad osalisriigid ÜRO juurde kuni 18 eksperdist koosneva puuetega inimeste õiguste komitee. Osalisriigil tuleb esitada kahe aasta jooksul pärast selle riigi suhtes konventsiooni jõustumist komiteele ÜRO peasekretäri kaudu põhjalik aruanne konventsioonist tulenevate kohustuste täitmiseks rakendatud abinõudest ning saavutatud edusammudest. Edaspidi tuleb esitada aruanne vähemalt iga nelja aasta järel ja täiendavalt komitee sellekohasel nõudmisel. Lisaks edusammudele võib aruannetes välja tuua asjaolud ja raskused, mis mõjutavad konventsioonist tulenevate kohustuste täitmist. Komitee vaatab aruande läbi, teeb oma hinnangute alusel ettepanekuid ja annab osalisriigile aruande põhjal üldisi soovitusi. Komitee võib nõuda osalisriigilt lisateavet. Kui osalisriik on aruande esitamisega oluliselt hiljaks jäänud, võib komitee sellele osalisriigile teatada vajadusest alustada uurimist konventsiooni rakendamise kohta, kui aruannet ei esitata kolme kuu jooksul pärast nimetatud teadet. ÜRO peasekretär teeb aruanded kättesaadavaks kõigile osalisriikidele. Aruanded peavad olema riigisisest avalikkusele laialdaselt kättesaadavad.

Lõpetuseks

Konventsiooni allkirjastamine paneb Eestile kohustuse see ratifitseerida. Valitsuse poolt heaks kiidetud ja presidendi allkirjastatud konventsioon ei muutunud allkirjastamisega riigile veel siduvaks, vaid näitab meie tahet ja valmidust konventsiooni ratifitseerimiseks. Seega jõustub konventsioon 30. päeval pärast seda, kui Eesti esindaja on asjakohase kirja ÜRO-sse hoiule andnud.

Konventsiooni allkirjastamisega ning selle riigisisese propageerimisega näitab riik, et peab oluliseks puuetega inimeste põhiõiguste ning vabaduste täielikku rakendamist ning seda, et olenemata elukohast kehtivad igal pool samad lähtekohad puuetega inimesi puudutavates küsimustes. Konventsiooni ratifitseerinud riik peab respektseerima, kaitsma ja ka täide viima puuetega inimeste õigusi. Konventsiooni ratifitseerimisele peab eelnema põhjalik mõjude analüüs, et välja selgitada, milliseid täiendavaid kohustusi, seadustiku muutmist ning rahalisi kohustusi on vaja riigil endale võtta.

Pärast konventsiooni ratifitseerimist tunnistab riik oma õiguslikke kohustusi ja peab viima nii oma seadused kui igapäevase praktika sellega vastavusse. Konventsioon väljendab poliitilist tahet kõrvaldada võimalikud takistused ning rõhutab, et efektiivne võitlus diskrimineerimisega saab toimuda üksnes eri osapoolte ja huvigruppide koostöös. Tõhus on koostöö vaid siis, kui osalisriigid kinnitavad vajadust ühiselt vastu astuda puuetega inimeste mis tahes diskrimineerimisele, võttes aluseks kooskõlastatud meetmed selle ennetamiseks.

Sotsiaaltöötajad said kokku seminaridel

Piret Loorand

sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna peaspetsialist

Kuna sotsiaaltöötajate ja sotsiaalministeeriumi ametnike seekordsete kohtumiste mootoriks oli Euroopa Sotsiaalfondi rahastatav programm „Töölesaamist toetavad hoolekandeteenused 2007–2009”, siis keskenduti peamiselt töölesaamist toetavatele hoolekandeteenustele ning uue hoolekandeseaduse ettevalmistamisele. Oktoobris ja novembris toimunud seminarid olid rahvarohked, neljas piirkonnas osales kokku ca 350 inimest.

Igas piirkonnas peeti kolm sissejuhatavat ettekannet: sotsiaalministeeriumi perepoliitika ja sotsiaalala asekanstler **Riho Rahuoja** rääkis hoolekande hetkeseisust, hoolekandeseaduse uuendamisest ning töölesaamist toetavate teenuste arendamisest omavalitsustes. Sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond oli pannud kokku ülevaate teenuste osutamisest ning sotsiaalkaitse kulutustest kohalikes omavalitsustes, mida valgustasid lähemalt analüüsi osakonna nõunik **Ülla Mäe** ning hoolekande osakonna analüütik **Marek Atonen**. Ettekandest võis järeldada, et kohalike omavalitsuste kulutused sotsiaalvaldkonnas on tõusuteel. Kõige enam ressursse läheb eakate, puuetega inimeste ja laste sotsiaalkaitsele. Samas on kulutuste tase omavalitsuseti väga erinev. 2006. aasta sotsiaalkaitse kulud jäid vahemikku 1%–27,3% omavalitsuste tegevuskuludest, keskmiseks kujunes 6,7%. Erilised tänusõnad kuuluvad neljas piirkonnas esinenud kohalike omavalitsuste esindajatele, kes jagasid ettekandes oma kogemusi teenuste osutamisel: Audru valla haridus-, kultuuri- ja sotsiaalnõunik **Peep Tarre**, Padise valla sotsiaalnõunik **Reet Velberg**, Puhja valla sotsiaalnõunik **Milvi Sepp** ja Tapa valla sotsiaalnõunik **Ene Augasmägi**.

Seminaride põhirõhk oli aga rühmatööl. Avatud Ruumi meetod võimaldas luua tegusa ja konstruktiivse õhkkonna, mistõttu probleemidest rääkimisel oli võimalik keskenduda kogemuste vahetamisele ning lahenduste otsimisele. Käsitletud temaatika koosnes omavalitsuste sotsiaaltöötajate igapäevastest probleemidest, ulatudes koduste emade nelja seina vahelt väljatoomisest sotsiaaltöötajate motivatsiooni ning kaitseni. Loodetavasti sai enamus küsimusi ka juba rühmatöö käigus vastused. Kokkuvõtetes esitatud ettepanekutele vastatakse kirjalikult. Vastuses antakse hinnang sellele, kas ministeeriumil on võimalik oma tegevusega küsimus lahendada või mitte. Ettepanekute ja vastuste tabel on avaldatud sotsiaalministeeriumi kodulehel aadressil www.sm.ee (> Sotsiaalhoolekanne > Seminarid).

Läbivad teemad

Kõigis piirkondades kerkisid esile raskused puudega lastele suunatud lapsehoiuteenuse rakendamise, samuti tekitasid segadust mõisted tugiisik, isiklik abistaja ning lapsehoidja. Uus hoolekandeseadus kirjeldab neid teenuseid üksikasjalikult ning uute teenuste juurutamiseks planeeritakse tuge Euroopa Sotsiaalfondilt.

Korduvalt nimetati ka dementsete eakate hooldust – teenus on kallis ning vajab eriväljaõppega personali. Vaja on luua kompetentsikeskused vähemalt piirkondlikul tasandil, koolitada perearste ja sotsiaaltöötajaid ning korraldada päevahoidu, et võimaldada pereliikmete puhkust ja/või töölkäimist.

Uude hoolekandeseadusesse planeeritud puuetega inimeste transporditeenuse kirjeldust arutati samuti kõigil üritustel seoses invatranspordi korraldamise ning isikliku sõiduauto kasutamise kompenseerimisega. Selle teema puhul pakutud lahendusvariantide paljusus

iseloomustab hästi selle teenuse osutamise praegust olukorda, kus iga omavalitsus pakub transporditeenust vastavalt oma võimalustele: mõnel pool on sotsiaaltöötaja sageli ise puudega inimesele autojuhiks, teisel pakub transpordiabi mitme omavalitsuse kliente teenindav teenusepakkuja.

Kõikjal rõhutati vajadust osapoolte hea võrgustikutöö järele. Hetkel toimib see peamiselt isiklikele suhetele toetudes, kuid soovitakse näha koordineeritud ja ametlikku koostööd. Juhtumikorralduse kui võrgustikutöö ühe meetodi vajalikkust mõistavad omavalitsused hästi, kuid selle rakendamine eeldab tänasega võrreldes oluliselt rohkem personali.

Planeeritavad valdkonnad

Eri nõustamisteenuste koordineeritud pakkumise ning nende ühtlase kättesaadavuse tagamiseks on ministeeriumil plaanis luua erivajadustega inimeste ning nende perede nõustamiskeskused, mida katsetatakse 2008–2009. a Pärnumaal ja Ida-Virumaal. Nõustamiskeskus peaks olema maakonnas kohaks, kuhu klient võib pöörduda otse, kuid ka sotsiaaltöötajal peaks olema võimalik abivajajat sinna suunata. Pakutavad teenused võivad seisneda psühholoogilises nõustamises, võlanõustamises, perenõustamises, juriidilises abis ning sotsiaaltöötajate supervisioonis. Katseprojektile õige hinnangu andmisel oleks oluline abi sellest, kui mõni maakond, kus tuntakse suurt puudust nõustamisteenuste järele, asutaks võrdluseks omavalitsuste ja teenusepakkujate vahenditega analoogse keskuse, kasutades vajadusel katseprojektist saadavat tuge ning teadmisi. 2009. a lõpuks kujuneb katsekeskuste kogemusele toetudes arusaam sellest, kas ja kuidas on mõistlik nõustamisteenuseid üle riigi arendada.

Teenuseosutajate puudust põhjustab suuresti vähene sotsiaalteenuste tundmine, mis ei meelita ettevõtjaid sellesse sektorisse. Hetkel puuduvad mitmel teenusel kirjeldused ja standardid, mistõttu ei ole võimalik hinnata turu suurust, käivet, kasumit jne ja see muudab ettevõtja tegutsemissituatsiooni väga ebakindlaks. Sageli sobivad teenuse osutajaks suure missioonitundega ning erialase haridusega inimesed, kellel aga puudub ettevõtlusalane kogemus. See põhjustab olukordi, kus on küll olemas vajadus teenuse järele, omavalitsuse nõusolek teenust osta ning teenuse pakkuja valmisolek teenust osutada, kuid ei saada üle esimesest sammust, mis seisneb näiteks vajalike ruumide leidmises. Tõenäoliselt võiks sel juhul aidata ettevõtlusalase nõustaja kaasamine, kes aitaks läbi mõelda teenuse osutamisega seotud kulud ja tulud ning leida optimaalne lahendus stardikapitali saamiseks kas panga, projektikonkursi, eraettevõtjast sponsori vm kaudu. Sellise koostöö kergendamiseks oleks vaja ettevõtlusalast nõu pakkuvate konsultantide täiendavat koolitust lähtuvalt sotsiaalvaldkonnas osutatavate teenuste eripärast.

■ **Avatud Ruumi Meetod (ARM)**, ingl. *Open Space Technology* on innovaatiline lähenemine seminaridele, koosolekutele, töötubadele, konverentsidele ja teistele üritustele, kus inimesed saavad arutada probleeme, millest nad hoolivad.

Avatud Ruumi kohtumistes luuakse keskkond oluliste teemade arutamiseks ja keeruliste küsimuste lahendamiseks. ARM-i on praktiseeritud üle 20 aasta ning see on kasutusel juba 100-s riigis. Edukalt kasutavad ARM'i riigiasutused, väiksed ja suured ettevõtted ning mitmetulundusorganisatsioonid. Meetodi töötas välja koolitaja ja juhtimiskonsultant Harrison Owen, kes 2003. a külastas ka Eestit.

Kutse saanud kogunevad ühe keskse teema arutamiseks. Koolitaja abiga koostatakse kohapeal ürituse kava, mis koosneb osalejate poolt tõstatatud konkreetsetest teemadest. Teemat püstitades võtab osaleja vastutuse selle eest, et ta viib läbi arutelu ning koostab kõigile tutvumiseks lühikokkuvõtte, mis kajastab olulisemaid ettepanekuid, probleemi võimalikke lahendusi, ideid jne. Arutelud toimuvad eri aegadel eri ruumides, kus teemat arutavad just need inimesed, kes peavad seda teemat oluliseks ning on valmis sellesse panustama. Avatud ruumi ürituste lõpetamisel on igal osalejal võimalus sõna võtta ning oma mõtteid teistega jagada. **Lisainfo: www.openspaceworld.org**

Kõikjal samad probleemid

Osalesin sel sügisel Lissabonis sotsiaalteenuseid käsitleval konverentsil. Võis tõdeda, et Eesti hoolekande probleemid ei ole võõrad ka teistele riikidele: muret teeb teenuse osutajate puudus ja sotsiaalvaldkonnaga seotud inimeste suhteliselt madal palgatase. Suur tööjõu voolavus hooldusasutustes ning tööjõu madal kvalifikatsioon on vastuolus vananeva elanikkonna probleemidega, mis tekitavad järjest suurema nõudluse kvaliteetse hooldus-teenuse järele. Sarnasusi leidub ka arengusuundades, näiteks on enamikus Euroopa riikides võetud Eestiga sarnane suund hoolekandeteenuste detsentraliseerimisele, et need oleksid kättesaadavad võimalikult lähedal inimese elukohale.

Kokkuvõtteks

Usume, et seekordsed sotsiaaltöötajate koolitus- ja teabeseminarid andsid kõigile osalenutele palju uusi mõtteid ning võimalikke lahendusi tänastele muredele, olgu selleks siis KOV sotsiaaltöötaja, teenusepakkuja, teenuse vajaja või ministeeriumi ametnik. Asjatundlike ja enda teemast hoolivate inimeste vestlusringides tekkinud õhkkond lubab selles mitte kahelda.

Programm „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed 2007–2009”

Kui eelmisel perioodil (2004–2006) rakendati Euroopa Sotsiaalfondi finantse Eestis valdavalt avatud taotlusvoorude kaudu, kus riigiasutused taotlesid ESF'i raha riiklike poliitika elluviimiseks erinevate projektidega, konkureerides seejuures võrdsetel alustel äriühingute, mittetulundusühendustega jne, siis uuel perioodil rakendatakse lisaks avatud taotlusvoorudele ka programme.

Eelmise perioodi praktika põhjal võib väita, et võrreldes paljude väikeste projektidega peaks suuremamahulised riiklikud programmid aitama efektiivsemalt planeerida ning väiksemate halduskuludega ellu viia tõukefondidest toetatavaid riiklikult prioriteetseid tegevusi. Programmi elluviija valib rakendusasutus ning programmi kinnitab rakendusasutuse juht. Programm „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed” on koostatud alasuuna ehk meetme „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed” raames, mis on üks osa inimresursi arendamise rakenduskava prioriteetsest suunast 3 „Pikk ja kvaliteetne tööelu”. Programmi tegevusi viib ellu perioodil 1.09.2007–31.12.2009 sotsiaalministeeriumi hoolekande osakond.

Programmi kogumaksumus on 31,3 mln krooni, millest ESF toetus moodustab 85% ehk 26,6 mln krooni. Programmi üldeesmärk on suurendada erivajadustega inimeste ja nende pereliikmete tööhõivet. Selle saavutamiseks:

- töötatakse välja uuenevat rehabilitatsioonisüsteemi toetav täiendkoolitusprogramm, mille põhjal koolitatakse rehabilitatsioonimeeskondi
- rajatakse Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse juurde puudealase teabe ja abivahendite keskus
- katsetatakse Pärnumaal ja Ida-Virumaal üleriigilise nõustamiskeskuste võrgustiku rajamist
- toetatakse kohalikke omavalitsusi erivajadustega inimeste töölesaamisele ning hoolduskoormuse vähendamisele suunatud hoolekandeteenuste juurutamisel, koolitades sotsiaaltöötajaid juhtumikorralduse ning infosüsteemi STAR kasutamises ning arendades hoolekandeteenuste planeerimise mudelit
- eakate hooldus- ja hooldusravi integreeritud arendamise raames töötatakse välja ettepanek süsteemi rahastusskeemi muutmiseks, koostatakse eakate hooldamise käsi- raamat ning viiakse läbi mitmeid keskseid koolitusi kindlustamiseks eakate hooldusasutusi kvalifitseeritud personaliga.

Kõiki tegevusi toetatakse paralleelselt toimuvate uuringutega, mille tulemusi kasutatakse kas 2007–2009 programmis või sellele järgnevas jätkuprogrammis.

Konverents „Uued suunad erihoolekandes“

Regina Lind

21. novembril toimus Tallinnas Eesti Puuetega Inimeste Koja majas Tervise Arengu Instituudi ja sotsiaalministeeriumi korraldatud konverents, kus erihoolekodude töötajad said teavet plaanidest erihoolekande arendamisel, puuetega inimeste õigustest ja uutest koolitustest.

Meelis Joost Eesti Puuetega Inimeste Kojast tutvustas ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni. Konventsiooni artiklitest pidas ta kõige olulisemateks ühiskonna teadlikkuse tõstmist puuetega inimeste küsimustes, elukeskkonna ligipääsetavuse tagamist ning puuetega inimeste õigust elada kogukonnas tugiteenuste toel.

Piret Kokk tutvustas sotsiaalministeeriumi nägemust erihoolekande arendamisest. Tegevuste aluseks on riiklike erihoolekandeaasutuste ja -teenuste reorganiseerimise kava (2006), mille märksõnaks on paindlik ja kliendisõbralik erihoolekanne. Kava näeb ette asendada praegused asutused järk-järgult kodusarnaste elumajadega, mis paikneksid klientide elukohale võimalikult lähedal. 4–5 elumaja kohta ehitatakse üks tegelusmaja. Suurendatakse teenuste teenuste mahtu ning rakendatakse teenustele kulupõhised hinnad. Toetavad teenused ja ööpäevaringne hooldamine on tulevikus kodulähedased teenused, ööpäevaringset tugevdatud järelevalvega ja tugevdatud toetusega hooldamist osutatakse kompetentsikeskustes. Jätkub teenustesisene spetsialiseerumine eri kliendigruppidele ning suurt tähelepanu pööratakse töötajate täiendkoolitusele. Teenuste kvaliteedi ühtlustamisele peaks kaasa aitama ka uus hoolekandeseadus, mis peaks ministeeriumi plaanide kohaselt jõustuma 2009. aastal. Üheks muudatuseks on ka see, et alates järgmisest aastast võtab erihoolekande haldamise maavalitsustelt üle sotsiaalkindlustusamet. Erihoolekande teenused jäävad ka edaspidi riiklikult rahastatuks.

Seitse riiklikku erihoolekodu – Erastvere, Kernu, Kogula, Mõisamaa, Ravila, Sillamäe ja Tori – lõpetasid 30. septembrist oma tegevuse iseseisvate asutustena ja läksid üle AS-i Hoolekandeteenused, ülejäänud üheksa hooldekodu ühinevad 2008. aastast. AS Hoolekandeteenused juhi **Maarja Mändmaa** sõnul kestab kuni märtsi lõpuni üleminekuperiood, mille jooksul kaardistatakse olukorda – süsteemi korrastamisel soovitakse arvestada iga asutuse eripäraga. AS-i üksustena töötavad hooldekodud saavad ka edaspidi ise oma igapäevast tööd korraldada, majandusjuhtimine jääks aga AS-i kanda. Plaanis on tegelda teenuste arendamisega ning erihoolekande maine parandamisega, et see valdkond muutuks töötajatele atraktiivseks.

Tervise Arengu Instituut tutvustas konverentsil uusi koolitusi, mis võimaldavad põhikoolituse läbinud töötajatel oma kvalifikatsiooni tõsta: toetatud elamine, toetatud töötamine, vanemtegevusjuhendaja koolitus ja kõige värskem, sel sügisel katsetatud koolitus kroonilise psüühikahäirega eakate hooldamisest. Et konverentsi teemaks olid uued suunad erihoolekandes, siis tutvustati ka **Eesti Kogemusnõustajate Võrgustiku** ja **Noorte Toetusgrupi TEIS**¹ tegevust.

Konverentsi töötubades said osalejad tutvustada oma arusaamasid probleemidest ja esitada küsimusi. Näiteks toonitati vajadust teenusestandardite järele; kurdeti tööjõu voolavuse üle; sooviti üle 63-aastaste psüühikahäiretega inimeste hoolekande riikliku rahastamise jätkumist ning võrdset kohtlemist mitteriiklikele hoolekandeaasutustele selles, mis puudutab investeringuid. Samuti peeti vajalikuks koostada tegevusjuhendajate kutsestandard, mis võimaldaks ühtlustada erinevate hooldekodude tegevusjuhendajate ametijuhendid ja aitaks koolitusi neile kohandada; tehti ettepanek üle vaadata 260 tunnise baaskoolituse sisu ja õppekava, et see vastaks paremini tänastele vajadustele ning koolitada juurde koolitajaid, mis aitaks sagedamini tegevusjuhendajate baaskoolitust korraldada.

¹ Lühend TEIS on võetud projektist *Tallinn Early Intervention Service* – Tallinna esmase sekkumise teenus.

Järelkaja sotsiaalhoolekande aastakonverentsile

Sirli Peterson, konverentsi korraldaja

Kui väikesed räägivad, kas suured kuulavad, küsisime sotsiaalhoolekande konverentsil seetõttu, et lapsed ei ole teisejärgulised ühiskonnaliikmed, vaid nende häält peab kuulama. Teemavaliku tingis ka asjaolu, et 2007. aasta on Tartus kuulutatud laste ja pere aastaks. Teisalt ei tähenda sotsiaalhoolekanne ju ainult häda ja viletsust, vaid laiemas mõttes on see ennetustöö – tegevus selle nimel, et inimene ei vajaks sotsiaalabi.

Nii ei kõnelnud me konverentsil probleemidest, vaid arutasime, millised on tänapäeva lapsed, kuidas nad on muutunud, mis neid huvitab ja mida nad kõige enam vajavad. Mida teha, et üha vähem nende seast satuks sotsiaaltöötajate juurde abivajajatena.

Peatun lühidalt tagasiside lehtedelt selgunud huvitavamatel ettekannetel. **Aleksei Turovski** rääkis hoolekandest loomariigis ning tema ettekandest jäi kõlama mõte, et loomariik kasutab maksimaalselt ära iga looma potentsiaali olenemata tema east ja soost, samas arvestades looma võimeid. **Janno Põldma** lahkas Lotte-fenomeni ehk Lotte ei ole selline kangelane, kes areneb, vaid Lotte teeb Lotteks teda ümbritsev Leiutajateküla (kogukond). **Dagmar Kutsar** esitas huvitavaid fakte, mis kinnitavad, et lapse isiklik elukarjäär nihkub üha varasemasse aega ja see väljendub võidujooksus teadmiste ja oskuste järele ning toodab ülehõivatud lapsi, sotsiaalselt tõrjutud lapsi, väärkoheldud lapsi. Erinevus ilmneb vaid reageeringutes – täiskasvanu tugineb otsuste tegemisel oma varasematele kogemustele, lapsel need enamasti puuduvad. Seetõttu võivadki lapse reageeringud olla lapsele valulikumad.

Viie lapse ema **Mari Hanson** on seadnud endale eesmärgi olla professionaalne ema – ta rääkis isikliku aja tagaajamisest esimeste lastega, kuni jõudis arusaamiseni, et koos lastega veedetud aeg on ka tema aeg. Lisades, et 1–2 lapsega perekondades on võimalik elada piltlikult öeldes lastetut elu. Mari Hansoni sõnul ei taju ta igal sammul, et tal on keskmisest rohkem lapsi, samas märkab ta seda näiteks poes järjekorras seistes, kui ta hulga asju kassalindile laob ja järjekord tema tagant tasahilju ära kaob.

Pealelõunal juhtis **Linnar Priimägi** tähelepanu sellele, et hoolimata üldisest arusaamast, mille järgi lapsesse tuleb suhtuda kui iseseisvasse isiksusse, on lastel ka kohustused. Temalt tsitaat: „No teate, ma ei tunne kuigi palju täiskasvanuidki, kellesse ma saaksin suhtuda kui iseseisvasse isiksustesse. Ja nüüd kogu see lasteaed tuleb ja teatab mulle, et nemad on iseseisvad isiksused!” Väga põnevaks kujunes isade debatt, mille **Jüri Pino** ristis ansambel Genofondiks ning kus laste kasvatamise ja isaks olemise teemat lahkasid tuntud isad: Tartu linnapea **Urmas Kruuse**, aasta isa **Mehis Viru**, Tallinna Gustav Adolphi Gümnaasiumi direktor **Hendrik Agur**, riigikogu liige ja näitleja **Indrek Saar** ja Lõuna Politseiprefektuuri vanemkomissar **Raimond Träss**.

Konverentsi teisel päeval arutati lastekaitse spetsiifilisi aspekte, tutvustati uusi teenuseid ning arutleti puudega laste toimetuleku ja arendamise võimaluste üle. Kuna artikli kirjutaja viibis ainult ühes töötoas, siis mõned mõtted, mis jäid sealt kõlama. **Valter Parve** rääkis külaseltside poolt pakutavatest teenustest ja võimalusest osutada sotsiaalteenuseid ka äriksel eesmärgil. Noorsoopolitseinik **Marina Paddar** pani kuulajatele südamele, et lapsega suheldes tuleb olla siiras ja et ei ole olemas nn pahasid lapsi, vaid üksnes valesti valitud lähenemisviisid. Turvalisuse tagamine lapsele ei alga sellest, kui autos turvavööd kinnitades selgitatakse lapsele, et seda on vaja politsei-onu trahvi vältimiseks, vaid hoopis elu hoidmiseks. Nii tekib ka lapsel arusaam vastutusest oma turvalisuse ja oma tervise eest.

Konverentsi korraldab Tartu Linnavalitsuse sotsiaalabi osakond koostöös Tallinna Sotsiaaltöö Keskusega. Konverents lõppes trummipõrina ja humoorika videokokkuvõttega, mis on saadaval aadressil www.tartu.ee/index.php?page_id=649&lang_id=1, kust leiate ka ettekannete täistekste.

U U D I S E D

Aasta töötajate konkursi võitjad on selgunud

ESTA eestvedamisel korraldatud üle-eestilise parimate hoolekandetöötajate konkursile võisid kandidaate esitada nii üksikisikud kui organisatsioonid. Selleks tuli saata kirjalik põhjendus, miks nimetatud kandidaat tiitlit väärrib. Määratud tähtajaks esitati 24 nominenti. Kuna kaks neist olid konkursi korraldamisega seotud isikud, siis nende ankeedid arvesse ei läinud. Seega osales konkursil 22 tublit töötajat, sh 9 hoolekandetasutuse juhti, 8 sotsiaaltöötajat ja 5 sotsiaalhooldajat. Tiitli saajad valis välja selleks moodustatud komisjon. Tiitel otsustati anda iga kategooria kahele kõige tugevamale kandidaadile.

Aasta sotsiaalhooldaja tiitli pälvisid: SA Tartu Vaimse Tervise Hooldekeskuse hooldaja **Juta Kadajane** ja Tartu Päevakeskus Kalda hooldustöötaja **Aime Merilo**. Aasta sotsiaaltöötaja tiitli pälvisid Kiili vallavalitsuse sotsiaaltöötaja **Talvi Aruaas** ja Rõuge vallavalitsuse sotsiaaltöötaja **Maire Grossmann**. Aasta hoolekandetasutuse juhi tiitli pälvisid Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse direktor **Kersti Põldemaa** ja Tallinna Laste Turvakeskuse juhataja **Erki Korp**. Tiitlisajad avalikustati 13. novembril 2007 Jõhvi Kontserdimajas toimunud sotsiaaltöötajate päeva üritusel. Järgmine kord tunnustab ESTA tublisid hoolekandetöötajaid tuleva aasta novembris.

Sotsiaaltöötajate päeva tähistati Jõhvis

ESTA eestseisus korraldas sotsiaaltöötajate päeva piduliku ürituse 13. novembril Jõhvi Kontserdimajas. Osales 100 hoolekandetöötajat üle Eesti. Sotsiaaltöötajaid tervitasid Ida-Viru Maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja Merike Peri, sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna nõunik Monika Haukanõmm ning ESTA eestseisuse liikmed Elmet Puhm ja Maire Koppel. Kuulati kontserti Jõhvi Lastemuusikakooli õpilaste ning Helin-Mari Arderi ja tema saatjate esituses. Pärast eeskava toimus koosviibimine, kus osalejad said vabalt vestelda ja üksteist tähtsa päeva puhul õnnitleda. Kuna ESTA liikmete hulgas oktoobrikuus läbi viidud küsitlus näitas, et edaspidi eelistatakse sotsiaaltöötajate päeva tähistamist üleilmsel sotsiaaltöötajate päeval 27. märtsil, siis on sotsiaaltöötajatel juba paari kuu pärast põhjust jälle üksteist õnnitleda.

Valminud on ESTA arengukava

30. novembril kinnitas üldkogu ESTA arengukava aastateks 2008–2011. Arengukava määrab ESTA strateegilised arengusuunad ning kirjeldab eesmärkide täitmiseks vajalikke tegevusi. Arengukava on valminud ESTA liikmete ühistööna, selle koostamises osalesid ESTA eestseisus, volikogu, piirkondlikud ühendused ja kõik ESTA liikmed. Arengukava on kättesaadav ESTA kodulehel www.eswa.ee.

Uut ESTA kodulehel

ESTA kodulehel avati rubriik „Tööpakkumised”, kuhu koondatakse sotsiaalvaldkonna tööpakkumisi üle Eesti.

Rubriigi loomiseks tegid ettepaneku sotsiaaltöö üliõpilased, kes vajavad abi sobiva töökoha leidmisel pärast kooli lõpetamist.

Kuulutuse avaldamiseks (ja hiljem ka selle kodulehelt eemaldamiseks) tuleb saata vastav info e-posti aadressile eswa@eswa.ee

Plaani aega suvekoolis osalemiseks!

ESTA suvekooli kuupäevad on orienteeruvalt 21.–22. august. Suvekooli korraldab ESTA Lõuna-Eesti piirkond.

Hoolduse seadmine ja hooldajatoetuse maksmine ehk parema ja vasaku käe koostööst

Allar Jõks
Eesti Vabariigi õiguskantsler

Kuigi sotsiaalministeeriumi eestvedamisel teostatud hooldajatoetuse reformist on juba mitu head aastat möödas, ei ole hooldajatoetuse maksmise teema oma aktuaalsust kaotanud. Ikka ja jälle tuleb mul isikute avalduste põhjal selgitada oma seisukohti ühele või teisele hooldajatoetuse maksmist reguleerinud kohalikule omavalitsusele, näidata ära kitsaskohad ja aida-ta leida lahendusi.

Nii kaebas mulle üks tallinlane 2006. aasta augustis, et talle määratud hooldajale keeldus Tallinna Linnavalitsus hooldajatoetust maksmast, kuna tema hooldaja on määratud ka ühe teise abivajava isiku hooldajaks. Avaldaja kirjeldas, kuidas ta pidi palju vaeva nägema, et üldse leida kedagi, kes saaks ja oleks nõus teda hooldama. Tal tekkis ebameeldiv mulje, justkui annaks Tallinna Linnavalitsus oma tõrjuva käitumisega talle mõista, et ta tegelikult abi ei vajagi.

Nii selle kui ka mitmete teiste taoliste avalduste menetlemisel olen jõudnud veendumusele: paljud kohalike omavalitsuste kehtestatud hooldajatoetuse määrused vajavad põhimõtteliselt muutmist, et need vastaksid põhiseadusega kehtestatud nõuetele. Seetõttu pean oluliseks oma seisukohti selgitada siin, sotsiaalvaldkonna ajakirjas.

Mis siis on hooldajatoetuse määruste põhiprobleem? Mis puudused on hoolduse seadmisel ja hooldaja määramisel ning milliseid vigu tehakse hooldajatoetuse määramisel ja maksmisel?

Hooldajatoetuse määruste põhiprobleem

Kuigi hooldajatoetuse määrusi on mitmesuguseid, on nende analüüsimisel mulle silma jäänud üks asjaolu, mis on iseloomulik pea kõikidele hooldajatoetuse määrustele. Nimelt ei tehta neis määrustes vahet hoolduse seadmisel ja hooldajatoetuse maksmisel, mistõttu sageli reguleeritakse hooldajatoetuse määrustes hoolduse seadmise küsimusi. Selline praktika on tekitanud absurdsed olukorra, kus hoolduse seadmisega on justkui tunnustatud isiku abivajadust ja talle hooldajat määrates tehtud kindlaks, et konkreetne inimene tööpoolest sobib abivajavat isikut hooldama. Samas hooldajatoetuse maksmisest keelduva otsustuse lange-tamisel sisuliselt hinnatakse eelnevad otsustused ümber.

Näiteks kehtivad minu andmetel Kundas, Märjamaal, Tallinnas, Võrus, Väike-Maarjas, Vändras hooldajatoetuse määrad, mille järgi tuleb isiku hooldusvajadust ja isikule määratud hooldaja sobivust hooldajatoetuse maksmisel uuesti hindama hakata. Kuidas muidu seletada selliseid hooldajatoetuse maksmise nõudeid nagu seda on hooldusvajaduse hindamine, töötamise keeld, ülalpidamiskohustusega isikute puudumine, päevases õppevormis õppimise keeld, kohustus elada nii hooldataval kui ka hooldajal sama kohaliku omavalitsusüksuse territooriumil jne?! Sisuliselt püütakse ju nende tingimuste seadmisega saavutada olukord, kus hooldajatoetust makstakse hooldajale, kes suudab hooldatava hooldusvajadust rahuldada. Teisisõnu reguleeritakse neis hooldajatoetuste määrustes hoolduse seadmise küsimusi.

Hoolduse seadmise reguleerimine hooldajatoetuse määrustes läheb aga vastuollu põhiseaduses sätestatud seaduse prioriteedi põhimõttega. Selle põhimõtte kohaselt peavad kohaliku omavalitsuse õigusaktid olema põhiseaduse ja seadustega kooskõlas. Muu hulgas ei või kohalik omavalitsus küsimust, mis on seadusega reguleeritud, oma õigustloovat pädevust laiendades ise reguleerida asuda. Seega tuleb kohalikul omavalitsusel esiteks järgida talle antud volitusega seatud piire ning teiseks mitte asuda seadusandja asemel otsustama asjade üle, mille seadusandja on juba ära otsustanud. Käesoleval juhul ongi kohaliku omavalitsused paljudel juhtudel hakanud hoolduse küsimusi reguleerima selleks mittesobivas kohas – hooldajatoetuse määrustes – hoolimata sellest, et seadusandja on hoolduse küsimused juba perekonnaseaduses reguleerinud.

Mis siis on hoolduse seadmise sisu ja tingimused ning mida tähendab hoolduse seadmine ja hooldaja määramine perekonnaseaduse mõttes? Miks on üldse hoolduse seadmise ja hooldaja määramise küsimus hooldajatoetuse maksmise kontekstis oluline? Mida kujutab endast hoolduse seadmise ja hooldaja määramise menetlus kui iseseisev haldusmenetlus?

Hoolduse seadmine ja hooldaja määramine kui hooldajatoetuse maksmise eeldus

Sotsiaalhoolekande seaduse (edaspidi SHS) § 23 lõike 2 esimese lause kohaselt võib valla- või linnavalitsus määrata ning maksta 18-aastase ja vanema inimese teovõimelisele hooldajale või eestkostjale hooldajatoetust kohaliku omavalitsuse volikogu kehtestatud tingimustel ja korras. Sama lõike teise lause järgi ei maksta hooldajatoetust isikule, kellele on määratud puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse alusel raske või sügav puue. Neist lausetest tulenevad peamised hooldajatoetuse maksmise eeldused: hooldatav peab olema 18-aastane või vanem, hooldaja peab olema teovõimeline ega tohi olla raske või sügava puudega. Antud tingimustest saab välja lugeda, et enne hooldajatoetusele õiguse saamist peab 18-aastaselt või vanemal isikul olema hooldaja.

Kehtivas õiguses saab isik hooldaja staatuse siis, kui perekonnaseaduse alusel on hooldust vajava isiku üle seatud hooldus ja teda hooldav isik on määratud tema hooldajaks. Seega on hooldajatoetusele õigus teovõimelisel raske või sügava puudeta isikul, kes hooldab 18-aastast või vanemat isikut ja kes on määratud perekonnaseaduse alusel nimetatud isiku hooldajaks.

Hoolduse seadmine iseseisva haldusmenetlusena

Hoolduse seadmise ja hooldaja määramise osas rõhutan, et siin on tegemist hooldajatoetuse maksmise menetlusest eraldi seisva menetlusega. Nimelt tuleneb perekonnaseaduse (edaspidi PKS) §-st 105 sõnaselgelt, et hoolduse seadmise puhul on tegemist menetlusega, mille tulemusel otsustatakse isikule anda teatud liiki abi. Abi liikide üle otsustamine on vastavalt

sotsiaalhoolekande seadusele hoolekandevaline tegevus. Selles mõttes tuleb hoolduse seadmist pidada hoolekandemeetme rakendamiseks. Sama kinnitab ka SHS § 26, mille järgi korraldab valla- või linnavalitsus eestkostet ning *seab hoolduse* puuetega isikutele teiste inimestega võrdsete võimaluste tagamiseks, nende aktiivseks osalemiseks ühiskonnaelus ja iseseisvaks toimetulekuks.

Niisiis on hoolduse seadmine iseseisev menetlus. Menetluses selgitatakse välja, kas hoolduse seadmine on üldse põhjendatud. Välja tuleb selgitada mitte ainult puudega isiku konkreetne abivajadus, vaid leida ka potentsiaalne hooldaja, kes on võimeline puudega isikut vajaminevates toimingutes abistama. Iga konkreetne menetlus lõpeb valla- või linnavalitsuse korraldusega, millega seatakse puudega isiku üle hooldus ja määratakse talle hooldaja.

Hoolduse seadmise sisu

Perekonnaseaduse § 105 põhjal saab järeldada, et hoolduse seadmiseks on vaja kindlaks teha järgmised asjaolud:

1. täisealise teovõimelise isiku abivajadus (kas vajab abi)
2. milline on täisealise teovõimelise isiku konkreetne hooldusvajadus (millist abi vajab)
3. täisealise teovõimelise isiku nõusolek talle hoolduse seadmiseks.

Pärast seda, kui kohalik omavalitsus on selgeks teinud täisealise teovõimelise isiku abi- ja hooldusvajaduse ning pidanud vajalikuks seada isiku üle tema nõusolekul hooldus, saab ta asuda välja selgitama järgmist:

1. milliste omadustega isik sobib hooldajaks
2. kes võiks olla hooldaja
3. kas potentsiaalne hooldaja on nõus hooldusvajadust rahuldama
4. kas isik, kelle üle hooldust soovitakse seada, on nõus potentsiaalse hooldajaga
5. milline on potentsiaalse hooldaja võime ja võimalused rahuldada hooldusvajadust.

Kui kohalik omavalitsus on veendunud, et isiku üle tuleb hooldus seada ning potentsiaalne hooldaja sobib isikut hooldama, seab ta vastavalt PKS § 105 lõikele 2 isiku üle hoolduse ning määrab talle hooldaja. Et tagada järelevalve hooldaja tegevuse üle või kohustada hooldajat osalema koolitustes, on võimalik hoolduse seadmise ja hooldaja määramise haldusakt anda vastavalt haldusmenetluse seadusele kõrvaltingimustega.¹

Ühtlasi saab PKS-st tuletada ammendavad alused, millal võib kohalik omavalitsus hoolduse seadmata ja hooldaja määramata jätta:

- isikul ei ole abivajadust
- isikul ei ole tegelikku hooldusvajadust [hooldaja võib määramata jätta ka siis, kui hooldus on tagatud isikule muul viisil (nt muu kohaliku omavalitsuse osutatud sotsiaalteenuse kaudu, isikul on ülalpidamiskohustusega pereliikmed, kes saavad hoolduse tagada isiklikult või pakkuda seda enda arvel), sest siis puudub isikul sisuliselt vajadus hoolduse seadmise ja hooldaja määramise järele, s.t tema hooldusvajadus on rahuldatud]
- potentsiaalne hooldaja ei ole võimeline abi vajavat isikut hooldama (nt isiku tervis või puue ei luba tal seda teha; elukoha kaugus või töö ei võimalda tal hooldust vaja-va isiku abivajadust rahuldada) või
- üks pooltest ei ole nõus hoolduse seadmise või hooldaja määramisega.

Niisiis kui isik hooldust ei vaja, ei pea kohalik omavalitsus isiku üle hooldust seadma. Kui

¹ Kõrvaltingimusega haldusakti andmise kohta vt Pilving, I. (2004). Haldusakti kõrvaltingimused. Teoses: Aedmaa, A. jt (2004). Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu, 269 jj; Vene E. (2004). Haldusakti kehtetuks tunnistamine ja muutmine. Teoses: Aedmaa, A. jt (2004). Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu, 356 jj.

aga isikule on kõige mõistlikum tagada abi hoolduse seadmise teel, ent potentsiaalne hooldaja ei ole võimeline talle seda tagama, siis ei pea isiku üle hooldust seadma ja talle hooldajat määrama enne, kui sobiv isik on leitud. Kuni sobiva isiku leidmiseni tuleb aga abi vajavale isikule ajutiselt tagada abi muul moel.

Kui kohalikus omavalitsuses on otsustatud, et isikule tuleb tagada abi hoolduse seadmise teel ja määratud talle sobiv hooldaja, tuleb leida vastus küsimusele, kas on vaja alustada hooldajatoetuse maksmise menetlust.

Hooldajatoetuse määramine ja maksmine

Nagu märgitud, on hooldajatoetuse maksmine hoolduse seadmisele järgnev tegevus (menetlus). Enne teema konkreetset käsitlemist on siinkohal oluline teada ka hooldajatoetuse loomise ajaloolist tausta, et mõista, miks on seadusandja sätestanud hooldajatoetuse maksmise regulatsiooni.

Nii kehtivas perekonnaseaduses kui ka uue perekonnaseaduse eelnõus nähakse hoolduse seadmist abina, mida hooldaja osutab hooldatavale selleks vastusooritust saamata. Sisuliselt on hoolduse teostamise puhul tegemist vabatahtlikult võetud ülesande täitmisega.

Selge on see, et isik, kes soovib teist aidata, ei pea selleks taotlema valla- või linnavalitsuselt haldusakti andmist. Võib isegi väita, et selleks puudub isikul huvi. Võimalik, et ka seetõttu enne hooldajatoetuse regulatsiooni kehtestamist seati isikute üle hooldus ja määrati hooldajaid üsna vähe. Selleks, et inimesed oleksid huvitatud puudega isiku abistamisest, kehtestaski seadusandja puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduses hooldajatoetuse. Selle toetusega tekkis hooldajal võimalus saada endale võetud ülesande täitmisel toetust, millega kaasnes ravi- ja pensionikindlustuse saamine. Toetus motiveeris teisi isikuid abi vajavate puudega isikute hooldajaks hakkama.

Hooldajatoetuse üleandmine kohalikele omavalitsustele

Paraku tõi selline toetussüsteem kohe kaasa ka selle, et hoolduse seadmine muutus formaalsuseks, s.t tegelikult ei hinnatud seda, kas hoolduse seadmist taotlev isik vajab abi, millist abi ta vajab, kas potentsiaalne hooldaja on sobiv jne. Viimast ei tehtud seepärast, et hoolduse seadis ja hooldaja määras kohalik omavalitsus, kes ei olnud seetõttu, et toetus maksis riik, motiveeritud välja selgitama, kas ja millist abi hoolduse seadmist taotlev isik tegelikult vajab.

Kuna selline abiandmise süsteem ei tundunud seadusandjale sugugi eesmärgipärane, võttiski Riigikogu 2004. aasta lõpus vastu hooldajatoetuse regulatsiooni muudatused. Reformi kandev idee oli, et hooldajatoetus kui hoolduse seadmist motiveeriv toetus ei kaoks ära ega muudaks hoolduse seadmise regulatsiooni praktikas rakendamatuks. Reformi mõte oli motiveerida kohalikke omavalitsusüksusi abi vajavat puudega isikut realselt abistama kas hoolduse seadmise, hooldekoduteenuse pakkumise vm teel (vt reformiseadusega kehtestatud SHS § 26 lõiget 2).

Hooldajatoetuse maksmise kohustus

Konkreetset hooldajatoetuse maksmise juurde minnes tuleb kõigepealt märkida, et kui kohalik omavalitsus on leidnud, et isikule tuleb abi tagada hoolduse seadmise teel, peab kohalik omavalitsus määrama isikule hooldaja, kellele ta maksab hooldajatoetust. See tähendab, et perekonnaseaduse alusel määratud hooldajal on põhimõtteliselt automaatselt õigus hooldajatoetusele.

Automaatne õigus hooldajatoetusele tekib põhjusel, et SHS § 23 lõige 2 sisaldab endas juba

hooldaja või eestkostja subjektiivset õigust hooldajatoetusele. Sellisele järeldusele võib jõuda, kui analüüsida SHS § 23 lõikeid 1 ja 2. Neist esimene sisaldab üldvolitust sellise määruse andmiseks, millega kehtestatakse SHS-s mittesisalduvaid sotsiaaltoetusi. Asjaomaste sotsiaaltoetuste sisu ja saajate ringi otsustab siin valla- või linnavalikogu, toetusi määrab ja maksab aga selle määruse põhjal valla- või linnavalitsus. Teise lõike puhul on tegemist aga erivolitusega: määrus tuleb kindlasti anda ja seda tuleb teha, lähtudes volituse eesmärgist, mõttest ja piiridest. Kuna volituses on selgesõnaliselt määratud toetuse saajate ring (vrdl lõikega 1, kus saajate ringi pole nimetatud), piirab see määrusandja tegevusvabadust toetuse saajate ringi määramisel. Selle määruse alusel tuleb valla- või linnavalitsusel määrata ja maksta hooldajatoetust.

Lisaks räägib hooldajatoetuse maksmise kohustuse kasuks ka võrdse kohtlemise põhimõte. Nimelt ei ole võimalik leida ühtegi mõistlikku põhjust, miks ühele isikule, kes on määratud teist isikut hooldama, makstakse hooldajatoetust, teisele samasuguses olukorras olevale isikule aga mitte. Oletame näiteks, et kohalik omavalitsus on määranud hooldaja kahele isikule, keda on perekonnaseaduse alusel kohustatud ülal pidama nende pereliikmed. Ühe isiku hooldajaks on pereliige, teise isiku hooldajaks aga naabrimees. Kohalik omavalitsus maksab hooldajatoetust ainult hooldajaks määratud naabrimehele. Mis on aga see mõistlik põhjus, mis lubab hooldajaks määratud pereliikmele hooldajatoetust mitte maksta? Ülalpidamiskohustus see olla ei saa, sest kohalik omavalitsus on sotsiaalabi andmise (hoolduse seadmisel) üle otsuse langetamisel mõlemal juhul leidnud, et abi tuleb anda olenemata sellest, et isikutel on olemas neid ülal pidama kohustatud pereliige. Raske on leida ka mõnd muud mõistlikku põhjust, mis õigustaks nende hooldajate põhimõtteliselt erinevat kohtlemist.²

Omaavalitsuse parem käsi peab teadma, mida vasak teeb

Kokkuvõtvalt rõhutan veel kord, et hoolduse seadmine ja hooldaja määramine on üks abi osutamise liik. Seejuures seesuguse abi liigi rakendamise kasuks otsustades on kohalik omavalitsus sisuliselt langetanud otsuse ka selle kohta, et hooldajale määratakse ja makstakse hooldajatoetust. Selles osas ei erine kehtiv sotsiaalhoolekande seadus varem kehtinud puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse regulatsioonist. Tegemist on endiselt kahe menetlusega, mille puhul ühe menetluse tulem on aluseks teise menetluse alustamiseks.

Seega ei või kohalik omavalitsus juba määratud hooldajatele hooldajatoetuse maksmisest keelduda. Põhimõtteliselt tuleb hooldajatoetust maksta igale 18-aastase ja vanema inimese teovõimelisele hooldajale. Uudne on see, et kohaliku omavalitsuse otsustada on jäetud, milal ja kellele millises ulatuses hooldajatoetust maksta.

Loodan, et kirjutatu annab mõtlemissainet ning aitab muuta kohalike omavalitsuste hooldajatoetuse maksmise määrad põhiseadusele vastavaks, viia vastavad menetlused läbi õiguspäraselt ning maksta igale hooldajale hooldajatoetust, nagu seadus seda ette näeb. Teisisõnu ootan, et kohalik omavalitsus ei käituks abi vajava isikuga sõnamurdlikult, nagu seda toodud näites tegi Tallinna Linnavalitsus – ühe käega andis abi, teisega võttis selle ära. Hooldajatoetuse määrad ei tohi toimida põhimõttel „Parem käsi ei tea, mida vasak teeb“.

² Käesolev näide ei tähenda seda, et olukorras, kus üks hooldatav vajab rohkem abi kui teine, tuleks mõlemale hooldajale maksta samas suuruses hooldajatoetust.

Omavalitsuste sotsiaaltöötajad hooldajatoetuse maksmisest

Palusime sotsiaalspetsialistidel kirjeldada, kuidas on nende vallas korraldatud hooldajatoetuse maksmine, milliseid probleeme nad näevad seoses hooldajatoetuse maksmisega ning milliseid teenuseid ja täiendavaid toetusi pakutakse puudega inimestele ja nende hooldajatele.

Inna Kalamäe, Lüganuse valla sotsiaalnõunik

Lüganuse vallavalitsus maksab 43-le sügava ja raske puudega inimesele toetust hoolduskulude katteks – 240 kr raske puudega ja 400 kr sügava puudega inimesele. Hoolduslepingutest niipalju, et meie vallas on sõlmitud kaks hoolduslepingut. Tegemist on voodis lamavate lastega, kelle emad ei saa tööl käia ja kelle eest vald maksab ka sotsiaalmaksu. Ülejäänud 43 sügava ja raske puudega inimesele oleme selgitanud perekonnaseadusest tulenevat ja vallavolikogu poolt vastu võetud korda. Maainimene on mõistev, oleme kõik esile kerkinud küsimused suutnud rahulikult lahendada.

See on küll väike raha, millega me suudame puudega inimest toetada, kuid vallavalitsus peab eelarve koostamisel väga pingutama, et seda raha leida. Puudega inimesele on see raha aga väga tähtis. Sotsiaalnõunikuna suhtlen iga kuu puudega inimestega, pooltele viin raha koju kätte ja katsun seda teha iga kuu kindlal kuupäeval. See toiming võtab küll palju aega, on aga äärmiselt vajalik. Oma kogemustest võin öelda, et raha ei olegi nii tähtis, tähtis on see, et inimene saab suhelda, oma muredest rääkida, küsida. Toetame igati oma puudega inimesi: nõustame, aitame transpordi, abivahendite, toidu, kütte, ravimite muretsemisel. Kui kulud ületavad riigi ja omavalitsuse poolt makstavat toetust, siis oleme avalduse alusel toetanud ühekordselt puudega inimese kulutusi. See raha, mis riik maksab ja mis omavalitsus suudab juurde maksta, on ju nii väike, et oleme oma vallas püüdnud seda kompenseerida tähelepanuga. Pakume puudega inimesele päevakeskuses sauna, duši, pesupesemise, juuksuri, massaaži teenust. Aasta lõpus peame alati oma puudega inimesi meeles. Ma olen oma inimestele väga tänulik, et nad on nii arusaajad, sest vallavalitsus püüab kõik teha, et puudega inimene tunneks ennast Lüganuse vallas turvaliselt. Riigile oleks küll suur palve – leida võimalus puudega inimeste toetuse suurendamiseks.

Agnes Parmas, Urvaste Vallavalitsuse sotsiaalnõunik

Suurimateks probleemideks hooldajatoetuse määramisel ning maksmisel on minu kogemuse põhjal see, et inimesed tihtilugu soovivad hooldajat kasu saamise eesmärgil, st et nad tegelikult hooldajat üldse ei vajagi. Kolitakse ühte valda elama ning üritatakse valda ninapidi vedada. Tihtilugu on abivajajad just need, keda meie ei leia, kes ei tule abi küsima. Probleem minu arvates ongi selles, et me ei leia tõelisi abivajajaid üles, olgu siis selleks puudulik info või midagi muud. Seda on teinekord keeruline kindlaks teha. Vahest on põhjus inimese kangekaelsuses ning soovis ise hakkama saada. Räägitakse ikka, et abi saab see, kes paremini küsida oskab. Meie omavalitsuses lähtub hooldajatoetuse maksmine Urvaste vallavalitsuse määrusega 12. aprillist 2005 nr 1-1/9 kehtestatud korrast. Üldjuhul määratakse hooldajatoetus tähtajatult. Tähtajaliselt määratakse seda isiku puude kehtivuse lõpp-tähtajani, kordushindamise läbiviimise tähtajani, tähtajalise elamisloa lõppemiseni. Ühel hooldajal tohib olla kuni kümme hooldatavat. Isiku hooldajaks määramisel lähtutakse perekonnaseaduse paragrahvidest 21, 60, 64–69. Erandkorras võib hooldajaks määrata ka ülalpidamiskohustust omava isiku, kui hooldust vajav isik ei suuda teostada igapäevatoiminguid või neis osaleda.

Mis puudutab sotsiaalteenuseid, siis uuest aastast alustame täies mahus koduteenuse osutamisega. See teenus on eelkõige suunatud isikutele, kellel puuduvad seadusjärgsed ülalpidajad ja lähedased või ei saa need abivajajat mingil mõjuval põhjusel hooldada.

Samuti alustame ka reguleeritud transporditeenusega, mis on samuti suunatud eelkõige neile, kellel puuduvad seadusjärgsed ülalpidajad ja lähedased, aga samuti teistele isikutele, kellel pole võimalik kasutada ühel või teisel põhjusel ühiskondlikku või eratransporti. Transporditeenus on tasuta. See teenus on alles lugemisel ning loodetavasti käivitub uuest aastast. Raske majandusliku olukorra inimestel kompenseeritakse avalduse alusel mõningad terviseiga seotud kulud.

Dementsusega inimeste hooldamise probleemid

ja hooldusteenuste arendamise vajadus Eestis

Eve Võrk, MA (sotsiaaltöö),
Tallinna Sotsiaaltöö Keskus,
Eesti Alzheimeri Tõve Ühingu
juhatuse liige, EGGA liige

Käesoleva aasta 21. septembril, rahvusvahelisel Alzheimeri päeval, tutvustasime koos dr Kai Saksaga Rahvusraamatukogus toimunud konverentsil „Ühiskonna vananemine ja dementsus – kelle mure?“ dementsusega inimeste hooldamise probleeme ja hooldusteenuste arendamise vajadusi kaardistavat üleeestilist uuringut, mis viidi läbi ajavahemikus august 2006 – märts 2007. Samas sai ajakirjale Sotsiaaltöö antud vekseld, et uuringu andmeid tutvustatakse ka ajakirja veergudel.

Uuringu tellijaks oli sotsiaalministeerium ja teostajaks Eesti Gerontoloogia ja Geriatria Assotsiatsioon koos Eesti Alzheimeri Tõve Ühingu. Uuringu projektijuht oli Eesti Gerontoloogia ja Geriatria Assotsiatsiooni (EGGA) juhatuse esimees ja TÜ dotsent dr Kai Saks, projektijuhi abi oli sotsiaaltöö magister Eve Võrk. Kvalitatiivse uuringu juht oli dr Marika Tammaru TÜ Sisekliinikust ja kvantitatiivse uuringu juht TÜ emeriitprofessor Ene-Margit Tiit. Ekspertidena osalesid uuringus sotsiaaltöö magister ja EGGA liige Helen Peeker, neuroloog ja Eesti Alzheimeri Tõve Ühingu esimees Ülla Linnamägi ja TÜ sotsiaaltöö magistrant Angelika Armolik.

Uuringu tulemuste alusel koostati ettepanekud teenuste arendamiseks Eesti dementsetele ning nende pereliikmetele. Aruanne koos ettepanekutega esitati sotsiaalministeeriumile märtsis 2007.

Uuringust

Uuringu eesmärk oli välja selgitada dementsusega isikute hoolduse eripära mitteametlike hooldajate vaatekohast nähtuna. Uuring koosnes kahest osast: esmalt tehti kvalitatiivse uuringuga (semistruktureeritud grüpiintervjuud) kindlaks dementsusega inimeste pereliikmete/hooldajate probleemid, vajadused ja soovid ning nende tulemuste põhjal koostati küsimustik tervishoiu- ja hoolekandetöötajatele, et selgitada välja probleemid teenuste osutamisel ning soovid nende edasiseks arendamiseks.

Kvalitatiivse uuringu käigus viidi ajavahemikus september 2006 – jaanuar 2007 läbi kuus grüpiintervjuud dementsete isikute mitteametlike hooldajatega. Intervjuude kestsid 1,5–3 tundi. Tallinnas moodustati kaks grüpi, Tartus, Võrumaal, Kuressaares, Ida-Virumaal üks grüpp, igasse grüppi kuulus 3–6 mitteametliku hooldajat. Ida-Virumaal intervjuueeriti vene, muudel juhtudel eesti keeles. Intervjuud salvestati ja seejärel transkribeeriti, jättes välja hooldajate ja hooldatavate isikute identifitseerimist lubava informatsiooni. Transkribeeritud intervjuud töötas läbi ekspertgrüpp.

Kvalitatiivsele uuringule tuginedes koostasid eksperdid küsimustiku, mis saadeti elektrooniliselt tervishoiu- ja sotsiaalala töötajatele. Ankeet sisaldas 14 küsimust, millest kaks olid lahtised. Enamusel suletud küsimustest oli jätud ka vabavastuse võimalus. Kvantitatiivse uuringu andmestik koosnes 153 ankeedi vastustest (tervishoiutöötajaid 57; sotsiaalala töötajaid 86;

amet oli märkimata 10-l juhul). Küsimustik saadeti maavalitsuste ja omavalitsuste sotsiaaltöötajatele, hooldekodudele, perearstidele, aktiivravihaiglate sise-, neuroloogia ja psühhiaatriaosakondadele, hooldusravihaiglatele/osakondadele, koduõdedele. Küsitlus toimus ajavahemikus 15.–28. veebruar 2007.

Pereliikmete probleemid ja vajadused

Dementsusega isikute pereliikmete uurin-gust selgus, et osa probleeme on kõigil peredel ühised, aga teisalt on peredel ka erinevaid ja ajas muutuvaid vajadusi sõltuvalt dementsuse ja kaasuvate haiguste raskusastmest, pere materiaalsetest võimalustest, tugivõrgustiku suurusest, eluko-hast ja suhetest hooldatavaga.

Pereliikmete ühised vajadused on:

- et ühiskond hooliks dementsetest
- tervishoiu- ja hoolekandetöötajate kvalifitseeritud abi ja hooliv suhtumine
- kompleksne teave ja teenus.

Algava/kerge dementsusega isiku pereliikmete vajadused:

- dementsuse varajane diagnoosimine
- dementsuse süvenemist pidurdav ravi kättesaadava hinnaga
- nõustamine haiguse olemuse, teenuste ja toetuste osas
- turvalisuse tagamine – keskkond, eksimine väljaspool elupaika
- abi rahaliste ja juriidiliste toimingute korraldamisel
- koduabi/koduhoolduse ning päeva-hoolduse võimalus kättesaadava hinnaga
- vajadusel intervallhooldus (nõutav teenuse kõrge kvaliteet).

Mõõduka/raske dementsusega inimese pereliikmete vajadused:

- nõustamine hooldusvõtete ja abivahen-dite osas
- nõustamine teenuste ja toetuste osas
- turvalisuse tagamine – keskkond, eksimine väljaspool elupaika
- meditsiinilise seisundi kompleksne jäl-gimine

- haiglaravi kättesaadavus kaasuvate haiguste korral
- koduabi/koduhoolduse (ka päeva-hoolduse) võimalus kättesaadava hinnaga
- kättesaadava hinna ja kõrge kvaliteedi-ga intervallhoolduse võimalus
- pikaajalise ööpäevaringse hooldus-ravi/hoolduse võimalus kättesaadava hinna ja kõrge kvaliteediga
- psühhomotsionaalne toetus.

Pered eelistavad hooldada oma dementseid pereliikmeid võimalikult kaua kodus, kuid vajavad selleks abi. Esmaseks sooviks on peredel koduabilise/hooldaja teenuse kasu-tamine, et oleks võimalik jätkata tööl käimist ja lubada enesele meelelahutust (teater, kino, sõpradega lävimine).

Päeva-hooldusteenuse kasutamist peetakse võimalikuks, kuid nähakse probleeme trans-pordi korraldamises ning dementsusega isikute nõustumises. Intervallhoolduse või-malust kasutaksid paljud, kuid ainult siis, kui on veendunud, et nende pereliikme eest kantakse hästi hoolt. Püsivalt hooldusasu-tusse paigutamist hinnatakse kui viimast võimalust ning soovitakse kindlustunnet, et teenus oleks väga hea kvaliteediga.

Uuringu piirangud. Kaasasime uuringusse pereliikmed, kes olid nõus grupiintervjuus osalema. Seetõttu ei pretendeeri tulemused absoluutsele tõeale ning võivad olla kallu-tatud hoolivate perede arvamuse poole. Igapäevaelu kogemus kinnitab siiski, et peresid, kes oma dementsetest omastest ei hooli, ei ole kuigi palju. Pereliikmete probleemne käitumine tekib pigem pereliikmete ülekoormusest ja ressursside lõppemisest.

Spetsialistide hinnagud

Tervishoiu- ja sotsiaalala töötajate küsitlu-sest selgus, et enamusel vastanutest oli töös dementsusega inimestega rohkem probleeme, võrreldes tööga teiste klientidega. Aktiivravihaiglate ja hooldekodude perso-nal kurtis tõsiseid probleeme sagedamini kui ülejäänud vastajad. Probleemidest nimetati kõige sagedamini kohandatud keskkonna ja töötajate puudust ning perso-nali vähest kvalifikatsiooni töötamiseks

dementsusega patsientide/klientidega. Nende probleemide põhjusena nimetati ressurside nappust nii tervishoius kui hoolekandes. Vastustest selgus, et dementsusega isikute ravi ja hooldusega seotud probleeme nähakse ja tunnistatakse, kuid soovitakse, et dementseid abistataks pigem kusagil mujal, mitte nende asutuses. Dementsusega inimeste ravi ja hooldust koos mittedementsetega ei peetud õigeks. Probleeme nähakse ka teenuste kättesaadavuses, koostöös teiste teenusepakkujatega ning inimest hooldava perega. Viimati nimetatud probleeme esitasid enamasti sotsiaalala töötajad ning perearstid. Osa sotsiaalala töötajad pidas raskeks koostööd tervishoiutöötajatega. Teenuste arendamist silmas pidades nimetati kõige sagedamini vajadust spetsialiseeritud teenuste laialdasema juurutamise järele dementsetele nii tervishoius kui hoolekandes. Selliste teenuste juurutamiseks ja käigus hoidmiseks on vaja rohkem ressursi võrreldes samasuguse teenusega mittedementsetele. Suurt rõhku tuleks panna nii keskkonna ohutusele kui personali ettevalmistusele. Vaja oleks parandada teabe kättesaadavust olemasolevate teenuste kohta ning koordineerimist teenuste osutamisel. Dementsusega inimesi hooldvad pered vajavad senisest enam toetust, samuti tuleks muuta ühiskonna negatiivseid hoiakuid dementsusega inimeste suhtes.

Dementsuse diagnoosimisel peeti oluliseks nii eriarste – geriaatrit, psühhiaatrit ja neuroloogi – kui ka perearsti. Selgelt tulid esile erinevused esimeses eelistuses arstide ja teiste erialade vahel – arstid eelistavad varajase dementsuse diagnoosimisel esmavalikuna geriaatrit, ka psühhiaatrit ja neuroloogi, perearst paigutub eelistuste reas keskmisele kohale või sellest tahapoole. Seevastu sotsiaalala töötajad näevad algava dementsuse diagnoosimisel juhtrolli perearstil. Selgelt väljendunud dementsuse diagnoosimise korral näevad nii tervishoiu- kui sotsiaalala töötajad kõige olulisemana geriaatrilisi

teenuseid (geriaater, geriaatriameeskond, geriaatrikliinik), sellele järgnevad psühhiaatrilised teenused (psühhiaater, psühhiaatrikliinik). Vaid perearstide arvates oleks esimeseks eelistuseks neuroloogiakliinik. Dementsete terviseseisundi jälgijana eelistati kõige sagedamini geriaatriameeskonda, geriaatrit. Kolmandik sotsiaaltöötajatest ning õdedest peab seda eelkõige perearsti ülesandeks. Perearstid ise eelistaksid selles rollis näha geriaatreid.

Dementsusega inimeste haiglaravi senise korraldusega oli rahul vaid 6% vastanutest. Võimalusel eelistaks enamus vastanutest dementsetele haigetele spetsialiseerunud osakondi aktiivravihaiqlates, kus on loodud neile sobiv keskkond ning töötab eriettevalmistusega hoolduspersonal ning arstiabi pakuvad spetsialistid teistest osakondadest. Arstid eelistasid enamvähem võrdselt nii dementsete osakonda kui geriaatriaosakonda. Valdav enamus vastanutest (95%) pidas vajalikuks spetsialiseeritud hooldusravi- ja hoolekandeüksuste loomist dementsusega inimeste teenindamiseks. Muutmist vajab praegune arstiabi korraldus hooldusasutustes (igal hoolealusel on oma perearst). Sobivaimaks peeti seda, et hoolduskodu kureeriks eriarst (psühhiaater või geriaater) lepingulisel alusel.

Nii dementsusega inimeste kui nende pere liikmete nõustajana teenuste, soodustuste, abivahendite, juriidiliste küsimuste, samuti hoolduse ja psühhomotsionaalse toimetulekuga seotud probleemides soovitakse näha **hoolduse koordinaatorit**. Ligikaudu veerand vastanutest arvas, et nõustamine teenuste ja toetuste osas peaks olema eelkõige kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja ülesanne. Hooldusküsimuste nõustamise üksusena soovis 15% vastanutest mäluksimust!¹ Nõustaja rollis nägid perearsti vaid üksikud vastajad, seda ka perearstide eneste hulgas.

Dementsete intervallhoolduse osutamise kohana nägi enamus vastanutest kas

¹Mäluksimust on ambulatoorne tervishoiustruktuur, mille sihtrühmaks on mäluhäiretega inimesed, tegevuse sihiks seisundi diagnostika, ravi ja muude sekkumiste planeerimine. Mäluksimustuks personal on multidistsiplinaarne ja saanud süvaettevalmistuse tööks mäluhäiretega inimestega: arst (neuroloog või geriaater), õde, sotsiaaltöötaja ning vajadusel teiste erialade esindajad (neuropsühholoog, psühhiaater, juhtumikorraldaja/ hoolduse koordinaator jt)

hooldusravi osakonda (õendus kodu) või hoolduskodu, vastavalt hooldatava vajadustele. Ligikaudu viiendik vastanutest kasutaks selleks alati hooldusraviasutust (sagedamini sotsiaalala töötajad).

Intervallhoolduse maksumus peredele peaks valdava enamuse vastanute arvates olema ühesugune nii hooldusravi kui hoolekandenasutuses – kas siis mõlemas kindla perioodi jooksul perele tasuta või siis mõlemas kohas ühtede ja samade printsiipide alusel tasuline (mõlemad arvamused olid võrdselt esindatud). Vaid 8% vastanute arvates sobib praegune tasustamise kord – hooldusravis piiratud aja jooksul tasuta ja hoolekandenasutuses perekonna finantseerimisel.

Uuringu piirangud. Kuigi mõned erialad/asutused olid nõrgalt esindatud, oli tagastatud küsimustike üldarv piisav üldistuste tegemiseks nii tervishoius kui hoolekandes. Uuringu eesmärgiks ei olnud koguda arvamusi arvuliselt esindusliku valimi kohta igal erialal, pigem sooviti saada arvamusi erinevatel erialadel ja eri asutustes töötavatel professionaalidel selgitamiseks ühiseid ja erinevaid arvamusi teenuste arendamiseks dementsusega isikutele. Uuring näitas, et paljudes valdkondades arvamused kattusid ning üldjoontes sarnanevad teiste riikide praktikaga. Vaid mälukliiniku osatähtsust hindasid küsitlusele vastanud vähem oluliseks, kui teistes riikides.

Kokkuvõtteks

Tuleb tõdeda, et suurimaks probleemiks dementsusega inimestele teenuste pakku-misel on ressursi nappus (raha, kvalifitseeritud personal, teenuste puudumine ja/või nende kehv kättesaadavus). Sellest ka probleemid uute teenuste ja spetsialiseeritud teenuste arendamise/osutamise-ga, dementsusega isikute teenuste turult tõrjumine, koolitamata personal, kohandamata füüsiline keskkond, probleemid õendus- ja arstiabiga. Eesti on küll Euroopa Liidu liige, kuid selles valdkonnas oleme ilmselgelt madalal arengutasemel. Olukorra parandamiseks tuleks tegelda komplekselt esile kerkinud probleemidega. Ressursse tuleks suunata nii hoolekande- kui meditsiiniteenuste aren-

damisse ja personali koolitamis-sse ning üldise informeerituse parandamisse, sest kõik esile toodud probleemid on omavahel seotud. Üks vajakajäämine tingib teise ja tagajärjeks on, et olukord ei parane ning dementsed on teenuste turul jätkuvalt tõrjutud. Mis aga tähendab seda, et omaste hooldajad peavad hooldamise tõttu jääma koju, nad kaotavad oma töö, kvalifikatsiooni ja tervise ning lõpptulemusena maksab maksumaksja hooldajale aastaid töövõimetuspension-i. Rääkimata sellest, et lahendamata hooldusprobleemid ja abi või selle kättesaadavuse puudumine viivad perekonnad majandusliku laostumiseni.

Soovitused teenuste arendamiseks

Soovitused teenuste arendamiseks dementsusega inimestele tuginevad ühelt poolt meie uuringu tulemustele ning teiselt poolt rahvusvahelistele tõendus põhiste andmetele ja kogemusele teenuste arendamise efektiivsusest. Arvestatud on Eesti praegust arengutaset nii tervishoius kui hoolekandes ning mõlemas valdkonnas välja töötatud arengukavasid. Soovitused ei puuduta teenuste mahte ja rahalisi ressursse, kuna see ei olnud uurimuse eesmärk ning kogutud materjali põhjal pole seda ka võimalik hinnata. Lähtusime järgmistest seisukohtadest:

- Perede esmaeelituseks on jätkata inimese hooldamist kodus nii kaua kui võimalik.
- Perede nõuded asutushooldusele/ravile on kõrged.
- Professionaalide arvates saab tagada kvaliteetset ravi ja hooldust eelkõige spetsialiseeritud asutustes ning spetsialistide poolt.

Järgnevad soovitused on esitatud eri tegevusliinide kaupa ega ole reastatud tähtsuse järjekorras. On oluline, et areng toimuks kõigis valdkondades paralleelselt ja koordineeritult. Ühtede teenuste eelisarendamine võib kaasa tuua ressurside raiskamise – hakatakse rakendama kallimaid teenuseid ka siis, kui selleks tegelik vajadus puudub, kuna need on kättesaadavamad. See puudutab eriti tervishoiu- ja sotsiaalvald-

konna tasakaalustatud arengut. On vaja parandada teenuste kättesaadavust, suurendades olemasolevate teenuste mahtu, kuid see üksi ei lahenda pere probleeme. Vaja on parandada ka teenuste kvaliteeti ja koordineerimist.

■ **Spetsialiseeritud teenuste käivitamine/loomine dementsusega inimestele,**

sh hoolduskodud/osakonnad dementsusega isikutele; hooldusraviasakonnad dementsusega isikutele; päevahooldusüksused dementsusega isikutele; geriaatriaosakonnad aktiivravihaiglates, geriaatrite ja geriaatriameeskondade ambulatoorsed vastuvõttud; dementsusega haigete raviüksused aktiivravihaiglates, kui geriaatriaosakonnad ei lahenda dementsusega haigete ravimise probleemi. Selleks on vaja teha järgmist:

- kalkuleerida spetsialiseeritud teenuse voodipäeva hind hoolduskodus, hooldusravis ja geriaatriaosakonnas
- töötada välja kvaliteedinõuded (standardid) dementsusega isikutele teenuste osutamiseks spetsialiseeritud asutuses, mis hõlmaks ka nõudeid personali kvalifikatsioonile
- rajada päevahooldusüksused linnadesse ja suurematesse asulatesse kas iseseisvate üksustena või mõne hoolekande- või hooldusraviasutuse koosseisus
- lahendada transpordiprobleem klientide päevahooldusele toomiseks/koju viimiseks
- korraldada ühine transport või kom-penseerida osaliselt taksokulud

■ **Intervallhoolduse kättesaadavuse parandamine.** Selleks on vaja:

- juurutada laialdaselt intervallhooldust (ööpäevane hooldamine piiratud aja jooksul) hoolduskodudes ja planeerida selleks voodikohti
- välja töötada intervallhoolduse rahastamise printsiibid hooldusasutustes selliselt, et see oleks perele kättesaadav võrdvärselt intervallhooldusega hooldusraviasutuses.

■ **Hoolduse koordinaatori ametikoha loomine.** Selleks on vaja:

- välja töötada hoolduse koordinaatori kvalifikatsiooninõuded ja tööjuhendi näidis
- välja töötada hoolduse koordinaatori

ametikoha finantseerimise alused

- alustada hoolduse koordinaatorite ettevalmistamist – spetsialiseerumiskursused eelkõige õendus- või sotsiaaltöö baashari-dusega spetsialistidele.

■ **Meditsiiniabi kättesaadavuse parandamine hoolekandeesutustes.** Selleks on vaja:

- korraldada regulaarne eriarsti vastuvõtt hooldusasutuses (psühhiaater, geriaater, neuroloog)
- tagada õendusabi kättesaadavus – kasutada koduõendusteenust, piisava arvu õendus-teenust vajavate hooldatavate korral kaaluda hooldusravi litsentsi taotlemist ning teenuse ümberprofileerimist.

■ **Telehoolduse rakendamine dementsusega isikute ohtude minimeerimiseks ja toimetuleku parandamiseks.**

- Selleks on vaja:
- kasutada positsioneerimisseadmeid eksimise vältimiseks
 - paigaldada suitsuandureid
 - paigaldada liikumisandurid ustele/akendele
 - võimalusel võtta kasutusele mälu abistavad seadmed – elektrooniline kell ravimivõtmise meeldetuletusega jmt, ja elustiili jälgivad seadmed – külmkapi, tualetipoti andurid jmt.

■ **Koduhooldusteenuste laiendamine ja nende kättesaadavuse parandamine.**

- Selleks on vaja:
- pakkuda koduse järelevalve teenust, seda ka öösel ja puhkepäevadel
 - võimaldada koduhooldusteenuseid soodus-hinnaga ka peres hooldatavale dementsetele.

■ **Hoiakute parandamine dementsusega inimeste suhtes.** Selleks on vaja:

- selgemini esile tuua dementsuse probleemid tervishoiu ja hoolekande professionaalide õppekavades ning tutvustada interdistsiplinaarse käsitluse põhimõtteid.
- pakkuda täiendkoolituse programme tervishoiu- ja hoolekandetöötajatele dementsusega inimeste probleemide käsitlemiseks.
- korraldada meediakampaaniaid ühiskonna teavitamiseks dementsusest kui haigusest.

Geriaatriline hindamine

Pärnu Haiglas – sotsiaaltöötaja vaatenurgast

Viktooria Hrabrova

SA Pärnu Haigla sotsiaaltöötaja

Alates 2004. aasta jaanuarist on haigekassa rahastatavate teenuste hinnakirjas geriaatriline hindamine. **Geriaatria** on õpetus vanemaaliste inimeste haiguste, ravi ja toimetuleku iseärasustest ning käsitleb haiget, lähtudes isikust kui tervikust koos tema võimalike probleemidega (meditsiinilised, psühholoogilised, sotsiaalsed, funktsionaalsed, eetilised, juriidilised jne).

Geriaatriline patsient on multiprobleemne toimetulekuhäiretega täiskasvanud inimene (enamasti eakas, kuid vanusepiiri pole).

Geriaatriliste **teenuste vajajat** iseloomustavad märksõnad on: eakas inimene; mitme kroonilise haiguse põdeja; toimetulematus igapäevaelu toimingutega; vajab abi raviprotsektuuride tegemisel; pikaajaline viibimine institutsionaalsel hooldusravi/hooldusel; sotsiaalne toimetulematus; tugivõrgustik nõrk või puudub; halb majanduslik olukord; kehv elukeskkond.

Geriaatrilise hindamise eesmärk on maksimaalselt aidata säilitada patsiendi/kliendi funktsionaalset seisundit ja iseseisva toimetuleku võimet. Igakülgne geriaatriline hindamine on osutunud efektiivseks ja kulusäästlikuks võimaluseks multiprobleemsete toimetulekudefitsiidiga (peamiselt eakate) inimeste probleemide lahendamisel.

Hindamise alaeesmärgid on järgmised:

- probleemide kaardistamine
- aktiivravi osakondade abistamine multiprobleemsetele haigetele rehabilitatsiooni ja hooldusplaani koostamisel ja elluviimisel
- patsiendile sobiva hooldustasandi ja hooldusplaani leidmine
- inimese seisundile vastavate abivahendite soovitamise ja nõustamise nende saamiseks.

Geriaatriline hindamine SA Pärnu Haiglas

SA Pärnu Haiglas on geriaatrilise hindamise meeskond tegutsenud edukalt alates 2004. aastast: esimesel aastal hinnati 180 isikut, 2005. aastal 220 ning 2006. aastal 251 inimese olukorda. Ideaalis toimub geriaatriline hindamine statsionaarselt geriaatria osakonnas, aga kuna hetkel Eestis selline voodiprofiil puudub, oleme hindamisi läbi viinud ka muudes osakondades (vt tabel 1, lk 32), kõige rohkem järeelravi osakonnas.

2006. aastal hinnati Pärnu haiglas nädalas minimaalselt 3 isikut, kõige rohkem on olnud nädalas 8 hindamist, keskmiselt aga 6 hindamist.

Hindamismeeskonda kuuluvad 2007. aasta seisuga koordinaator Krista Jaago, arst Anu Ilp, sotsiaaltöötaja Viktooria Hrabrova, õde Tiiu Siling. Meeskonda kuuluvad veel Pärnu haigla taastusravi arst Ingrid Lembit, sekretär Aire Kuusk ning vajadusel teised spetsialistid. Aastate jooksul on meeskonnas vahetunud õde ja sotsiaaltöötaja.

Geriaatrilist hindamist tehakse peamiselt haiglates aktiivravi ja hooldusravi perioodil.

Tabel 1. Geriaatriline hindamine osakondades aastate kaupa.

Osakonnad	2004	2005	2006
Järeldravi	49	97	140
Neuroloogia	33	24	17
Ortopeedia	25	24	4
Sisehaigused	13	22	17
Hooldus	13	6	11
Kirurgia	11	16	20
Kardioloogia	10	10	11
Nakkushaigused	8	19	19
Günekoloogia	7	0	0
Intensiivravi	3	0	0
Nahahaigused	3	0	0
Taastusravi	0	1	10
Psühhiaatria	4	1	2
Kodus (katseliselt)	1	0	0
Kokku	180	220	251

Hooldekodudes ja kodus praegu hindamist ei toimu. Kodus hindamist oleks vaja, kuna siis on võimalik pöörata rohkem tähelepanu keskonna aspektidele, selleks ei ole aga praegu tegutsevatel meeskondadel piisavalt ressurse, kuna see nõuab rohkem aega ja on mahukam.

Meie andmetel Eestis tegutsevad geriaatrilise hindamise meeskonnad veel SA Tartu Ülikooli Kliinikum, Ida-Tallinna Keskhaiglas, AS Lõuna-Eesti Haiglas, SA Viljandi Haiglas ja Ida-Viru Keskhaiglas.

Geriaatrilise hindamisega seotud tööülesanded ja tegevused

Teenuse saamiseks on vaja saatekirja kas raviarstilt või sotsiaaltöötajalt, mõnikord ka perearstilt. Patsienti jälgitakse ja dokumentatsioon täidetakse 7 päeva jooksul ning hindamist võib toimetada kõigis osakondades; järeldravi osakonnas hinnatakse enamasti kõik patsiendid.

Meeskonna koosolekud on teispäeviti ja neil arutatu alusel koostatakse hindamise kokkuvõte. Otsuse koopia antakse patsiendile või tema omastele, suunajale, perearstile, järgmisele ravi- või hooldusasutusele, lisatakse polikliiniku ambulatoorsele kaardile ja vajadusel antakse ka kohalikule omavalitsusele, kellel lasub kohustus patsiendi edasise hoolduse korraldamise eest.

Dokumentatsiooni täitmisel ja haigega tegelemisel on **arsti** ülesanne haiguste või sündroomide diagnoosimine meditsiinilise dokumentatsiooni ja objektiivse leiu alusel.

Koordinaator tegeleb järjekorra pidamise, haigekassale arvete esitamise ja aruandlusega, vajadusel andmete esitamisega eri institutsioonidele.

Õe ülesanne on patsiendi funktsionaalse ja kognitiivse seisundi hindamine, samuti argitoimingutega toimetuleku, meeleolu, kontinentsi, toitumuse ja naha seisundi hindamine.

Sotsiaaltöötaja ülesanne on majandusliku ja juriidilise seisundi hindamine, sotsiaalse tugivõrgustiku ja pere dünaamika hindamine, sotsiaal- ja hooldusteenuste korraldamine ja nõustamine.

Taastusravi arst selgitab taastusravi ja rehabilitatsiooni võimalusi, aitab valida ja soovitada abivahendeid.

Sekretäri abi oleme kasutanud andmete arvutisse sisestamisel.

Vajadusel kaasatakse ka **teisi spetsialiste**, nagu psühholoogi, tegevusterapeuti, füsioterapeuti jt.

Pärnu haigla sotsiaaltöötaja on erialase kõrgharidusega spetsialist, kes on ette valmistatud toimetulekuraskustega inimeste probleemide ennetamiseks, leevendamiseks ja lahendamiseks nii üksikisiku, perekonna kui ka ühiskonna tasandil. Pärnu haigla sotsiaaltöötaja üks peamisi tööülesandeid teiste kõrval on osalemine geriaatrilise hindamismeeskonna töös. Sotsiaaltöötaja ülesanded meeskonnas:

- geriaatrilist hindamist vajavate inimeste kindlakstegemine

- intervjuu patsiendiga ja taustauuring – haigusloo läbivaatamine, omaste/tugivõrgustiku väljaselgitamine, majandusliku ja juriidilise seisundi ning patsiendi vajaduste kindlakstegemine
- ressursside ja takistuste kindlakstegemine
- vajadusel patsiendi/omaste/tugivõrgustiku sotsiaalnõustamine sotsiaal- ja hooldusteenuste osas
- probleemide ja võimalusel nende tekkepõhjuste kindlakstegemine
- koostöö patsiendi, tema pere, tugivõrgustiku, haigla personali, hooldekodu ja kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga
- osalemine geriaatrilise hindamise koosolekul – ettepanekute tegemine patsiendi edasiseks hooldamiseks ja meeskonnale teabe jagamine, mida sotsiaaltöötaja on saanud patsiendilt ja/või tema perekonnalt
- edasise hoolduse planeerimine/korraldamine
- geriaatrilise hindamise kokkuvõtete vormistamine
- infovahetus, mille alla kuulub vajadusel geriaatrilise hindamisplaani saatmine eestkostjale või kohalikule omavalitsusele ja patsiendile postiga koju, ning geriaatrilise hindamise plaani täitmist koordineeriva isiku või asutuse informeerimine konkreetsest hooldusplaanist ja esile kerkinud probleemidest
- igakuine aruandlus geriaatrilise hindamise kohta ja geriaatrilise hindamise statistika koostamine kord aastas
- pidev erialane enesetäiendamine sotsiaalvaldkonda ja geriaatriat käsitlevatel koolitustel ja Pärnu haigla personali koolitamine ning informeerimine geriaatrilisest hindamisest.

Abi osutamine on efektiivne siis, kui on kindlaks tehtud abi vajadus (nii selle liik kui maht), abistamise võimalused ja otstarbekus (*Eesti Hooldusravivõrgu ... 2001, 21*).

Hindamise puhul on infoallikaks eelkõige klient, seejärel tema preliikmed, tuttavad, eri organisatsioonide esindajad, spetsialistid, kes on selle isikuga kokku puutunud. Hindamise eesmärk on kliendi tervise, tema sotsiaalsete, psühholoogiliste, funktsionaalsete vajaduste väljaselgitamine, omaste hooldamisvõime kindlakstegemine, võimalike formaalsete ja mitteformaalsete hooldajate olemasolu väljaselgitamine, rahaliste ressursside kättesaadavuse hindamine jm (Tisler 2007). Koostöö mitteformaalse võrgutiku, omavalitsuse sotsiaaltöötajate ja teiste spetsialistidega väljaspool haiglat on üldjuhul hea. Siiski on esile kerkinud ka teravaid probleeme, mille lahendamiseks oleme korraldanud võrgustiku koosolekuid.

Hindamiskokkuvõte sisaldab nii arsti, õe kui sotsiaaltöötaja kirjelduse kliendi probleemidest, ühist kokkuvõtet kliendi peamistest probleemidest, olemasolevate ressursside ja teadaolevate sekkumispiirangute kirjelduse, edasise tegevuse eesmärgi ja plaani ning märgitakse ära ka järgmise hindamise vajadus (Saks 2004).

Pärast hindamist on patsiente kõige sagedamini suunatud hooldusravile, sh Pärnu haigla hooldusravi osakonda ja Pärnu maakonna kolme hooldushaiglasse. Suunatud on ka koju, hooldekodusse ja aktiivravile. Alates 2006. aastast on näha järeldravi osakonna osatähtsuse tõusu (vt tabel 2, lk 34).

Probleemid ja ettepanekud

Pärnu haiglas toimib geriaatriline hindamine edukalt, kuid peamiseks probleemiks sotsiaaltöötaja vaatenurgast on hoolekandeteenuste vähesus. Ei ole piisavalt hooldekodukohti ja muid toetavaid hooldusteenuseid, et patsientide edasist hooldust planeerida ja korraldada. Sageli esineb olukordi, kus hooldus- või järeldravil viibivad patsiendid põhjendamatult kaua, kohad on hõivanud patsiendid, kes vajavad pigem hooldust hooldekodus või koduhooldust koos toetavate hoolekandeteenustega. Lähtudes Pärnu haiglas läbi viidud hindamiste tulemustest, võib teha järgmisi ettepanekuid teenuste arendamiseks kohalikes omavalitsustes:

- Omavalitsused rohkem arendama koduhooldusteenust. Hooldajad külastaksid pat-

Tabel 2. Hindamisjärgsed suundamised

Suunamised	2004	2005	2006
Koju	46	52	80
Aktiivravile	13	29	2 + 42 järelravi osakonda
Hooldekodusse	10	3	10
Statsionaarsele hooldusravile	111	135	117
Kokku	180	220	251

siente sagedamini kui 2–3 korda nädalas, st pigem vastavalt vajadusele, ning abistaksid ka transpordiga.

- Vaja oleks juhtumikorraldajat või tugiisikut, kes võtab patsiendi üle, kui ta haiglast lahkub, ja aitab asjaajamise juures (dokumendid, toetused, abivahendite muretsemine jne).
- Sageli oleks eakatele vaja koduabilist.
- Rohkem tuleks asutada päevakeskusi, kus eakad saaksid koos käia, suhelda ja huvitegevusega tegelda.
- Hooldekodude juurde tuleks luua päevahoid dementsetele eakatele ja korraldada hooldekodus ka intervallhooldust.
- Asutada rohkem hooldekodusid ja pansionaate.
- Vaja on luua tugigruppe, kes tegeleksid omaste nõustamise, supervisiooni ja vajadusel hooldusvõtete õpetamisega.
- Maakonnas tuleks arendada koduõendusteenust, luua sellekohane ühtne süsteem nii linnas kui maakonnas.

Kõige suuremad probleemid on seotud dementsete eakate edasise hoolduse korraldamisega. Koduhoolduse korraldamine on nende puhul raske, vaja oleks päevahoiuteenust dementsetele ja eriväljaõppega koduhooldajaid. Kahjuks puudub Pärnu maakonnas dementsete erihoolekodu. Eakate toetamine peaks muutuma inimkeskseks. Igale abivajajale tuleks läheneda personaalselt, tutvuda tema olukorra ja probleemidega ning pakkuda kas sobivaid teenuseid, ravimikulude hüvitamist või rahalist toetust.

Reeglina vajavad hooldusravi / hooldust inimesed, kes ei saa oma igapäevaeluga hakkama mitmete omavahel põimunud probleemide tõttu. Kliendi seisundi igakülgne hindamine nii meditsiiniliste, funktsionaalsete, psühholoogiliste, sotsiaalsete, rahaliste, juriidiliste ja muudegi asjaolude seisukohalt on edasise tegevuse edukuse aluseks.

Kokkuvõtteks võib öelda, et ammendav geriaatriline hindamine võimaldab vältida eaka patsiendi pikaajalist viibimist aktiivravihaias või sattumist aktiivravihaias hooldusasutusse ja sinna jäämist või vastupidi – teenusteta jäämist, kui tegelikult objektiivne vajadus nende järele on olemas. Tänu geriaatrilisele hindamisele on üldjuhul enne väljakirjutatamist selgeks saanud eakate patsientide edasine hooldusplaan. Selleks hetkeks on edasine hooldusvajadus välja selgitatud ja korraldatud vastavalt vajadustele ja võimalustele. Geriaatria üks olulisi rolle on tervishoiu ja hoolekande integreerimine, kulude optimeerimine ja ressursside otstarbekas kasutamine.

Viidatud allikad

Eesti Hooldusravivõrgu Arengukava 2015 (2001). Tallinn: Sotsiaalministeerium, 21

Tisler, M. (2007). Kliendi sotsiaalne kaitse. Ettekanne Tartus, 25.01.2007

Saks, K. (2004). Geriaatrilise seisundi hindamine – uus teenus tervishoiuteenuste loetelus. *Lege Artis* nr 3(27)/2004, 16

Ikka perekesksest peretööst

Marika Ratnik
Lastekaitse Liit,
peretöö
valdkonna juht

Käesolevas kirjutises tahan keskenduda kitsaskohtadele ja raskustele, millega oleme pere professionaalse tugisiku teenuse arendamisel silmitsi seisnud. Loodan, et kirjutisest on abi neile, kes on kujundamas oma kogukonna lastega perede jaoks jõustavate teenuste kontseptsiooni. Samuti tahan kummutada mõningaid müüte perekeskse peretöö kohta, mis liiguvad eelkõige ametnike ringkonnas.

Uue teenuse arendamine

Alustan sellest, et lastega peredele suunatud teenuste arendamine on eelkõige kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja, lastekaitsetöötaja või sotsiaalnõuniku pärusmaa.

Arendustegevus nõuab ajaressurssi, kuhu ei sõida sisse muud igapäevased küsimused ja eeldab ka toetavaid partnereid, kes loodavat nägemust toetavad ning vajadusel kaitsta aitavad. Üks reaalsus, mida kirjeldavad sotsiaal- ja lastekaitsetöötajaid, on järgmine: sotsiaal- ja lastekaitse spetsialistid on tööülesannetega ülekoormatud, seda eriti väiksemates omavalitsustes, ning neil on raske leida hetke, et kujundada parendatud nägemust kohalikust abistamissüsteemist. Ja nii mõnigi sotsiaalametnik on öelnud, et „ega minul polegi suurt sõnaõigust, volikogu otsustab ja kui nemad ei pea konkreetselt selle teenuse arendamist vajalikuks, siis jään ootama järgmise sobiva hetke saabumist ...”. Loodan väga, et sellise suhtumisega juhtival positsioonil inimesi on KOVdes üksikuid!? Usun, et sotsiaalvaldkonna

poliitikate kujundamisel tegutsetakse pigem ühise meeskonnana, et kõiki elanikkonna grupe märgata ning vajadusel jõustada.

Kogukonna elanike pooldavat suhtumist toetavatesse teenustesse aitavad kindlasti kujundada infopäevad/tunnid, kus põhjalikult tutvustatakse pereteenuste olemust ja seda, miks omavalitsus nende teenuse osutamist vajalikuks peab. See väldib ebatervet uudishimu ja teenust vajavate perede sildistamist. (Perede abistamine laste eest hoolitsemisel on kohaliku omavalitsuse ülesanne, abi võib ühel hetkel vajada igauks meist).

Kindlasti ei ole mõttekas alustada teenuse osutamist ilma paberile pandud teenuse kirjelduseta: sihtgrupp, teenuse osutamise eesmärk, teenuse sisu, teenuse osutamise koht, teenuse osutajalt nõutav pädevus, nõuded teenuse kvaliteedile ja teenuse osutamiseks vajalik dokumentatsioon ja töökorraldus teenuse osutamisel.

Nii tugisikuks sobivate inimeste leidmisel kui ka jõustamist vajavate perede motiveerimisel teenuse kasutamiseks on väga oluline sotsiaalvaldkonna ametnike selgitustöö teenuse olemusest, mis eeldab seda, et neil endil on teenusest **selge ettekujutus**. Selle puudumise korral tekivad järgmised probleemid:

- ametnik sõnastab tellimuse tugisikule ebamääraselt, mistõttu jääb ebaselgeks, kuidas perega käituda (nt „mine uuri, mis seal peres toimub...“).

- kujunevad erinevad arusaamad pakutava/vastuvõetava abi olemusest, nt püüab tugisik meeleheitlikult luua koostöösuhet pereemaga, kes tegelikult väljendas sotsiaaltöötajatele “läbi lilled” oma soovi kasutada lapsehoidmisteenust.

- koos perega töötamise eesmärgid ei ole selgelt sõnastatud (nt tugisik käib perel kord-kaks nädalas külas ja vestleb pereemaga sellest, mida peaks ja võiks püüda teisiti teha, aga pereema leiab alati põhjendusi,

miks ta seni pole saanud nii teha ja miks ta ka praegu ei saa midagi muuta või ta siiski lubab kohe-kohe proovida ...)

■ peretöö pole selgelt piiritletud (kui kaua ja mis tingimustel perega töötatakse), mis võib veelgi süvendada pereliikmete õpitud abitust. Näiteks perega, kus tugiisik oli “käänud” üheksa kuud, ei olnud kordagi jutuks võetud teenuse osutamise kestust ega seda, mis peab pere toimimises muutuma, et see saaks jätkata iseseisvalt ning ilma “toetava karguta”.

Liigseks bürokraatiaks ei saa pidada kolmepoolset lepingut (kohalik omavalitsus, pere, tugiisik) ega pere ja tugiisiku jaoks kindlaks määratud peretöö perioodi või siis peretöö dokumentatsiooni, milles on kirjas perega ühiselt seatud eesmärgid ja konkreetsed sammud nende saavutamiseks.

Rääkides professionaalseks tugiisikuks sobivate inimeste leidmisest, siis mitmel kokkusaamisel kohalike omavalitsuste spetsialistidega oleme arutanud piiriülest koostööd: kahe-kolme valla koopereerumine teenuste osutamisel aitab korraldada tööd peredega nii, et ühest vallast pärit tugiisik töötab teise valla perega. Spetsialistid on pidanud piiriülese koostöö kitsaskohtadeks suurt aja- ja transpordivahendi kütusekulu ning seda, et sellisel puhul peab tugiisikul olema autojuhiluba. Ehk tasuks siinkohal mõelda ka sihtasutuse loomisele, kuhu koondada kompetents sotsiaalteenuste osutamiseks maakonna piires.

Ülesannete jaotus ja lõksud peretöös

Pere ettevalmistamine peretööks algab sellest momendist, kui sotsiaal- ja /või lastekaitse spetsialist kujundab endale ja perele pildi pereliikmete tugevustest ja peres ilmnevatest riskiteguritest, mis on seotud laste turvalisusega. Oluline on, et perekond (vajadusel ka päritoluperekond) kaasatakse laste turvalisusele keskenduvasse dialoogi võrdsete partneritena. Mida enam on pereliikmed kaasatud oma vajaduste ja prioriteetide väljendamise protsessi, seda suuremat pühendumist on neilt võimalik edasises koostöös loota. Siinkohal tahan rõhutada, et

nii pere hindamisse kui jõustamisse on oluline kaasata võrdselt mõlemad vanemad ning kõrvale ei tohi jätta ka lapsi.

Tugiisik jätkabki perega sealtmaalt, kus pereliikmed on andnud nõusoleku koostööks tugiisikuga. Sotsiaal- ja või lastekaitsetöötajal on oluline roll pereliikmete ja tugiisiku üksteisele tutvustamisel ja koostööpõhimõtete selgitamisel. Edasi tuleb mängu tugiisiku professionaalsus pere jaoks keskkonna kujundamisel, kus kõik kaasatud pereliikmed annavad endast parima ja avaldada saavad pereliikmete varem omandatud teadmised ja oskused ning loomulikult tugiisiku ja pereliikmete loovus murettekitavate olukordade lahendamisel.

Pere tugiisikud on sattunud lõksu siis, kui perega tööd alustades püütakse kohe esimesel või teisel kohtumisel sõnastada ka väga konkreetsed koostöö eesmärgid (nt „Marile on tehtud vaksineerimised“, “ema käib Markusega kolm korda nädalas mängutoas mängimas”). Lõksu sattumise põhjuseks on tavaliselt see, et ei ole pühendatud piisavalt aega kõigi pereliikmete ja perekonna kui terviku toimimise tundmaõppimisele (personaalne tasand – indiviid perekonna kontekstis (enesehinnang, mina-kontseptsioon); interpersonaalne tasand – suhted perekonnas; sotsiaalne tasand – perekonna suhted/suhetumine kogukonnaga) ja tugiisikul pole ülevaadet üksikute pereliikmete ja perekonna kui terviku uskumustest (veendumused, hoiakud, väärtushinnangud), kommunikatsioonimustritest ega isiksuslikest ressurssidest (teadmised, oskused) ja perekonna organisatsioonilisest mudelist. Oma osa mängib ka tugiisiku usaldusväärsus ehk pere veendumus, et pere tugiisik ei sildista, ei anna hinnanguid, ei halvusta, ei suru peale omi mõtteid, vaid ehitab üles partnerlusel põhinevat koostöösuhet. Mõistlikuks pean, et peretööd alustades võib kohe väikeste mõõdetavate eesmärkidena sõnastada näiteks koduste majapidamistoimingute tegemise (nt ema pühib kord nädalas põrandat, valmistab iga päev lapsele toitu), kuid seda vaid siis, kui ollakse veendunud, et see on pere liikmete jaoks hetkel jõukohane. Kindlasti on omal kohal

ka pereliikmete juhendamine, kuid see ei tähenda kindlasti nende eest korduvalt millegi ära tegemist. Peretöös on juhendamise eesmärgiks eelkõige aidata kaasa lapsevanemate vanemlike oskuste täiendamisele, sest peretöö keskmes on lapsed ja laste heaolu (nt kui peres on kolmeaastane laps, kes magab põrandal ja kellega ei käida üldse õues, siis tugisik keskendub esmalt sellele, et lapsele muretsetaks voodi ja ema hakkaks lapsega õues käima ning alles seejärel või samaaegselt hakatakse kavandama koos emaga samme võlgade likvideerimiseks). Juhendamine võib sisaldada koos tegemist kuid olulisem on see, et juhendamine sisaldab pidevat tagasiside andmist, motiveerimist ja suunavate küsimuste esitamist, võttes arvesse juhendatavate ehk pereliikmete oskusi ja taht. (Landberg 2003). Juhendamine on paindlik ja partneri suhtes häälestumist nõudev, mitte ühesuunaline kõnelemine ega juhiste andmine. Õige juhendamise oluliseks väärtuseks on tagasiside, mis peab äratama pereliikmetes usaldust, motiveerima koostööle, aitama neil keskenduda koostöös saavutatud edusammudele, kasvatama pereliikmete enesekindlust oma teadmiste ja oskuste suhtes, selgitama pereliikmetele, mida kavandada järgmisena. Kõige olulisem on see, et tagasiside peab andma pereliikmetele tunde, et neid toetatakse ja nad on õigel teel ning inspireerima neid jätkuvalt arengusse panustama.

Teine lõks, kuhu sattudes võib peretöö ebaõnnestuda või takerduda, on see, kui eesmärgid pole käitumiskeskset ega mõõdetavad. Peretöö eesmärgiks ei saa olla nt “peresuhte paranemine” või “kodu korras hoidmine”, sest selliselt sõnastatuna jäävad eesmärgid väga ebamääraseks ja perele on raske anda **tagasisidet** selle kohta, mida on nad juba saavutanud/ära teinud ning mis on järgmised sammud. Selge ja mõõdetav peretöö eesmärk on näiteks: „ema ja Mihkel käivad kaks korda nädalas sotsiaalaja saunas end pesemas“. Pere tugisikut koostööprotsessis perega võib võrrelda ka organisatsiooni juhiga, kelle kõige olulisem ülesanne on suunata oma töötajate

tähelepanu millegi tegemisele, mitte ainult sellest mõtlemisele või rääkimisele. Sageli on omavahel otsustatud midagi ette võtta, kuid mõtlemisest ja rääkimisest kaugemale pole jõutud. Kui me ainult räägime asjadest stiilis “peaks, võiks” ehk kasutame peretöös mudelit „analüüsi-mõttele-räägi-(tee)“ (Earls 2003), – kusjuures „tee“ on sulgudes seetõttu, et tegutsemiseni selles mudelis ei jõuta –, siis ei ole ka millegi kohta anda tagasisidet ehk puudub innustav impulss käitumispõhiste muutuste elushoidmiseks ja uute muutuste nimel pingutamiseks. Pidev tagasiside andmine teeb võimalikuks pereliikmete tegutsemise ehk mudeli „usu-tee-mõttele-räägi-tee uuesti“ rakendamise. Pereliikmete tegutsemismotivatsiooni püsimumist toetab eelkõige hakkamasaamise kogemus ja sellega kaasnev emotsionaalne laeng. Ja seejuures ei tohi ära unustada, et tegutsemisel on palju igasuguseid vaenlasi: vabandused, põhjused, miks täiesti mõistlikke asju teha ei saa või ei saanud – sellise negatiivse jutu õnge on lihtne sattuda.

Tugisikuteenususe kohta „ringihulkuvad“ müüdid

Lõpetuseks mõned lastekaitseüsteemis levinud müüdid:

■ **Pere tugisikute tööle võtmine toob lastekaitsetöötajatele tööd juurde.** Tööd on rohkem vaid seni, kuni teenust lastekaitseüsteemi integreeritakse ja lastekaitsetöötaja ning pere tugisikute koostöömudel välja kujuneb. Koostöö sujumisel saab lastekaitsetöötaja enam keskenduda juhtumite koordineerimisele ja perele ning laste jaoks neid toetavate võrgustike kujundamisele kui praktilisele peretööle iga konkreetse perega. Pere tugisik hoiab lastekaitsetöötajat pidevalt kursis peretöö käiguga.

■ **Pered, kes pikka aega on olnud ametnike huviorbiidis, ei ole valmis muutuma ja nende peale ei ole mõttekas ressursse raisata.** Kunagi ei tohi seda kindlalt väita, enne kui ei ole proovitud kõiki võimalikke meetmeid. Tuleb meeles pidada ka seda, et peretöös on positiivne tulemus ka see, kui peretöö kinnitab, et lapsi ei saa vanemate juurde edasi jätta. Pere tugisikuteenus sai

alguse sellest, et püüti kodukeskkonnas hakata toetama neid multiprobleemseid peresid, kes keeldusid koostööst ametnikega ja kus oli väga suur oht, et lapsed tuleb perest eraldada. Perekeskse töö lähtealuseks on uskumus, et lapsele on siiski parimaks kasvukeskkonnaks tema perekond.

■ **Lastekaitsetöötajal ei ole erilist rolli pere tugiisiku ja pere koostöösuhte kujundamises, tugiisik peab sellega ise hakkama saama.** Nii nagu eespool selgitasin, on ametnikul, kes pere teenusele suunab, oluline roll pereliikmete ja tugiisiku üksteisele tutvustamisel ja mõlema osapoole abistamisel koostöö põhimõtete ja sisu kokkuleppimisel. Samuti on oluline, et enne pere teenusele suunamist oleks ametnik hinnanud pere olukorda, lähtudes lapse heaolust, ning koostanud selle kohta vastava dokumendi.

■ **Lastekaitsetöötaja ei ole kohustatud edastama tugiisikule infot, mille ta on saanud teenusele suunatava pere hindamise käigus, sest tugiisik läheb ju infot koguma.** Väga oluline on, et ametnik viiks tugiisiku kurssi infoga, mis temal pere kohta juba olemas – seda teavet on tugiisikule vaja, et kavandada esmane plaan perega liitumiseks ja püstitada hüpoteetilised eesmärgid, mida on koos perega vaja saavutada. Tähtis on ka see, et tugiisik kohtuks varem perega koostööd teinud spetsialistidega, et saada teada, millised abistamismeetodid on varem häid tulemusi andnud ja kus on kokku puutunud pere vastupanuga. Tugiisikud on teadlikud sellest, et neil tuleb järgida konfidentsiaalsuse reegleid.

Kasutatud allikad

- Earls, M.** (2003). Loova ajastu koidikul. OÜ Fontese Kirjastus.
- Franklin, C. Jordan, C.** (1999). Family Practice. Brief Systems Methods for Social Work. Cole Publishing Company.
- Kilpatrick, A., C. Holland, T., P.** (2006). Working With Families. An Integrative Model by Level of Need. USA.
- Lanberg., M.** (2003). Juhendamise kunst. Kirjastus Varrak.

Tapa vallas p

Ene Augasmägi, Tapa vallavalitsuse sotsiaalnõunik

Järjest enam püüab hoolekandepoliitika rõhutada, et otsese rahalise toetuse asemel peaks abi olema selline, mille tulemusena paraneb inimese elukvaliteet ja toimetulek. Lastekaitsetöö seisukohast on tähtis meele pidada, et lapse elukvaliteedi parandamiseks ei saa me midagi arvestatavat ära teha peret aitamata ning milline ei oleks ka meie hoolekandeesutuste areng, jääb lapse normaalseks kasvukeskkonnaks ikkagi kodu ja perekond.

Tugiisik aitab üles leida pere jõuvarud

Laps on osa oma perest ja suhetevõrgustikust ning selle süsteemi vigadele keskendumise asemel tuleks leida sellest üles need jõuvarud, mis võimaldavad probleeme lahendada ja toime tulla. Toimetuleku eelduseks on ressursse sisaldava ja tuge pakkuva (elu) keskkonna loomine. Laste turvalisust aitab tagada keskkond, kus ollakse valmis ennetama perekriise, laste hooletusse jätmist ja väärkohtlemist. Omavalitsuste sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate otsene ülesanne on ühelt poolt jälgida, kas laste turvalisus ning heaolu on tagatud ning teisalt on nende ülesanne ka nimetatud gruppidele toetava keskkonna loomine.

Eeltoodud põhimõtetest lähtudes on arendatud välja lastega peredele tugiisikuteenus, mille eesmärk on jõustada lastega peresid, et need laste eest paremini hoolitseksid ja lastele arengut toetava kasvukeskkonna tagaksid.

Teenust osutatakse üldjuhul pere kodus ja olenevalt juhtumist hõlmab see juhendamist, ühiselt lahenduste otsimist ja koos tegutsemist, laste turvalisuse jälgimist, pere emotsionaalset toetamist, koostööd lastekaitse- ja sotsiaaltöötajaga ning pere sidumist teenuse ja toetustega. Kõike seda teostades on tugiisik pere koostööpartner, kelle ülesanne on õppida peret tundma, saavutada piisav usaldus ja seada ühised eesmärgid.

s pakutakse peredele tugiisikuteenust

Teenuse arendamisel abiks partnerid

2005. aastal SA Dharma korraldatud vabatahtlike pere tugiisikute koolitus andis esialgsed teadmised ning lähtudes neist, hakkas Tapa vallavalitsus oma piirkonnas arendama pere tugiisiku teenust, kuna piirkonnas on peresid, kes seda teenust vajavad. Koostöös Lastekaitse Liiduga viidi oktoobris 2005 ja 2006 Lääne-Viru maakonnas läbi professionaalsete tugiisikute esimene koolitus. Koolitusel osalesid maakonna lastekaitse- ja sotsiaaltöötajad ning inimesed, kes olid huvitatud peredele tugiisikuks olemisest. Paralleelselt koolitusega hakkasid Tapa vallas tööle pere tugiisikud. Tapa vallavalitsus ostab pere tugiisiku teenust oma koostööpartnerilt MTÜ Tapa Lastekaitse Ühingult. 2005. aastal pakuti seda teenust 3 perele, 2006. aastal juba 10 perele ning 2007. aasta septembri seisuga on pakutud teenust 13 perele.

Professionaalse pere tugiisiku teenuse arendamisel Tapa vallas on olnud koostööpartneriks Lastekaitse Liit ja vabatahtliku pere tugiisiku teenuse arendamisel SA Dharma, kes on pakkunud koolitusi ning supervisiooni. Momendil on Tapa vallas koolitatud pere tugiisikuid seitse, kellest tugiisikuna töötab kuus ning üks on tugiisikuks puudega lapsele.

Miks peredele tugiisiku teenust pakkuda?

Kindlasti on perel tugiisikuga lihtsam suhelda kui ametnikust lastekaitsetöötaja või sotsiaaltöötajaga, sest ametnikud ei jõua iga perega individuaalselt tegelda. Tugiisik aga jõuab süveneda pere olukorda, avastada pere tugevused ja jõuvarud. Inimestel on sageli vaja kedagi, kellel oleks aega neid ära kuulata, kellega arutada võimalikke lahendusi igapäevastele probleemidele. On vaja lihtsalt inimest, kes innustaks koos püstitatud eesmärgi täitma ja kiidaks-tunnustaks kas või väikeste edusammude puhul. Tähtis

on olnud ka abistavate ja toetavate võrgustike käivitamine, olgu selleks siis materiaalne abi MTÜ-lt Jeeriko (näiteks voodipesu või lasteriie ja -jalanõude näol) või ka kontakt ning koostöö klassijuhataja ja kooli sotsiaalpedagoogiga. Tugiisikul on ka huvikaitsja, s.o pere olukorrast, muredest ja vajadustest teavitaja roll. Alati ei tihka pere ise minna küsima näiteks küttepuid või muud eluks vajalikku. Alati ei olda teadlikudki olemasolevatest (pakutavatest) võimalustest. Tugiisik saab julgustada peret selliste otsuste langetamisel, mille toimetulek perele paraneb. Sotsiaaltöötajana olen veendunud, et tugiisik kui pere partner on tõhus abiline perekeskse sotsiaaltöös.

FICE 2008 kongress Parem tulevik lastele – täna

60 aastat rahvusvahelist koostööd lastehoolekandes

11–13. juunil 2008 Helsingis

- maailma laste kaitsmine
- laps, perekond ja lähisuhted
- lapse kogemused, õigus osaleda ja olla ära kuulatud, hoolekande kvaliteet

Info: www.FICEcongress2008.fi

Foto Kristin Viikask

Isad ja lapsehoolduspuhkus Eestis

Isad ei jää lapsega koju üksnes materiaalsetel või tööga seotud põhjustel. Meeste jaoks on siiski tähtis ka soov lapsega koos olla ja selliselt oma isa rolli täita.

Marre Karu

poliitikauringute keskus PRAXIS

Liina Järviste

sotsiaalministeerium

Töö ja pereelu ühitamine on üheks kesksemaks probleemiks inimeste elus ning seetõttu kujunenud oluliseks teemaks perekonnauuringutes. Seni on valdav osa neist keskendunud naistele. Ometi on töö ja pereelu ühitamine kogu perekonna probleem, mistõttu tuleks tähelepanu pöörata ka meestele ning isa rollile perekonnas ja väikelaste eest hoolitsemisel. Eestis kehtivad üldjuhul isadele ja emadele võrdsed õigused ja kohustused laste eest hoolitsemisel, kuid praktikas on laste eest hoolitsemine ja kasvatamine traditsiooni kohaselt naiste roll. Näiteks on isadele antud õigus nii lapsehoolduspuhkusele kui ka vanemahüvitisele, kuid oma õigust vanemahüvitisele kasutab väga vähe mehi – vaid alla 2% vanemahüvitise saajatest on mehed.

Miks kasutab nii vähe isasid neile antud võimalust olla lapsehoolduspuhkusel isegi siis, kui riik neile saamata jääva sissetuleku kompenseerib? Kuigi isade juurdepääs vanemahüvitisele on olnud ajaliselt piiratud ja kuni 1. septembrini 2007 polnud meestel alla 6-kuuse lapsega

võimalik tasustatud lapsehoolduspuhkusele jääda, on kojujäävate meeste hulk siiski väga väike.

Et uurida, mis põhjustel mehed lapsehoolduspuhkusele ei jää, tellis sotsiaalministeerium 2006.–2007. aastal poliitikauuringute keskusel PRAXIS uuringu, mille autoriteks on Marre Karu (PRAXIS) ning Kairi Kasearu ja Helen Biin (Tartu Ülikool). Uuringu käigus viidi läbi 20 süvaintervjuud väikeste laste isadega, kellest pooltel oli lapsehoolduspuhkuse kogemus, pooltel mitte. Intervjuudes kirjeldasid väikeste laste isad vabas vormis põhjalikult oma isaks olemise kogemusi, arutlesid lapsehoolduspuhkuse teemadel ning väljendasid oma arusaamasid isaks olemisest. Kuna Eestis selleteemalisi uuringuid varem tehtud ei ole ning lapsehoolduspuhkusel meeste kohta on vähe teada, siis otsustati kvalitatiivse lähenemise kasuks, mis annab võimaluse välja selgitada, millised on meeste kojujäämise põhjused ning mil viisil otsus langetatakse. Erinevalt suurevalimilistest kvantitatiivuuringutest polnud selle uuringu eesmärk kirjeldada seda, kui palju mehi Eestis ühel või teisel põhjusel lastega koju jääb, vaid välja selgitada, millistel põhjustel mehed üldse nii käituvad. Lisaks isade intervjuerimisele viidi läbi kolm fookusgrupi intervjuud ettevõtete ja asutuste tööandjate esindajatega Eesti eri piirkondades, et välja selgitada, mida tähendab meeste kojujäämine tööandjate jaoks.

Tööandjate arvamused

Uuringus osalenud tööandjate suhtumine lapsehoolduspuhkusel meestesse on suhteliselt positiivne. Samas võib see tuleneda sellest, et nende otsene kogemus koju jääda tahtvate isadega oli väga piiratud ning meeste laialdast lapsehoolduspuhkusele jäämist ei tajuta reaalse võimalusena. Üldiselt leidsid tööandjad, et sisuliselt ei ole oluline, kas töölt on eemal mees või naine – nendele tähendab see igal juhul vajadust leida asendustöötaja.

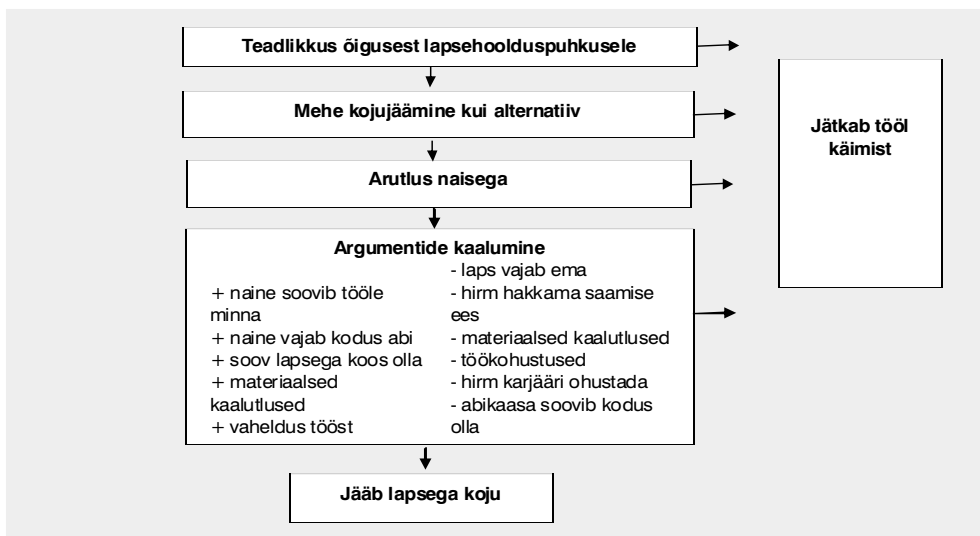
Et vaid vähestel tööandjatel oli kogemusi lapsega koju jäänud meestega, oli ka nende ettekujutus meeste kojujäämise põhjustest üsna piiratud ning nad seostasid seda kas karjääri või sissetulekutega. Küllaltki tugev oli veendumus, et mehed jäävad koju vaid siis, kui nad võivad oluliselt sissetulekutes, soovivad eemalduda tööelust näiteks läbipõlemise tõttu või kui naise karjäärivõimalused on mehe omast olulisemad või paremad.

Tööandjad leidsid, et meeste lapsehoolduspuhkusele jäämine võib kaasa tuua nii positiivseid kui negatiivseid tagajärgi. Eriliselt rõhutati seda, et vanemapuhkuse jagamine ema ja isa vahel vähendab ema eemalviibimist tööelust. Pikk kodusolemine oli tööandjate jaoks üheks suuremaks probleemiks – kui töötaja on liialt kaua tööst eemal, kaob tal side töökohaga ning langeb kvalifikatsioon. Arvati, et meeste lapsehoolduspuhkusele jäämine võib vähendada naistöötajate diskrimineerimist tööturul. Kui töenäosus, et mees lapsega koju jääb, on sama suur kui naiste puhul, ei ole tööandja jaoks enam vahet, kas palgata naine või mees. Seega edeneks naiste ja meeste võrdne kohtlemine tööturul. Samas väljendati hirmu, et mõnedes valdkondades võib see kaasa tuua tööjõunappuse, kuna neil töökohtadel töötavad peamiselt mehed.

Otsuse tegemise protsess – kes jääb koju?

Järgnevalt vaatame, kuidas jõuavad mehed otsusele jääda lapsega koju. Jooniselt 1, lk 38 on näha, et tegu on sammhaaval kujuneva otsusega.

Uuringust selgus, et esimeseks kojujäämise eelduseks on meeste teadlikkus oma õigusest koju jääda. Selgus, et mitte kõik mehed ei teadnud täpselt, millised on nende õigused ning millised on vanemahüvitise tingimused ja reeglid. Seega peaks rohkem tähelepanu pöörama sellele, et kindlasti kõik inimesed oleksid vanemahüvitise ja lapsehoolduspuhkuse seaduse oluliste detailidega kursis.

Joonis 1. Kas mees jääb lapsega koju? Otsuse tegemise protsess

Teiseks peaksid mehed kojujäämist reaalse võimalusena arvesse võtma. Isegi kui mehed teavad, et neil on põhimõtteliselt õigus koju jääda, ei nähta seda reaalse valikuvõimalusena. Osa mehi ei tule selle idee pealegi või välistab selle võimaluse ilma pikemalt mõtlemata. Ka siinkohal võib soovitada teema laiemat käsitlemist ja avalikkuse informeerimist, et selline valik hakkaks inimestele tunduma reaalsena.

Kolmanda ja väga olulise sammuna arutavad mehed kojujäämise võimalust naisega. Selgus, et kojujäämise otsus ei ole üksnes mehe isiklik otsus, vaid kogu perekonna otsus, mis võtab arvesse nii naise kui mehe soovid ja vajadused. Osa mehi arvas, et naine tahab ise kodus olla, ja seetõttu nad ei hakanud üldse enda kojujäämise võimalust arutama ega jõudnud reaalsete argumentide kaalumiseni.

Kõik mehed, nii need, kes olid kodus olnud, kui ka need, kes pole olnud, leidsid argumente nii kojujäämise poolt kui vastu. Enamikul meestel ei olnud ühte kindlat põhjust, miks nad koju jäid või mitte. Pigem oli neil terve rida argumente, mida nad sageli ei osanud tähtsuse järjekorda panna, mistõttu ei ole võimalik öelda, milline alljärgnevatest argumentidest on kojujäämise otsuse tegemisel kõige olulisem. See, milline kaal erinevatele argumentidele antakse, sõltub perekonna väärtustest ja prioriteetidest.

Isade pooltargumendid kojujäämisele:

- Naine soovib tööle või õppima minna. Osa mehi andis naisele võimaluse väikese lapse kõrvalt töö ja õpingutega tegelda.
- Naine vajab kodus abi. Teatud hulk isasid oli lapsega kodus olnud koos terve perega – ka naine oli kodus. Need mehed leidsid, et mitme väikese lapsega ei ole võimalik üksi toime tulla ning jäid naisele appi. Nii käitusid eriliselt pereseksed mehed, kelle kojujäämise põhjuseks olid just lapsed.
- Soov lapsega koos olla. Mehed tundsid, et nad ei saa lapsega töö kõrvalt piisavalt palju koos olla ja oma isarolli täita.
- Materiaalsed kaalutlused. Üks osa perekondi võttis otsuse langetamisel arvesse seda,

kumma vanema lapsehoolduspuhkusele jäämine oli materiaalselt kasulikum.

- Vaheldus tööst nägid võimaliku kojujäämise põhjusena eelkõige need mehed, kes realselt ei olnud koju jäänud.

Isade vastuargumendid kojujäämisele:

- Laps vajab ema, sest üldjuhul ema imetab last. Suur osa mehi oli veendunud, et väike laps vajab ema rohkem kui isa ning seda eelkõige rinnaga toitmise tõttu. Sel põhjusel leidis terve rida mehi, et nad võiksid jääda koju küll, kuid hiljem, kui laps on iseseisvam ning imetamine lõpetatud.

- Hirm hakkama saamise ees. Levinud on veendumus, et naistel on kaasasündinud anne lastega ja majapidamistöödega paremini toime tulla ning samuti teadmised sellest, kuidas lapsi kasvatada. Mehed kardavad lapse kasvatamisel vigu teha.

- Materiaalsed kaalutlused. Osa mehi, kelle sissetulekud ületavad vanemahüvitise lae, ei soovinud koju jääda sissetulekute vähenemise tõttu. Teine osa oleks tahtnud koju jääda, kuid juba siis, kui laps vanem on. Lapsega kojujäämine pärast vanemahüvitise perioodi on aga tasustamata, mistõttu pole lapsega kojujäämine isale jõukohane. Oli ka neid, kes oli valesti informeeritud – nad ei olnud teadlikud, et kompenseeritakse 100% palgast.

- Töökohustused. Mehed tunnevad, et nad on töökohal asendamatud ning seetõttu ei saa töölt ära jääda. Kodus nad end niivõrd asendamatuks ja väärtustatuna ei tunne.

- Oht karjäärile. Intervjuueeritud meeste seas kohtas ka neid, kes kartsid, et töölt eemalolek ohustab nende karjääri, kuna kodus olles kas kaotatakse kvalifikatsioonis või on karjäär ohus tööandja suhtumise tõttu.

- Abikaasa soovib ise kodus olla. Nii mõnelgi juhul olid mehed veendunud, et naised ei soovi oma rolli kodus loovutada.

- Ühiskonna mõistmatuse. Kuna lapsehoolduspuhkusel olevaid mehi on niivõrd vähe, siis kardeti ümbritsevate inimeste halvustavat suhtumist ning hukkamõistu.

- Iseseisvuse kaotamine. See argument oli oluline enne vanemahüvitise skeemi loomist – mehe identiteet rahateenijana on niivõrd tugev, et naisest sõltumist on neil raske taluda. Seega on vanemahüvitis ühe probleemi juba ära lahendanud.

Neid argumente kaaludes jõuavadki perekonnad otsusele, kes jääb lapsega koju. See, milline argument määravaks osutub, sõltub perekonna prioriteetidest ja väärtushinnangutest.

Meeste kojujäämine ja perepoliitika eesmärgid

Perepoliitika kujundamisel on oluline mõelda sellele, mis mõjud ja tagajärjed võivad olla ühiskonnale ja riigile tervikuna, kui rohkem mehi otsustaks lapsehoolduspuhkusele jääda. Kirjanduse põhjal võib eeldada, et sellel on otsesed mõjud töö- ja pereelu ühitamisele, naiste positsioonile tööturul, soolisele võrdõiguslikkusele ning sündimusele.

Meeste suurem osalemine laste kasvatamisel ja kojujäämine mõjutab **töö ja pereelu ühitamist** ehk naiste ja meeste võimalust tööd teha ning perekondlikke kohustusi täita. Praegu on mõlema valikud suhteliselt jäigad. Siiani on avalikes aruteludes ja poliitikates rohkem tähelepanu pööratud naiste töö ja pereelu ühitamisele, kuigi ka meestel on õigus tasakaalustatud töö- ja pereelule. Igal pool Euroopas, eriti aga Põhjamaades on aru saadud, et vaid naistele keskendumine ei too kehtivasse olukorda olulisi muutusi, mistõttu on üha rohkem ka meestega arvestama hakatud.

Võib oletada, et mida rohkem hakkavad mehed koju jääma, seda enam **paraneb naiste positsioon tööturul**. Näiteks ei ole noored naised siis tööandja jaoks enam riskirühm, kelle asemel eelistatakse tööle värbamisel mehi. Praegu on naistel karjäärikatkestusi, mis mõju-

tavad nende töölaseid võimalusi, sissetulekut ja lõppkokkuvõttes ka pensioni. Isade suurem osalus laste eest hoolitsemisel mõjutab kodust tööjaotust vanemate vahel, **mistõttu suureneb sooline võrdõiguslikkus**. Samuti võib oletada, et meeste aktiivsem isarolli täitmine mõjutab positiivselt **sündimust**. Eeldatakse, et praegu valitseb olukord, kus naised tunnevad, et nad vastutavad laste eest üksi ning seetõttu sünnitavad nii palju lapsi, kui nad arvavad, et on võimelised üksi üles kasvatama. Kui isa on rohkem pereellu ja lapse kasvatamisse kaasatud, siis eeldatavasti isa-lapse suhe tugevneb ning naised tunnevad, et nad ei ole laste kasvatamisel üksi jätetud.

Uuringu järeldused

Uuring näitas, et isade kojujäämine on kogu **perekonna otsus**, mille langetamisel võetakse arvesse nii naise kui mehe soove ja vajadusi. Seega tuleks perepoliitika kujundamisel senisest enam ka mehi arvesse võtta ja mitte keskenduda vaid naistele.

Teiseks on oluline välja tuua, et mehed ei jää lapsega koju üksnes **materiaalsetel või tööga seotud põhjustel, nagu seda sageli arvama kiputakse**. Meeste jaoks on siiski tähtis ka soov lapsega koos olla ja selliselt oma isa rolli täita. Seega ei ole vaid raha, näiteks vanemahüvitis ja teised sellelaadsed toetused, ainuke võimalus kaasa aidata meeste töö ja pereelu paremale ühitamisele.

Olulist rolli mängivad ühiskonna hoiakud ja väärtused, mis kujundavad inimeste arusaama sellest, milline on mehe ja naise roll ühiskonnas. Riiklikul perepoliitikal on suur mõju arusaama kujundamisel sellest, missugune on **“normaalne” perekond** ja hea isa. Eesti ühiskonnas ja ka perepoliitikas on isa roll kujunenud selliseks, mis ei soodusta meeste suuremat osalemist pereelus. Perepoliitika on pikka aega saatnud signaale selle kohta, et mehe roll on olla leivateenija. Näiteks kuni praeguse ajani kehtinud vanemahüvitise poole aasta reserveerimine emadele ütles meestele väga üheselt, et nad ei ole väikese lapse kasvatamiseks piisavalt pädevad. Lapse sünnile järgneva meeste mõeldud 14 päeva kestva lapsepuhkuse väga madal tasustamine (66 kr päev) ei aita samuti kaasa isa rolli väärtustamisele. Samal ajal, kui mehed ei tunne end perekonnas vajaliku ja väärtustatuna, tunnevad nad end aga vajaliku ja asendamatu töö. Niisiis tuleks perepoliitika kujundamisel silmas pidada seda, kuidas seadused mehi ja naisi, emasid ja isasid erinevalt mõjutavad ning milliseid sõnumeid need saadavad.

Nii nagu varasemad uuringud, näitas ka käesolev uuring, et nii naistel kui meestel on raske täielikult loobuda kas tööst või perest – soovitakse mõlemat. Praegused seadused aga on kujundatud selliselt, et üheaegselt töö ja väikelaste eest hoolitsemine on küllalt raske. Uuringust selgus ka see, et vanemad soovivad, et lapsehoolduspuhkus oleks **paindlikum ning võimaldaks näiteks osajaga töötamist ning lapsehoolduspuhkuse samaaegset jagamist ema ja isa vahel**. Pered on erinevad ning ka nende soovid töö ja pereelu ühitamiseks on erinevad.

Oluline on isade ja emade **informeeritus** seadusega tagatud õigustest. Kõik ei ole teadlikud vanemahüvitisest ja selle maksmise üksikasjadest, mistõttu tuleks tähelepanu pöörata teema põhjalikule käsitlemisele avalikkuses. Info peab olema täpne ning üksikasjalik, nii et inimesed teaksid, et nad peavad ennast kurssi viima hüvitise taotlemise korra ning määramise reeglitega.

Uuringust selgus, et nii isad kui tööandjad soovivad riigilt **pigem toetavat ja suunavat kui sundivat poliitikat**, mis ei kirjutaks väga rangelt ette, kes ja millal lapsega koju jääda võib. Lapsehoolduspuhkusega seotud otsused on siiski perekonna otsused, mida ei tohiks seadusega ette kirjutada. Just seetõttu on oluline perepoliitika kujundamisel pakkuda ennekõike võimalikult palju valikuvabadust, et iga perekond saaks leida tasakaalu endale sobiliku ja meelepärase töö ja pereelu vahel.

Tudengiuurimus – värske vaade sotsiaaltööl

Inimeste kõne, tegevuse ja tekstide interpreteerimise oskusi arendavate uurimuste teostamine aitab noortel kujundada ennast ja oma tööd analüüsida oskavateks spetsialistideks.

Marju Selg, Tartu Ülikool

Üliõpilaste panus sotsiaaltöö uurimisse on märkimisväärne. Igal aastal kaitstakse Eestis mitukümmend bakalaureuse- ja magistritööd, suur osa neist Tartu Ülikoolis. Kuigi Eesti ja mõne teisegi maa sotsiaaltöö uurijad/õpetajad ning nende „vanemad vennad” sotsioloogid ja psühholoogid diskuteerivad selle üle, kas sotsiaaltöö ja tema uurimine on iseseisev teadus, valmistavad ülikoolid ette kõrgesti haritud sotsiaaltöötajaid, kelle küpsuse üheks mõõdupuuks on uurimus. On suurepärane, et uus põlvkond noori kolleege tunneb end uurijatena järjest kindlamini ning julgeb asuda tundlike ja Eesti sotsiaaltöös ebapiisavat tähelepanu leidnud teemade kallale. Järgnev valik artikleid tutvustab TÜ sotsioloogia, sotsiaalpoliitika ja sotsiaaltöö ühendõppekava üliõpilaste bakalaureusetöid, mis on kirjutatud sotsiaaltöoga seotud teemadel.

Artikleid ühendab kaasaegses sotsiaaltöö uurimuses ja praktikas viljakaks osutunud interpreteeriv (tõlgenduslikkust tähtsustav) lähenemisviis, mille järgi teadmised on sotsiaalselt konstrueeritud ning otsustus, milliseid teadmisi valida ja milliseid hüljata, pole kunagi neutraalne (Payne 2005, 16). Sotsiaaltöötaja tegutseb keeruliste mõjurite väljal, otsuste vastuvõtmiseks on võimatu koguda ammendavat informatsiooni. Tuleb leppida tõsiasjaga, et sotsiaaltöö sisaldab rohkesti ebamäärasust, kimbatust ja kõhklust, ning see nõuab loovat ja paindlikku tegutsemist (Parton 2000, 452). Tõlgendusliku suunitlusega sotsiaaltöötaja mõistab, et tema otsuseid ja tegusid mõjutab viis, kuidas tema ise maailma asju näeb ja tõlgendab ning ka see, milliseid arvamusi, soove ja hoiakuid ta omistab teistele: avalikkusele, erinevatele gruppidele (sugupoole, vanuse, sotsiaalmajandusliku seisundi jm alusel), klientidele, kolleegidele, ülemustele jt. Hea sotsiaaltöö tegemiseks ei piisa püüdest välja uurida, kuidas „asjalood on”, sest inimesed näevad erisugustes olukordades asju erinevalt. Tuleb tundma õppida erinevaid vaatenurki ja tõlgendusviise, olla teadlik võimusuhetest ja inimeste erinevatest elukogemustest. Muide, mis puudutab üliõpilasi, siis uurimine on oluline mitte ainult eri vaatenurkade ja kogemuste teadasaamiseks, vaid ka selleks, et õppida teada saama. Inimeste kõne, tegevuse ja tekstide interpreteerimise oskusi arendavate uurimuste teostamine aitab noortel kujundada ennast ja oma tööd analüüsida oskavateks spetsialistideks.

Tutvustan lühidalt artikleid. Kahes artiklis on tegemist eri sihtgruppide vaatenurga uurimisega ja kolm käsitlevad sotsiaaltöö praktikat ja erialakultuuri ning neis käibivaid arusaamu, tõlgendusviise ja tegutsejate vastastikuseid ootusi.

Ragne Urbas uuris oma bakalaureusetöös, milline on teismeeas laste unistuste isa. Ragne uurimus oli pühendatud laste arvamuste tundmaõppimisele ja kuuldavaks tegemisele (*giving voice*). Lastekaitsetöö on enamasti töö ema ja lapsega, ema rolli peetakse olulisemaks ning isa kipub kõrvale jääma. Ragne näitab oma uurimuses, kui tähtis on lapse jaoks

isa ja kui kõrged on lapse ootused isale ning toob esile laste sõnumi: isa ja lapse suhted vajavad rohkem tähelepanu.

Tänu Elin Tuulingu uurimistööle jõuab lugejani lapsi kasvatavate perekondade olukord nende endi vaatevinklist. Elin seadis eesmärgiks teada saada, kuidas kirjeldavad oma argielu ja abivajadust „tavapered“, s.o perekonnad, kes tulevad toime hoolekande sekkumiseta. Selgub, et „tavaperede“ abivajadus on suurem kui oleme harjunud mõtlema, ning ilma lähivõrgustiku toeta polegi võimalik hakkama saada.

Merlin Mardisalu leidis uurimisidee lastekliinikus praktikal olles, tema artikkel lapse käsitlemisest Eesti kohtusüsteemis peaks andma mõtlemisainet kõigile lapse õiguste eest seisjatele. Merlin osutab olulistele kitsaskohtadele lastekaitse ja kohtu koostöös.

Jane Ivanova ja Karin Auväärt võtsid endale raske, kuid tänuväärse ülesande – uurida kriitilise diskursusanalüüsi põhimõtteid järgides, kuidas Eesti lastekaitse käsiraamatutes kajastatakse lapse arvamuse kuulamist ning koostööd lapsega (Karin) ning kuidas esitletakse ema ja isa (Jane). Noorte uurijate analüüsi tulemused osutavad muuhulgas keelekasutuse olulisusele sotsiaaltöös, loodetavasti mõjub nende vaatenurk värskendavalt.

Mida võiks tudengiuurimus pakkuda pärisotsiaaltöötajatele? Enda arusaamade ja tegevuse analüüsimine kuulub küpse praktiku professionaalsuse juurde ning eeldab eriala või tegevusvaldkonna teatud küpsusastet. Usun, et Eesti lastekaitse on jõudnud eneseanalüüsi-võimelisse ikka. Tekkimas on huvi ja vajadus mõelda lastekaitse missiooni, eesmärkide ja tegevuse sisu üle: kuidas korraldada lastekaitsetööd nii, et ainukordne laps ei läheks kaotsi täiskasvanute tegemiste masinavärgis? Meie instituudis tegutsev rahvusvahelise sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika külalisprofessor Johannes Pieter van Ewijk nimetab tudengeid lasteks – *children*. Ja – nagu vanarahvas ütleb – lapse suust pead sa tõe kuulma. Loodan väga, et TÜ sotsiaaltöö erialal lõpetanute uurimused leiavad sooja vastuvõttu ja aitavad ärgitada arutelu sotsiaaltöö/lastekaitse põhiküsimuste üle.

Kolm esitletud tööd – Elin Tuulingu tavaperede argipäeva uurimus ning Jane Ivanova ja Karin Auväärti lastekaitse käsiraamatute tekstianalüüsid – on otseselt rakendusliku väärtusega, olles seotud sotsiaalministeeriumi poolt rahastatud projekti „Lapse ja perekonna hindamisjuhendi väljatöötamine“ (leping nr 9.6-4/1868) täitmisega. Jane ja Karini tööd annavad panuse ka Eesti Teadusfondi grandid nr 6672 „Vägivald ja väärkohtlemine: spetsialistide perspektiiv“ täitmisega. Elini uurimus aitab paremini mõista sotsiaaltöö kliente ja hindamisprotsessi, ta lähtub tõdemusest, et kui õpime tundma tavaperede viisi rääkida oma argipäeva rõõmudest-muredest ning abivajadusest, oskame paremini mõista ka probleemsete perede eneseesitlust ja vajadusi. Jane ja Karini uurimused näitavad, milliseid professionaalses teadmuses oluliste mõistete ja kontseptsioonide tõlgendusi edastavad praktikutele Eesti lastekaitse erialatekstdid, st millised on teadmised, millele Eesti praktikud toetuvad.

Hea lugeja leiab järgnevad artiklid veidi pikemal kujul ning muudki huvitavat meie traditsioonilises kogumikus „Ülikoolilt Tartu linnale: sotsiaaltöö-teemaliste üliõpilasuuringuste kogumik IV“ (TÜ Kirjastus, 2007). Sotsiaalpoliitikat ja sotsiaaltööd käsitlevad magistri- ja bakalaureusetöid on võimalik lugeda Tartu Ülikooli Sotsioloogia ja Sotsiaalpoliitika Instituudi sotsiaalpoliitika õppetoolis Tartus Tiigi tn 78, magistritöid ka TÜ Raamatukogus. Suur tänu ajakirjale Sotsiaaltöö! Võimalus oma töid tutvustada on suurepärane kogemus noortele autoritele. Ajakirjas ilmuvatel artiklitel on ka laiem tähendus: loodetavasti aitavad tudengite teostatud ehad uurimused tutvustada ülikooli seinte vahel toimuvat ning seega vähendada paljukõneldud lõhet teooria ja praktika vahel.

Viidatud allikad

Parton, N. (2000). Some Thoughts on the Relationship between Theory and Practice in and for Social Work. *British Journal of Social Work*, 30 (4), 449–463.

Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory*. Third edition. Palgrave. Macmillan.

Ülikoolilt Tartu linnale: sotsiaaltöö-teemaliste üliõpilasuuringuste kogumik IV (2007). TÜ Kirjastus.

Minu unistuste isa

Põhikooli õpilaste kirjandite temaatiline analüüs

Ragne Urbas

Juhendajad Kadi Ilves ja Marju Selg

Artikkel põhineb 2007. a kaitstud bakalaureusetööl, mille eesmärk oli välja selgitada, mida lapsed isalt ootavad. Uurimus oli minu jaoks väga põnev, sest enamik lapse ja vanemate suhetele keskendunud uurimustest on siiani tegelnud ema ja lapse vaheliste suhetega ning isa rollile on pööratud vähe tähelepanu. Tavaliselt käsitletakse isadust mõne teise teema sees, näiteks mees- või perekonnauurimustes.

Ka sotsiaaltöö kontekstis on isadust vähe uuritud ning seda ei peeta samaväärseks emadusega. Eesti ühiskonnas võib isaduse teemat pidada üpris aktuaalseks, sellele on hakanud rohkem tähelepanu pöörama avalikkus, aga ka sotsiaalministeerium, tellides mees- ja isarolli uurimusi.

Uurimuse korraldus

Uurimuse eesmärk oli analüüsida, kuidas lapsed kirjeldavad kirjandites isa rolli ning mida nad isalt ootavad. Lähtudes uurimuse eesmärgist, püstitasin järgmised uurimisküsimused:

- kuidas kirjeldavad lapsed kirjandites isa?
- mida lapsed isalt ootavad?
- milliseid sõnu ja väljendeid lapsed isa kirjeldades kasutavad?
- kuidas on uurimistulemusi võimalik kasutada lastega tehtavas sotsiaaltöös?

Uurimuse aluseks oli sotsiaalkonstruksionistlik teooria (Berger ja Luckmann 1991, Burr 2003), mille kohaselt sotsiaalne reaalsus konstrueeritakse inimestevahelises suhtlemises ning see eksisteerib vaid suhtlusprotsessis. Inimene kui sotsiaalne olend on selle protsessi tulem. Uurimismeetodiks valisin kvalitatiivse temaatilise analüüsi (Ezzy 2002), mis andis võimaluse kirjandite sisu avamiseks, kõigi neis esinevate teemade kirjeldamiseks ning tähendusmuustrite väljatoomiseks.

Uurimuse viisin läbi ühes Eesti väikelinna gümnaasiumis, mille 6. ja 7. klassi õpilased (kokku 31 last) kirjutasid kirjandi teemal „Minu unistuste isa“. Pakkusin õpetajatele välja selle teema, et lastel oleks võimalik kirjutada nii oma tegelikust isast kui ka unistustest, millisenad sooviksid oma isa näha. Unistustest kirjutades saavad lapsed välja tuua need asjaolud, millest oma isa puhul puudust tuntakse. Samuti lootsin, et niimoodi sõnastatud teema ei pane ebavõrdsesse olukorda lapsi, kes elavad isast lahus. Kuna kirjandi kirjutamine ei olnud otseselt koolitöö osa, tekkis õpetajatega diskussioon selle üle, kas lastel oleks meeldivam kirjutada, kui nad teavad, et nende anonüümseid töid loeb vaid inimene väljastpoolt kooli või motiveeriks lapsi pigem see, kui nad saavad tehtud töö eest ka hinde. Õpetajad leidsid, et lapsed peavad ikkagi töö eest hinde saama, mistõttu leppisime kokku, et lapsed viivad kirjandid esmalt õpetajale, kes paneb töö eest hinde. Edasi kirjutavad lapsed oma kirjandid ümber, et eemaldada nimed ja muud äratundmist võimaldavad andmed ning märgivad lehele vaid oma soo, kas poiss või tüdruk. Lapsed said ülesande kirjutada kirjand kodus. Siinkohal tuleb tunnistada, et hinde saamine kirjandi kirjutamise eest oli käesoleva uurimuse nõrk koht, sest lapsed võisid seetõttu püüda anda oma kirjanditele ilukirjanduslikumat vormi. Kahjuks oli hinde panemine õpetajate tingimuseks, millele ei olnud minul uurijana võimalik vastu seista.

Uurimistulemused

Uurimistulemuste analüüsi kõige raskemaks probleemiks oli eristada, millal laps kirjutas unistuste isast ning millal reaalsest inimesest ehk oma pärisisast. Sageli need kaks mõistet omavahel kattusid või täiendasid üksteist, teinekord ei olnud üldse võimalik kindlaks teha, kas laps fantaseeris või kirjeldas reaalsust. Kodeerimisel ilmnis, et lapsed kirjutasid kolmel põhiteemal: **ootused ja unistused seoses isaga; pärisisa ja isale sobimatu käitumine**. Eraldi analüüsisin keelt, mida lapsed kirjandites kasutasid.

Kuidas lapsed isa kirjeldavad? Sellele küsimusele vastates võib öelda, et lapsed räägivad unistuste isast seoses oma ootuste ja lootustega, isale sobimatu käitumisega ning ka seoses oma pärisisaga. Oma ootustest ja unistustest kirjutades võivad lapsed väljendada soovi usaldus- ja turvatunde järele. Võib oletada, et see vajadus on vanemate poolt rahuldamata. Lapsed soovivad, et isal oleks nende jaoks rohkem aega, et teda saaks alati usaldada ning et ühiselt saaks kõike huvitavat ja põnevat ette võtta. Isale sobimatu käitumisena nimetasid lapsed põhiliselt ühiskonnas taunitud käitumisviise, nagu alkoholi tarvitamine ja suitsetamine. Oma pärisisast rääkides rõhutas enamik lapsi, et nende isa ongi nende jaoks unistuste isa. Ilmselt ei suuda lapsed ette kujutada, et isa oleks teistsugune kui ta on. Lastel jagus oma pärisisa kohta vaid kiidusõnu, negatiivseid jooni nad isale eriti ei omistanud. Dagmar Kutsar (2007, 53) toob erinevate uurimuste põhjal välja, et isadus on sotsiaalselt konstrueeritud, st pole ühte selget isaduse fenomeni, vaid on palju isaduse kujundeid ja tähendusi. Igal inimesel on seega oma ettekujutus isast. See selgus ka kirjanditest. Iga laps käsitles isa rolli erinevalt, vastavalt sellele, mida tema enda jaoks oluliseks pidas.

Mida laps isalt ootab ning milliseid sõnu ja väljendeid tema kirjeldamiseks kasutab?

Vastates küsimusele, mida lapsed isalt ootavad, lähtun laste ootustest unistuste isale. Enne kõike ootab laps, et isal oleks tema jaoks aega. Laps tahab, et teda ära kuulataks, temaga tegeldakse – ta vajab teadmist, et ta on oluline. Tänapäeva ühiskonnale iseloomulikult on paljud vanemad tihti tööga hõivatud ja ilmselt just seetõttu vaatas laste kirjanditest vastu soov olla hoitud ja armastatud. Laps ei taha olla oma muredega üksi, ta soovib tuge ja õpetust. Loomulikult laps mõistab, et töölkäimine on vajalik ja paratamatu, kuid sellele vaatamata tunneb ta, et tema vajadused ei ole piisaval määral rahuldatud. Muide, lapsed leidsid, et isa ei pea olema rikas, sest see tähendaks, et isal jääks oma lapsele veel vähem aega kui senini. Lapsed seletasid seda asjaoluga, et *paksu rahakotiga* isa käiks sageli pikkadel tööreisidel ja siis ei jääks tal aega olla koos oma lapsega. Analüüsisist selgus, et laste ootused isa suhtes on üpris kõrged. Kokkuvõtlikult võib öelda, et laps soovib endale nii-öelda ideaalset isa. Sõnad ja väljendid, millega isa iseloomustati ja kirjeldati, olid enamasti positiivsed. Laste arvates nii päris kui unistuste isal peaksid olema kõik head iseloomujooned. Ta peaks kindlasti olema hea, lahke, abivalmis, huumorimeelega, hea kuulaja jne. Kindlasti ei tohiks isa olla kuri. Ka välimus peaks isal olema igati kena ja korralik, lisaks sellele peaks unistuste isa kindlasti olema sportliku kehaehitusega. Isa peaks kõike oskama ning ääretult oluline on, et ta jagaks neid oskusi ka lapsega. Eriti tähtis oli see just poistele. Laste kasutatud sõnadest võib järeldada, et lapse jaoks peab isa olema ideaalne. Enamus kasutatud väljenditest nii unistuste isast kui pärisisast rääkides olid positiivsed, mis viitab sellele, et laps üritab kõik negatiivset kõrvale tõrjuda. Nagu öeldakse: mida ei näe, seda pole olemas. Rääkides isast positiivsete väljenditega, joonistab laps isa rollist ilusa pildi ning see võimaldab lapsel tõsta enda enesehinnangut. Ideaalne või ideaalilähedane isa aitab lapsel tunda ennast väärtuslikumana. Ehk on selles püüdu hoida veel endas ilusat lapsepõlveaega ning pigistada silm kinni teadmise ees, et maailm tegelikult ei olegi nii ilus ja rõõmus paik ning inimesed ei ole alati nii head, kui väike olles tundus. Mida vanemaks laps saab, seda valusamalt peab ta seda tõe endale tunnistama ning lapsepõlve illusioonid maha matma.

*Pildi
joonistas
Karina Käär*

Kuidas on uurimistulemusi võimalik kasutada sotsiaaltöös lastega? Sellele küsimusele vastates võib öelda, et ennekõike on käesolev töö oluline just hinnangute ja suhtumise seisukohalt. Sally Holland (2004) viitas oma raamatus, et lastega tehtavas sotsiaaltöös on mehed sageli kõrvale jäetud või suhtutakse neisse kui potentsiaalsetesse ohuallikatesse laste ja naiste jaoks. Üheks kõige väärtuslikumaks uurimistulemuseks oli teadmine, et lastele on isa väga tähtis. Seega saab öelda, et selle uurimuse tulemused võiksid aidata muuta laste ja peredega töötavate spetsialistide hoiakuid meeste kui isade suhtes. Kuigi paljud perekonnad võivad kannatada mehe vägivaldsuse või hoolimatuse tõttu, ei ole see siiski alati nii ning seepärast ei tohi sotsiaalala spetsialisti üldine suhtumine meestesse olla tõrjuv või vaenulik. Lapsele on isa ja temaga veedetud ühine aeg väga oluline. Käesolev töö selgitas, mida lapsed isalt ootavad, mis on isale sobimatu ja millised on laste suhted oma pärisisaga. See annab perede ja lastega töötavatele praktikutele võimaluse oma seisukohti ümber hinnata, toetudes teadmistele isa ja lapse vahelistest suhetest ja nende suhete olulisusest mõlemale poolele. Ehk aitab see parandada laste ja peredega tehtavat sotsiaaltööd Eestis.

Kokkuvõte

Lapsed ootavad oma unistuste isalt täiuslikkust, kuigi samas nad väidavad, et tegelikult peaks isa olema siiski täiesti tavaline tööinimene, kes oma perekonda hoiab ja armastab. Lapsed kasutasid isa kirjeldamisel enamasti positiivseid sõnu ja väljendeid, mis annab põhjust järeldada, et üks õige isa on lapse jaoks sisuliselt veatu inimene. Nad ühendasid oma kirjeldustes pärisisa unistuste isaga, mis võimaldas luua isast ilusa muinasjutulise pildi. Uurimusest selgus, et laste jaoks on isa niisama oluline ja vajalik kui ema. Isa ei tohi võtta vaid sellisena, kes oma perele halba teeb, eriti laste seisukohal vaadatuna. Laps vajab nii ema kui isa. See teadmine tuleb kasuks ka lastekaitsetöö ning peresotsiaaltööga tegelevatele spetsialistidele. Kogutud uurimisandmeid on võimalik kasutada alusena edasisel pere- ning isa ja lapse suhete uurimisel.

Ragne Urbas lõpetas 2007. aastal Tartu Ülikoolis sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialal bakalaureuseõppe ning jätkab õpinguid Tartu Ülikooli sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala magistriõppes.

Kontakt: ragne.urbas@mail.ee

Viidatud allikad

Berger, P. Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge.* Penguin Books.

Burr, V. (2003). *Social Constructionism.* II Edition. London ja New York: Routledge.

Ezzy, D. (2002). *Qualitative Analysis: Practice and Innovation.* London. Routledge.

Holland, S. (2004). *Child and Family Assessment in Social Work Practice.* Sage Publications.

Kutsar, D. (2007). Mees ja perekond: isadus. Kogumikus: Kutsar, D. (2007). Mees sotsiaaluuringu subjektina. *Sotsiaalministeeriumi toimetised* nr 2/2007, 51–67. Sotsiaalministeerium.

Lapsi kasvatavate „tavaperede“ võrgustik ja abivajadus

Elin Tuuling

Juhendaja Marju Selg

Artikli aluseks on 2007. aastal kaitstud bakalaureusetöö „Lapsi kasvatavate „tavaperede“ võrgustik ja abivajadus“.

Sotsiaalsed üksused, sealhulgas perekond, ei saa rahuldavalt eksisteerida suletud keskkonnas, ilma mitmekesise abita välistelt võrgustikelt ning ilma teadmisi täiendavate ja ebakohaseid arusaamu korrigeerivate sotsiaalsete kontaktideta. Perekondi ei tuleks jagada iseseisvalt toimetulevateks ja abivajavateks, pigem abi saanuteks ja abist ilma jäänuteks (Selg 2007). Perele vajaliku abi olulisemaid allikaid on lähivõrgustik, kuhu kuuluvad lähisugulased, sõbrad, tuttavad, kolleegid. Avalikul tasandil moodustavad peret ümbritseva võrgustiku lasteaed ja kool, perearst jt professionaalsed abistajad. Iga pere vajab mingil hetkel abi. Sotsiaaltöö kontekstis on seni tegeldud probleemsete perede uurimisega, kuid vähe on pööratud tähelepanu tavalise perekonna argieluga seotud küsimustele.

Uurimuse eesmärk ja meetod

Minu uurimuse eesmärk oli lastega „tavaperede“ (kes tulevad toime hoolekandesüsteemi abita) igapäevase elu kogemuste ning neile antud tõlgenduste tundmaõppimine. Tähelepanu all oli perede argielu korraldus, kordaminekud ja kitsaskohad, välise abi vajadus, lähivõrgustikult saadud abi ja ka perede poolt teistele jagatud abi. Uurimus aitas kujundada tausta nn tavaperede ja probleemsete perede võrdlemiseks ning viimaste abivajaduse hindamiseks. Uurimuse läbiviimisel kasutasin kvalitatiivset uurimismetoodikat, mis võimaldas kõige paremini teada saada, kuidas pered ise oma elus ettetulevaid nähtusi ja olukordi mõistavad. Perekonna argikogemuste uurimine toetus David H. J. Morgani teooriale perekonna argipäevatastavatest (*family practices*). Morgan peab silmas perekonna igapäevaseid toimetusi, perekondlikku suhtlemist ja argielu korraldust, st mida ja kuidas teevad pereliikmed üheskoos ja üksteisega, ning ka seda, kuidas käsitletakse perekonda perekonnast väljaspool erisugustes olukordades ja mitmesugustes institutsioonides, nagu näiteks hoolekandesüsteemis või meedias (Morgan 2002).

Intervjueerisin kümmet lastega peret üle Eesti, kelle hulgas oli nii ühe kui kahe vanemaga perekondi. Vanuseliselt olid esindatud nii noored vanemad esiklapsega kui ka juba pikemat aega koos elanud keskealised paarid. Tingimuseks oli elamine vanavanematest eraldi ja et oleks esindatud erinevad peretüübid. Perekonnad leidsin isiklike kontaktide kaudu.

Kasutasin poolstruktureeritud intervjuud ja vaatlust, mis keskendus perekonna igapäevatoimingutele ja sotsiaalsele kontekstile. Intervjuud toimusid kodudes, osalesid vanemad (või üksikvanemaga pere puhul vanem), mõnes peres ka suurem või täiskasvanud laps. Kogutud materjali analüüsimisel lähtusin temaatilise analüüsi põhimõtetest.

Uurimistulemused

Perede abivajadus. Intervjuudest selgus, et ka nn tavapere vajab abi üsna mitmes argielu valdkonnas. Suurim ja edasilükkamatu abivajadus kujuneb seoses väikelastega ning puuduliku lapsehoiustüsteemiga. Lasteaiakohtade vähesuse tõttu ollakse sunnitud leppima eluko-

hast kaugel asuva lasteaiaga. Mitte veel lasteaiaealisele või alles järjekorras ootavale lapsele on raske leida hoidjat ka tasu eest, eriti maakohtades elavatel peredel. Vähe on väikelastele mõeldud mänguväljakuid ning tegevusi. Asendamatu abi lapsehoidmisel on vanavanematest, aga ka suurematest lastest. Selgus, et haige väikelapse hoidmiseks jäetakse koolist koju vanem laps, sest vanematele on oluline töökoha säilitamine perekonna hüvangu silmas pidades. Lapse haigus võib kesta kauem, kui kummalgi vanemal on majanduslikult võimalik haiguslehel olla.

Uuritud perede jaoks oluline abivajadus oli seotud eluasemega. Vajadusest abi järele ja ka saadud abist räägiti seoses eluaseme üürimise ja sissekolimisega, remondiga, ebasobiva ruumilahenduse muutmisega või laste privaatsusvajaduse rahuldamisega. Pea kõigis intervjuudes oli juttu sellest, et vajadused põrkuvad perekonna majandusliku suutlikkuse vastu.

Abi vajatakse töö otsimisel. Sobivat, eriti spetsiifilist erialast tööd on keeruline leida. Töötöingutest rääkides rõhutati, et rohkem soovitakse rahuldust pakkuvat tööd.

Isikliku sõiduvahendita pered vajavad abi transpordiküsimuste (nt lapse viimine lasteaeda) lahendamisel. Abi vajatakse pereliikme parandamatul haigestumisel õigeaegse info näol ning meditsiiniabi korraldust puudutavates küsimustes. Väiksem vajadus abi järele võib tekkida seoses pere toidulaua täiendamisega ja ka elamu kütet puudutavates probleemides, siiski on ka see abi teretunud. Muret teeb tarbekaupade ja kodutehnika madal kvaliteet.

Toimetuleku viisid. Perekonna abivajaduse tähtsaim rahuldaja on lähivõrgustik. Kõikides eespool nimetatud abivajaduse liikides on perekonnad leidnud toetust lähivõrgustikult kas vanemate, sugulaste, sõprade või töökaaslaste näol. Sidemed ja nende kvaliteet avab mitmeid ressursse mõlemale poolele: vanemad abistavad noort perekonda ning viimane osutab abi eakatele vanematele ja sugulastele-sõpradele. Tänu neile sidemetele rahuldatakse ka ühtekuuluvusvajadust, millest tuli juttu seoses ühistegevusega, nagu talgud ja ühised reisid. Lähivõrgustiku poolt osutatavat abi kirjeldati kui perekonna ootustega kokkusobivat: see on tingimusteta ja tuleb puhtast südamest. Perearsti osutatava abi tähendus oli perede jaoks teine: seda peeti arsti tööks. Teiste spetsialistide abiga olid pered vähe kokku puutunud, kui mitte arvestada logopeedi abi. Ühtlasi oli logopeediline abi parim näide perekonnale vastu võetaval viisil osutatud abist – see tuleb koolis või lasteaias justkui ise lapse juurde.

Perede on palju abi logistiliselt edukalt toimivast elukorraldusest. Vajalike sisseostude sooritamisel hoitakse kokku aega ja raha, kui tuuakse korraga koju nädala toidukraam või omatakse head ülevaadet eri kaubatarbijate hinnakujundusest. Seejuures on perel suur abi isiklikust transpordivahendist. Päevased sõidud ühendatakse käikudega arsti juurde, turule, sugulaste eest hoolitsemisele vms. Samuti selgus, et pere ühiste vajaduste rahuldamine on kõige tähtsam ning alles piisava sissetuleku korral saab mõelda ka isiklikele vajadustele. Perekond püüab vältida välise majanduskeskkonna halbu mõjutusi, näiteks oldi pangalaenude suhtes eitaval seisukohal. Laenamist peeti üldse ebasoovitavaks, see justkui näitaks perekonna nõrkust ja toimetulematust. Samas on laenamine perekonna lähivõrgustikus usalduslike suhete korral arvestatav vastastikuse abi moodus.

Töö ja pereelu kokkusobitamine on keeruline ning võib kaasa tuua ülekoormuse ja ajadeftsidi, mis tekitab abivajaduse. Täiskasvanud pereliikmetel lasub mitmeid kohustusi – peale pere vajadusi rahuldavate materiaalsete võimaluste loomise (töötatakse sageli mitmel ametikohal) nõuavad tähelepanu lapsed ja rohked majapidamistööd. Kuigi majapidamistöodes pereliikmed sageli abistavad ja asendavad üksteist, on ka kodus töötavatel lapsevanematel keeruline leida aega väikeseks hingetõmbeks. Eriti raske on üksikvanematel. Oma firma eduka käekäigu nimel töötatakse pingeliselt, kuid see annab tihti vaid hooajalist sissetulekut. Paremate võimaluste tagamiseks tööturul tegeldakse edasiõppimisega, mis aga

neelab aega. Kõik need tegurid kokku toovad kaasa suure ajadefitsiidi, mis sunnib loobuma kultuuriliste tarvete rahuldamisest väljaspool kodu ega lase küllaldaselt puhata. Pered ei näe seda tüüpi raskuste puhul väljapääsu ning lepivad olukorraga. Siin on oht suhtlusringi vähenemise ja äralõigatuse tekkeks, kui sotsiaalsed kontaktid ajapuuduse tõttu oluliselt kahanevad. See aga omakorda lükkab abi kaugemale ja muudab selle raskemini kättesaadavaks.

Pered leidsid, et väljastpoolt lähivõrgustikku tuleva abi saamiseks oleks vaja õigeaegset ja asjakohast informatsiooni, mille põhjal saaks ise langetada otsuseid. Pered nentisid, et nad võtaksid abi vastu küll, kui see oleks ilma suuremate sekeldusteta kättesaadav ja seisaks n-õ nähtaval kohal. Oluliseks peeti, et abi oleks õigeaegne, selle osutamisel ei seataks tingimusi ja et see rahuldaks vajadust adekvaatselt. Pered tahavad ise omada informatsiooni ning selle põhjal langetada otsuseid ja teha pere olusid arvestavaid valikuid. Ei soovita välja näidata oma abivajadust, sest sel juhul justkui ilmutataks nõrkust, mis pole kohane eluga toimetulevale perele.

Järeldused

- Perekonna esmane abistaja on tema lähivõrgustik. Väikese või kaueks jäänud lähivõrgustikuga perekonnad on keerulisemas olukorras, mistõttu on sotsiaaltöös pere olukorra hindamisel vaja pöörata tähelepanu tema lähivõrgustiku olemasolule, suurusele ja suhete kvaliteedile.
- Suurim abivajadus ilmnes seoses lapsehoiuga. Imik või väikelaps esitab suuri nõudmisi peamiselt emale, sest jätab ta ilma senisest privaatsusest ja ajast isiklikult enda jaoks (Vt ka Tausig, Michello, Subedi 1999). Seda arvestades oleks vaja täiustada lapsehoiusteemi, et vähendada perekonnaliikmete koormust. Juurde oleks vaja võimalusi last arendavateks tegevusteks, mänguväljakuid jms.
- Pered soovivad asjakohast abi ning tunnevad puudust teabest. Abi puudutav informatsioon on abivajaja jaoks tihti paljudesse kohtadesse laiali pillatud. Internetis leiduvad materjalid on korrastatud loogika järgi, mis võib abiotsija omast erineda. Ka muu meedia ei tõsta esile mitmesugust abi puudutavat informatsiooni. Tuleks läbi mõelda, kuidas muuta selline informatsioon (nt lapsehoiuteenuse kohta) nähtavamaks.
- Pered ei soovi näidata ennast abituna. Et mitte riivata kellegi väärikust, tuleks abi osutada võimalikult delikaatselt. Pakutav abi peab vastama perekonna soovile ja vajadustele, olema tingimusteta ja tagamõtteta.

Elin Tuuling lõpetas TÜ sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala bakalaureuseõppe 2007. aastal ning jätkab õpinguid sotsiaaltöö magistriõppes.

Kontakt: tuulingu@ut.ee

Viidatud allikad

Morgan D. H. J. (2002). Risk and Family Practices: Accounting for Change and Fluidity in Family Life. In: Silva, E. B., Smart. C (2002). The New Family? London, Thousand Oaks, New Dehli: Sage Publications, 13–30.

Selg M. (2007). Perekond sotsiaaltöö subjektina. Loengukursuse konspekt. Tartu Ülikool.

Tausig M., Michello J., Subedi S. (1999). A Sociology of Mental Illness. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 64.

Lapse käsitlemine Eesti kohtusüsteemis perekonnast eraldamise praktikas

Merlin Mardisalu

Juhendaja Merle Linno

Konsultant Dagmar Kutsar

Lapse kohtuotsusega vanematelt äravõtmine kas vanema õiguste äravõtmiseta või koos vanema õiguste äravõtmisega on hagita menetlus (tsiviilkohtumenetluse seadustik § 550, lg 1), kus laps on kahe õigusliku positsiooniga poole – riigi ja lapsevanema(te) – vaidluse objektiks. Riiki esindab eestkostetasutus, tavaliselt lastekaitsetöötaja isikus (kasutan üldnimena, mõeldes kõiki kohalikes omavalitsustes lastekaitsetöö eest vastutajaid, kandku nad siis ametinimetust lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja, sotsiaalnõunik vm). Kohus algatab menetluse eestkostetasutuse avalduse alusel, millele peab olema lisatud eestkostetasutuse arvamus, kuid selle arvamuse koostamiseks pole sätestatud täpseid reegleid. Eesti Vabariigi õigusaktidest tulenevalt peavad nii kohus kui lastekaitsetöötaja lähtuma lapse parimast huvist (kõige täpsemini sätestavad lapse huvide esikohale seadmise Eesti Vabariigi lastekaitseaduse § 3 ja ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 3).

Õigusaktides rõhutatakse lapse õigust oma arvamuse avaldamiseks ning sellega arvestamise tähtsust. Järjest väiksemate laste kaasamine otsuste tegemisse on seadustesse sisse kirjutatud alles hiljuti, mainib Briti olukorda analüüsides Sally Holland (2001). Greg Mantle'i jt (2006) leiavad, viidates ka teistele autoritele, et lapse bioloogiline vanus pole siin määrav, sest lapsel on vanusest olenemata õigus kaasa rääkida, ning et praktikutel tuleks võtta äraootava jälgija roll, koheldes iga last kui ainulaadset isiksust ja vältides täiskasvanu kui eksperdi tõlgendust lapsest ja tema olukorrast. Maria Scannapieco ja Kelli Connell-Carricki (2005) järgi peab 0–3-aastaste laste puhul hindamine keskenduma lapse ja hooldaja interaktsioonile. Ülal viidatud autorite seisukoh-tadele tuginedes saab öelda, et laps tuleb kaasata arvamuse andmisel olenemata tema vanusest. Seda nõuab ka lapse parim huvi.

Mai Heide Ottosen (2006), viidates uurimustele (Alston 1994; Burman 1996; Sclater ja Piper 2001), väidab, et „lapse parima huvi” kontseptsiooni mõistetakse ebaadekvaatsel või ebaselgelt defineeritud viisil. Veel enam, Ottosen väidab, et peamised otsustajad ei pruugi olla ei laps ise ega tema vanemad, vaid hoopis spetsialistid-eksperdid, kes hindavad ja otsustavad, mis on lapsele parim.

Christopher Hall jt (1997, viidanud Holland 2004) toovad välja nelja tüüpi vajakajäämisi lapse kuulamisel:

- 1) lapse häält ei tooda hinnangutes/arvamustes esile
- 2) last käsitletakse objektina, kelle arvamust ei peagi kuulama
- 3) lapsel ei lasta rääkida, vaid eeldatakse, mida ta võiks öelda
- 4) lapse ütlemissi esitatakse subjektiivsete, eelarvamuslike või ebausaldusväärsetena.

Uurimisküsimused ja uurimuse eesmärk

Olles praktilikal Tartu Ülikooli Lastekliinikus, tekkis mul tänu juhendajale huvi lapse perekonnast eraldamise vastu. Kui hakkasin uurima probleemi süüvima, leidsin piisavalt kirjandust sekkumisprotsessi kohta kuni lastekaitsetöötaja kohtusse pöördumiseni. Mis saab edasi, kuidas jätkub menetlus kohtus, keda kaasatakse ning mis rollis on laps, selle kohta on kirjandust vähe. Eesti erialakirjanduses on väga vähe käsitletud kohtu tegevust ja analüüsitud kohtunike suhtumist ning arusaamu.

Eesti Vabariigi normatiivmaterjalid seavad esikohale lapse parima huvi, mis eeldab tema arva-

muse maksimaalset arvestamist. Käsitlus on idealiseeriv ega paku kriteeriume, kuidas seda teha. Alla 7aastased lapsed on objekti rollis, sest seadused ei kohusta nende arvamust küsima (tsiviilkohtumenetluse seadustik § 559, lg 1; perekonnaseadus § 58; sotsiaalhoolekande seadus § 32, lg 2). Ka ettenähtud vanusepiiri ületamine ei pane last kohe subjekti rolli, sest kriteeriumite puudumise tõttu oleneb konkreetsest töötajast, kas ta võtab last subjekti või objektina elik kuidas ta mõistab lapse parimat huvi.

Eesti seadused on pigem vasturääkivad kui üksteist toetavad, neis kasutatakse erinevaid termineid ja viidatakse teistele seadustele, kust aga vastuseid ei leia. Probleemi spetsiifilisest iseloomust tulenevalt peavad lapse ja vanema suhteid sätestavad normatiivid jätma kohtule piisavalt mänguruumi. Siiski peaks olema ühemõtteliselt väljendatud, mida täpselt mõeldakse lapse parima huvi all ning milliste võtetega tuleb see välja selgitada.

Lastekaitsetöötaja on esimene otsustaja, kes ütleb, kas on ohtlik last perekonda jätta. Jõudes selise tõdemuseni, pöörduv lastekaitsetöötaja kohtusse ning annab sisse avalduse. Avaldusele peab olema lisatud aramus, mis on üks aluseid, mille põhjal kohus otsustab lapse perekonda jätmise või vanemlike õiguste äravõtmise. Samas ei ole sätestatud normatiivseid kriteeriume, mille alusel aramus koostada. See vihjab arvamuste sisu ja vormistamise kvaliteedi kõikumisele. Tuginedes eeltoodule, püstitasin järgmised uurimisküsimused:

1) Milline on eestkosteasutuse kui lapse esindaja roll kohtuniku jaoks: kuidas suhtub kohus lastekaitsetöötajate kui eestkosteasutuse esindajate arvamustesse, kuivõrd objektiivseks neid peetakse ning kui palju otsuste tegemisel arvestatakse?

Eesti tsiviilkohtumenetluse seadustikus ei ole kohtus lapse ärakuulamise reegleid täpsemalt reguleeritud, kuid on sätestatud vanus, milleks on 7 aastat. Lastekaitsetöötajatele on lapse arvamuse ärakuulamise alampiiriks 10 aastat, millest tulenevalt ei pruugita arvamuse koostamisel välja tuua alla 10aastase lapse arvamust. Lastekaitsetöötajatel on eeldatavasti olemas ettevalmistus lapse arvamuse ärakuulamiseks, kohtunikel see aga puudub (Liiv 2006).

Siit tulenevad järgmised uurimisküsimused:

2) Kui pädevaks peab kohus ennast lapse ärakuulamiseks, milline on kohtunike ettevalmistus selleks?

3) Kuidas suhtub kohus lapse kaasamise ja lapselt saadud teabega arvestamisse? Kui lapse aramus kuulatakse formaalselt ära, siis kas seda ka tegelikult arvestatakse?

Need küsimused sõnastasin enne uurimusega alustamist. Intervjuude käigus kerkis veel üks küsimus:

4) Kuidas mõistavad kohtunikud oma rolli töötades lastekaitse valdkonna juhtumitega? Kas ja kuivõrd näevad nad ennast lastekaitsetöö tegijana?

Uurimuse metoodika

Uurimuse läbiviimiseks kasutasin vaatlust ning intervjuerimist. Kvalitatiivse poolstruktureeritud vaatluse eesmärk oli uute uurimisküsimuste leidmine, ideede ja allikmaterjali kogumine intervjuude koostamiseks. Kokku viisin läbi ühes maakohtus lapse perekonnast eraldamise istungitel 2007. a veebruarist aprillini neli vaatlust. Vaatluste tulemused kajastuvad kas otseselt või kaudselt uurimisküsimustes. Viisin läbi poolstruktureeritud personaalintervjuud kohtunikega, keda käsitlesin eliidi esindajatena (eliidi uurimise kohta vt Odendahl ja Shaw 2002; Marshall ja Rossman 1989). Nimetatud stiili peetakse eliidi intervjuerimiseks sobivaimaks, sest see lubab põhjalikult küsitleda ning esitada täpsustavaid küsimusi, kuid vajadusel saab ka respondent võimaluse olulistel teemadel pikemalt ja põhjalikumalt arutleda. Intervjuud toimusid 2007. a kevadel. Intervjuerisin nelja maakohtu ja ühe ringkonnakohtu kohtunikke, kokku kaheksat isikut. Eelistasin kohtunikke eri piirkondadest, et respondendid oleksid võimalikult erinevate taustamõjudega. Käsitlemist vajavatest teemadest koostas intervjuerimiskava. Teemade järgnevus ja sõnastus varieerus vastavalt vestluse kulule. Intervjuud salvestasin diktofoniga ja transkribeerisin. Intervjuudega kogutud andmeid analüüsisin temaatilise analüüsi meetodil: võtsin vaatluse alla eri respondentide intervjuudest pärit sarnased ja erinevad vastused. Konfidentsiaalsuse huvides ei nimetata vaatluste tegemise linna, kohtunike tööpiirkondi ega nimesid.

Uurimistulemused

Uurimuse eesmärk oli anda ülevaade lapse käsitlemisest Eesti Vabariigi kohtusüsteemis lapse perekonnast eraldamise korral. Huvitas ka kohtunike kriitika nii lastekaitsetöö, kohtusüsteemi kui ka riigi rolli kohta ning ettepanekud olukorra parandamiseks.

Uurimust kavandades oli eesmärk leida pigem seaduspärasusi kohtupraktikas. Intervjuuerides ja hiljem intervjuusid analüüsides torkas aga silma palju vasturääkivusi ning erisuguseid arusaamu. Minu suurimaks üllatuseks tõlgendavad kohtunikud seadust erinevalt. Lapse perekonnast eraldamise menetluste puhul on kohtul kaalutusõigus (perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri 2005). Puuduvad täpsed kriteeriumid, mille alusel otsus tuleks teha. Määravaks saab kohtuniku sise-mine veendumus. Normatiivaktide erinevate tõlgenduste tõttu ei saa rääkida ühtsest praktikast lapse perekonnast eraldamisel. Ühe põhjusena nimetasid kohtunikud riigikohtu lahendite puudumist. Samas olid nad päri, et ka riigikohtu pretsedentide korral ei pruugi ühtsust tekkida.

Erinevus ei väljendunud mitte ainult seaduse tõlgendamises, ka kohtunike suhtumine oli paljudes aspektides väga erinev. Eestkosteasutuse rolli ning selle esindaja kaasamist peeti siiski eranditult oluliseks. Eestkosteasutusel kui kirjaliku arvamuse andjal peaks olema kõige suurem roll lapse perekonnast eraldamises, seda nii lapse hääle väljatoomisel kui faktide esitamisel, kuid kohtunike arvates ei suuda eestkosteasutused neile pandud rolli alati täita. Eestkosteasutuste arvamuste erineva taseme põhjusena nähakse arvamusi koostavate isikute erinevat pädevust. Seetõttu on tekkinud usaldamatus mõnede eestkosteasutuste arvamuste suhtes. Üldiselt tõdeti, et mida väiksem omavalitsus, seda vähem on ressursse ja professionaalsust ning seda suurem on tõenäosus saada ebakompetentne või puudulik arvamus. Arvan siiski, et eestkosteasutuste ebaühtlase taseme põhjusi ja ka lahendusi olukorra parandamiseks tuleb otsida nii riigi, kohaliku omavalit-suse kui indiviidi tasandil.

Lapse käsitlemine Eesti kohtusüsteemis tema perekonnast eraldamise korral on väga õrn teema. Sellele võib läheneda mitmeti. Minu arvates ei peaks laps alati ja igal juhul saavutama subjekti rolli üksnes kohtuniku tegevuse kaudu. Kõnealused lapsed on juba niigi traumeeritud ja emotsionaalselt pinges, neid ei peaks koormama täiendava ärakuulamisega kohtuniku poolt, kui selleks puudub tungiv vajadus. Seda arvamust kinnitab teadmine kohtunike puudulikust ettevalmistusest lapse ärakuulamise tehnikas, mistõttu on oht muuta lapse olukord veelgi halvemaks. Lapse ärakuulamisest rääkimine tekitas kohtunikes ebalust: ühelt poolt oli näha nende soovi rääkida, mis on õige ja kuidas peaks toimima, ning nad rõhutasid iga inimese põhiõigust saada ära kuulatud. Teisalt oli näha, et nad mõistsid – ärakuulamine võib osutuda formaalseks ning last põhjendamatult traumeerivaks. Minu arvates on üks kitsaskohti lapse ärakuulamisel see, et paljudel juhtudel kohtunikud eeldavad, mida laps tahta võiks, või siis on lapse vanusest tulenevalt kindlad tema võimetuses ennast adekvaatselt väljendada (vt viidet eespool: Hall 1997). Kohtunikel oleks õigem olla lapse suhtes avatud ja kannatlik, kohelda iga last kui ainulaadset isiksust ning vältida isiklikke tõlgendusi, millele viitab ka Mantle jt (2006).

Julgen väita, et kohati on lapse parima huvi mõiste ilukõneline. Sellest räägitakse ning seda peetakse tähtsaks, mõtlemata, mida see sisuliselt tähendab. Viimase kinnituseks on kohtunike ebamääraseid või sisutühjad vastused küsimusele, kuidas lapse hääl arvamustes välja tuuakse. Samuti ei juhtunud ükski kohtunik tähelepanu vanusepiiri erinevusele kohtu ja lastekaitsetöötaja kohustuses laps ära kuulata.

Eestkosteasutuse ülesannete osaline täitmine kohtu poolt on paratamatu, kuni kohtule antud arvamused pole ühtselt kvaliteetsed. Lahendus oleks eestkosteasutustele vastavate eeskirjade ja juhendite väljatöötamine, mille alusel arvamusi koostada. Tulemus on kindlasti parim siis, kui juhiste väljatöötamisel osalevad nii riigi, eestkosteasutuste kui ka kohtu esindajad.

Kokkuvõtteks võib öelda, et lapse staatus – kas teda kuulatakse ära või mitte – sõltub Eesti kohtusüsteemis lapse perekonnast eraldamise korral esmalt konkreetse perekonnaga tegelevast lastekaitsetöötajast ja seejärel kohtunikust. Ideaalis võiks kohtunik sellest reast välja jääda. Lastekaitsetöötaja ülesanne on teha kõik, et välja selgitada lapse ootused ja soovid ning kohtusse pöördumist peaks kasutama vaid viimase võimalusena. Praegu on kohtunik viimane lastekaitsetöö tegija, kes mitte üksnes otsustab lapse saatuse üle, vaid sageli ka jätkab lastekaitsetöötaja poolikuks jäänud tööd.

Merlin Mardisalu lõpetas Tartu Ülikooli sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika bakalaureuseõppe aastal 2007 ning alustab õpinguid Tartu Ülikoolis sotsiaaltöö magistrantuuris. Praegu töötab OÜs Sambastar personalijuhina. Kontakt: merlinm@ut.ee

Viidatud allikad

- Holland S. (2001). Representing Children in Child Protection Assessments. *Childhood* 8/2001, 322–339.
- Holland S. (2004). Child and family assessment in social work practice. London: SAGE Publications.
- Lastekaitse seadus. 8. juuni 1992. RT I 1992, 28, 370, viimati muudetud RT I 2006, 21, 162.
- Liiv E. (2006). Lapse ärakuulamine tsiviilkohtumenetluses. *Juridica* 4/2006, 257–261.
- Mantle G., Leslie J., Parsons S., Plenty J., Shaffer R. (2006). Establishing children's wishes and feeling from family court reports: The significance attached to the age of the child. *Childhood* 13/2006, 499–518.
- Marshall C., Rossman G. B. (1989). Designing qualitative research. Newbury Park: Sage.
- Odendahl T., Shaw A. M. (2002). Interviewing Elites. In: Gubrium, J. F., Holstein, J. A. (2002). Handbook of Interview Research. Thousand Oaks: Sage, 299–316.
- Ottosen M. H. (2006). In the Name of The Father, The Child and The Holy Genes. *Acta Sociologica* 2006, 49(1), 29–46.
- Perekonnaseadus. 12. oktoober 1994. RT I 1994, 75, 1326, viimati muudetud RT I 2006, 14, 111.
- Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri. Mai 2005. http://eoigus.just.ee/?act=dok&subakt=1&DOK_W=93845 (13.04.2007)
- Scannapieco M., Connell-Carrick, K. (2005). Understanding Child Maltreatment. Oxford: University Press.
- Sotsiaalhoolekande seadus. 8. veebruar 1995. RT I 1995, 21, 323, viimati muudetud RT I 2006, 55, 405.
- Tsiviilkohtumenetluse seadustik. 20. aprill 2005. RT I 2005, 26, 197, viimati muudetud RT I 2007, 12, 66.
- ÜRO lapse õiguste konventsioon. 26. september 1991. RT 1996, 16, 56.

Lastekaitse erialadiskursus Eesti lastekaitse käsiraamatutes

Emaja isa käsitlemine

Jane Ivanova

Juhendaja Marju Selg

Minu bakalaureusetöö põhineb kahe lastekaitse käsiraamatu analüüsil – Reet Räägu “Lastekaitse käsiraamat” (2003) ning Erki Korbi ja Reet Räägu “Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses” (2004). Uurisin, kuidas neis käsiraamatutes käsitletakse ema ja isa. Uurimus oli seotud lapse ja perekonna hindamisjuhendiga, mille väljatöötamise tellis sotsiaalministeerium minu bakalaureusetöö juhendaja Marju Selja käest.

Käsiraamatute teksti analüüs on oluline mitmel põhjusel: 1) need käsiraamatud on ainsad avarama teemavalikuga emakeelsed lastekaitse alased õppe- ja juhendmaterjalid; 2) käsiraamatute põhjalik analüüs võimaldab saada selgust selles, millist sõnumit need praktikutele edastavad ning välja tuua käsiraamatute nõrgad ja tugevad küljed, mis jäävad tavalugemisel enamasti märkamata. Sotsiaaltöö kui eriala ajalugu Eestis on lühike, eestikeelset kirjandust vähe. Seetõttu on tähtis hinnata kriitilise pilguga olemasolevate allikate sisu. Oluline on rõhutada, et tekstianalüüsi tulemused peegeldavad minu isiklike seisukohti lapsevanemate ehk ema ja isa käsitlemise kohta neis kahes raamatus.

Ülevaade lähtematerjalist

Bakalaureusetöös lähtematerjali tutvustades peatusin pikemalt kolmel teemal: 1) perekonnasotsiaaltöö; vanemad perekonnasotsiaaltöö subjektina; 2) vanemate hindamine abistamisprotsessis ning 3) ema ja isa; sugupoole aspekt töös perekonnaga. Käesolevas artiklis käsitlen lühidalt vaid

kolmandat teemat – ema ja isa ning sootundlikku lähenemist abistamisprotsessis, sest see on kõige tihedamalt seotud uurimisprobleemiga.

Sootundlikkus pereprobleemide lahendamisel Donald Collinsi ja kaasautorite (1999, 161) järgi eeldab pereliikmete võrdsust ning kõigi pereliikmete osalust. Ühte vanemat ei tohi eelistada teisele. Hindamis- ja sekkumisprotsessi tuleb kaasata nii ema kui isa (*ibid.*, 211). Jonathan Scourfield ja Amanda Coffey (2002, 320) on leidnud, et enamasti keskenduvad lastekaitsetöötajad tööle naistega ning mehi kaasa ei haarata. Sally Hollandi (2004, 64–65) uurimuse põhjal tähendab perekonna hindamine lastekaitsetöös sageli emaduse hindamist. Scourfield ja Coffey (2002, 323) toovad välja, et mõned autorid (nt Davies ja Krane 1996, 3–22), kirjeldades sugupoole aspekti lastekaitsetöös, kasutavad väljendit „ema süüdistamine“. Enamasti on just emad lastekaitsetöös põhjaliku uurimise ja hindamise objektiks. Sama tendentsi on kriitiliselt ära märgitud raamatus „*An Introduction to Family Social Work*“ (Collins jt 1999, 202) („Sissejuhatus perekonnasotsiaaltöösse“), kus muuhulgas on öeldud, et abistavate elukutsete esindajatele, sealhulgas lastekaitsetöötajatele, on iseloomulik emade süüdistamine pereliikme või pere kui terviku probleemides.

Lastekaitsetöötajate seas valdavad negatiivsed konstruktsioonid meesklientidest, domineerib mehe käsitlemine ohtliku ja ähvardavana. Scourfield ja Coffey (2002, 324–331) leidsid oma uuringus, et lastekaitsetöötajad peavad mehe olemasolu peres positiivseks, kuid suhtuvad meesklientidesse üldiselt negatiivselt. Mehe kui isa vastuoluline käsitlemine kajastub ka kogumikus „Mees sotsiaaluuringu subjektina“ (2007). Ühelt poolt nähakse isa positiivses valguses kui perele turvatunde pakkujat, perekonna esindajat väljaspool kodu ning järjest enam ka emaga võrdväärseks laste kasvatamisel. Samas käsitletakse aga isa ohtliku ja vägivaldsena. (Kutsar 2007, 52–65) Et rakendada sootundlikku lähenemist, peab lastekaitsetöötaja (Collinsi jt 1999, 200) järgi olema teadlik oma eelarvamustest emade ja isade suhtes, et tagada mõlema vanema kaasamine koostööprotsessi.

Meetod ja analüüsi käik

Käsiraamatute teksti analüüsimisel lähtusin kriitilise diskursusanalüüsi põhimõtetest, mida toetab kriitilisele sotsiaaltöoteooriale omane reflekteeriv lähenemisviis. Neist põhimõtetest lähtudes pöörasin teksti analüüsimisel tähelepanu sellele, kus ja millega seoses midagi väidetakse. Ma ei uurinud mitte niivõrd seda, mida emast ja isast kirjutatakse, vaid kuidas neist kirjutatakse kui lapsevanematest. Arvestasin konteksti mõju öeldule ning püüdsin käsiraamatutes peituvat lastekaitse erialadiskursust dekonstrueerida, et leida üles tekstis sisalduvad varjatud ja kaudsed tähendused. Panin tähele, millised valikud on öeldu sõnastamisel tehtud ehk teisisõnu, milliste sõnastusviiside vahel valik tehti ja millest see räägib. Jälginis eelarvamuste peegeldumist tekstis, teemade valikut, lünkade (teemade eiramise) esinemist.

Alustasin analüüsimist sellest, et lugesin käsiraamatute teksti (v.a lisad) mitu korda tähelepanelikult läbi. Järgnevalt valisin teema, mida uurida: otsustasin keskenduda ema ja isa käsitlemisele. Enne teksti kodeerimist viisin end kurssi kriitilist sotsiaaltöoteooriat ning diskursusanalüüsi käsitleva kirjandusega. Kodeerisin laused, kus on kasutatud sõnu „ema“ ja/või „isa“, pöörates samal ajal tähelepanu kontekstile. Tekstianalüüsiga paralleelselt lugesin teemakohast kirjandust. Analüüsi ja kirjandusega tutvumise käigus tekkinud ideed, mõtted ning oletused fikseerisin uurimispäevikus, et neid hiljem analüüsi ja arutelu kirjapanekul kasutada. Töö analüüsivas osas vaatlesin esmalt, mida ja kuidas on emast ja isast kirjutatud „Lastekaitse käsiraamatus“, seejärel analüüsisin ema ja isa käsitlemist käsiraamatus „Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses“.

Analüüsi tulemused ja arutelu

„Lastekaitse käsiraamatu“ analüüs näitas, et ema roll ning mõju lapse arengule ja heaolule on kujutatud isaga võrreldes olulisemana. Isa rolli ning mõju peetakse teisejärguliseks. See ilmneb nii lausete sisust kui asjaolust, et sõna „isa“ esineb võrreldes sõnaga „ema“ kasutatud ligi neli korda vähem (isa 8 korral, ema 29 korral). Juba lapse sündi nähakse ennekõike ema mõjutavana. Raamatus kirjeldatakse probleeme, mida see tekitab emale nt töö ja pereelu ühitamisel, kuid raskusi, mis lapse sünniga võivad tabada isa, ei käsitleta. „Lastekaitse käsiraamatus“ peegeldub

stereotüüpne arusaam pere toimimisest: ema nähakse laste kasvatajana ja koduste tööde tegijana. Selline käsitlusviis on vastuolus uurimistulemustega, millest ilmneb, et tänapäeval on vanemate rollid teisenemas ning pere ja tööelu ühitamise problemaatikast on kujunemas nii nais- kui meesküsimus (Kutsar 2007, 53, 65).

„Lastekaitse käsiraamatus“ räägitakse emast kui abivajajast. Juttu on varjupaigategenusest lastega emadele, ema abivajadusest kohtuga suhtlemisel, ebatervete eluviisidega emade, rasedate, noorte emade ja väikelapsega emade abistamisest. Viimast kolme gruppi määratletakse probleemide kaudu – „erinevate probleemidega sihtgrupid“, justnagu rasedus või väikelaps peres oleks juba iseenesest probleem. Isade probleeme ning abivajadust ei käsitleta. Viimatiõeldu ning sõna „isa“ harv esinemine käsiraamatus näitab, et lastekaitse kliendina nähakse pigem last ja tema ema kui last ja vanemaid (või isa). Selles peegeldub Scourfieldi ja Coffey (2002, 320) kirjeldatud fenomen – lastekaitsetöös keskendutakse tööle naistega ning mehi kaasa ei haarata. Seega eiratakse ühes Eesti lastekaitsetöö käsiraamatus sootundliku praktika põhimõtet, milleks on mõlema vanema kaasamine koostööprotsessi (Collins jt 1999, 211).

Mitmel korral on ka ema näidatud halvas valguses, rääkides suhetest meeste ja vanavanematega ning ema ebatervete eluviiside mõjust lapse healole. Samuti süüdistatakse ema probleemide tekitamises. Ema on süüdi, kui laps on kasvatamatu ja varastab. Collins koos kaasautoritega (*ibid*, 202) toob välja, et abistavate elukutsete esindajatele on omane emade süüdistamine pere-liikme või pere kui terviku probleemides. „Lastekaitse käsiraamatus“ ilmneb vastuolu: ema nähakse kui parimat lapse kasvatajat, ent samas on lapse kasvatamatus puhtalt ema süü. Manipuleerivatest lapsevanematest rääkides mainitakse nii ema kui isa.

„Lastekaitse käsiraamatus“ ilmneb halvustav ning eelarvamuslik suhtumine kasuisadesse. Kasuisadest on juttu lapse seksuaalse väärkohtlemise kontekstis ning neid käsitletakse ohu allikana. Seesugune suhtumine kasuisadesse kinnitab Scourfieldi ja Coffey (2002, 331) väidet, et lastekaitsetöötajate seas domineerib mehe/isa nägemine ohtliku ja ähvardavana. Isa käsitlemist ohtliku ja ähvardavana kinnitab ka Kutsari (2007, 52) uuring. Isade kohta on öeldud, et erikooli lastel on oma isaga häiritud suhted, kuid see väide jääb põhjendamata.

Käsiraamatus „Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses“ on ema ja isa käsitletud neutraalsemalt kui „Lastekaitse käsiraamatus“. Rõhutatud on ema tervise ja elustiili tähtsust lapse arengule. Isa tervise ja elustiili mõjust lapsele ei räägita. Välja on toodud ema rolli kui sotsiaalse rolli täitmise eeldused. Samas ema suuremat mõju lapsele nii selgelt esile ei tõsteta kui „Lastekaitse käsiraamatus“. Empaatiiliselt on kirjeldatud ema võimaliku varjupaigakliendina. Negatiivne suhtumine emasse ilmneb nende „riskiperede“ emadest rääkides, keda süüdistatakse sissetulekute suurendamises oma lapse arvel. Isa esineb riskiperede teema puhul passiivsena. Terminit „riskipere“ käsiraamatus ei defineerita. Isast ja emast rääkides on toonitatud asendushooldusel oleva lapse õigust ja vajadust suhelda oma vanematega. Samuti on emast-isast juttu kasuvanema või lahutatud vanema rolliga kohanemise kontekstis.

Nii „Lastekaitse käsiraamatus“ kui käsiraamatus „Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses“ esinevad sõnad „ema“ ja „isa“ seaduste väljavõtetes, juriidiliste protseduuride kirjeldustes (nt vanemliku hoolitsuseta lapse esindamist kajastavas tekstis, lapse nime määramise kontekstis). Mõlema analüüsitava teksti kohta võib öelda, et ema rolli lapse elus peetakse isa rollist olulisemaks. Lastekaitsetööd vanematega on esitatud kui tööd emaga. Ema võib olla küll paheline, kuid on siiski usaldusväärsem ja ohutum kui isa. Isa esitatakse tekstis kas neutraalse või negatiivsena.

Viidatud allikad

- Collins D., Jordan, C., Coleman, H.** (1999). An Introduction to Family Social Work. Peacock Publishers, Inc.
Holland S. (2004). Child and Family Assessment in Social Work Practice. Sage Publications.
Kutsar D. (2007). Mees ja perekond: isadus. Kogumikus: Kutsar, D. (2007). Mees sotsiaaluuringu subjektina. EV Sotsiaalministeerium. Auratrükk, 51–67.
Scourfield J. B., Coffey, A. (2002). Understanding Gendered Practice in Child Protection. *Qualitative Social Work*. CA and New Delhi. London. Thousand Oaks: Sage Publications: 2002, 1(3), 319–340.

Lastekaitse erialadiskursus Eesti lastekaitse käsiraamatutes

Lapse arvamuse kuulamine ning koostöö lapsega

Karin Auväärt
Juhendaja Marju Selg

Lastekaitse sotsiaaltöö ühe osana on Eestis noor ja arenev valdkond, mis teeb selle uurimise üksnes põnevamaks. Oma bakalaureusetöös keskendusin lastekaitse erialadiskursuse uurimisele kahes Eesti lastekaitse käsiraamatus, milleks on Reet Räägu "Lastekaitse käsiraamat" (2003) ning Erki Korbi ja Reet Räägu "Lastekaitsetöö kohalik omavalitsuses" (2004). Diskursuse uurimine tähendab siinkohal keele ja selle kaudu loodavate tähenduste vaatlemist. Mind huvitas, mis viisil millestki räägitakse – kuidas võtab tekst osa teadmise ning tähenduste genereerimisest. Põhirõhu aetasin seejuures selle väljaselgitamisele, kuidas on käsiraamatute tekstis abistamisprotsessi käsitledes kajastatud partnerlussuhet lapsega ja lapse arvamuse kuulamist. Tekstianalüüsi käigus lisandus lastekaitse legitimeerimise (staatuse tugevdamise) temaatika analüüsitava tekstis. Teatud keeleliste vahendite (diskursuse) kasutamisele kellegi või millegi staatuse tugevdamiseks osutab ka diskursuse uurimise metodoloogiat käsitlev kirjandus. Niisiis pöörasin tähelepanu sellele, milliste keeleliste võtetega legitimeeritakse käsiraamatutes lastekaitset.

Idee uurida käsiraamatutes sisalduvat erialakäsitlust tekkis seoses sotsiaalministeeriumi tellitud ning minu bakalaureusetöö juhendaja Marju Selja poolt väljatöötatava lapse ja perekonna hindamisjuhendiga. Lootsime tekstianalüüsi kaudu saada põhjalikumad ülevaaded sellest, kuidas käsiraamatutes mõistetakse lapse arvamuse kuulamist ning koostööd lapsega. Käsiraamatutes sisalduvat visiooni ei saa alahinnata – kujundab ju praktikute arusaamu suuresti neile kättesaadav erialakirjandus. Eesti sotsiaaltöö kontekstis, arvestades valdkonna noorust, on erialakirjandust vähe. Hetkel on analüüsitava lastekaitse käsiraamatute näol tegu ainsate Eesti lastekaitsetöötajatele kättesaadava tervikliku juhendmaterjaliga, seega võib oletada nende suurt mõju praegusele lastekaitse praktikale. Seda silmas pidades võiks bakalaureusetöö tähtsus Eesti lastekaitse arengu kontekstis peituda just probleemipüstituse uudsuses. Analüüsi käik ja saadud tulemused pakuvad võimalust mõttevahetuseks arusaamade ja väärtushinnangute üle lastekaitstes ning sotsiaaltöös üldiselt, samuti sotsiaaltöö praktika arendamiseks. Samas on oluline silmas pida, et tekstianalüüsiks valitud meetod jätab palju ruumi uurija vabale tõlgendusele, mida arvestades ei saa uuringu tulemusi võtta lõpliku tõena. Analüüsi näol on tegu teksti subjektiivse interpretatsiooniga, millest lähtuv teadmine on paratamatult mingil määral kallutatud.

Uurimuse teoreetiline raamistik ja meetodika

Minu bakalaureusetöö teoreetilises osas oli põhirõhk erialakirjanduses leiduvate lapse arvamuse kuulamisega seotud seisukohtade ja suundade tutvustamisel. Kajastamist leidsid nii erinevad lapsepõlvkäsitlused kui ka nende seosed lapse õigusega avaldada arvamust. Nimelt juhivad paljud autorid (nt Lansdown 1995; Waterhouse ja McGhee 2002) tähelepanu asjaolule, et laste positsioon ühiskonnas on läbi aegade olnud ebakindel. Samas täheledatakse (vt Holland 2004; Lansdown 1995), et seoses täiskasvanute ettekujutuse muutumisega lapsepõlve tähendusest on teisenema hakanud ka laste positsioon ühiskonnas. Uus kujutlus lapsest, milles neile omistatakse senisest suurem kompetentsus ning vastutus, on kaasa toonud tõusu laste õiguste tunnustamises. Põrdepunktiks laste õiguste käsitlemisel peab Eugene Verhellen (1996) ÜRO lapse õiguste konventsiooni, mille toel on uus kujutlus pädevamast lapsest kandunud õigusaktidesse. Eesti lastekaitseesadus kui Eesti Vabariigi lastekaitseüsteemi reguleeriv õigusakt

on samuti koostatud ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtteid arvestades (vt Henberg 2003). Siiski on praktikas endiselt kitsaskohaks lapse õiguste realiseerimine. Piret Petersi ja Dagmar Kutsari (2000) artiklist *“The Awareness and Realization of Children’s Rights”* („Teadlikkus laste õigustest ja nende realiseerimine“) nähtub, et lapsed sooviksid suuremat hääleõigust. Paraku nendib Sally Holland (2004), et sotsiaaltöötajatel on endiselt raskusi mõistmisega, kui suurt kaalu võib või tuleb laste arvamusele anda. Erialakirjanduses väljatoodu näitas selgelt lapse arvamuse kuulamise olulisust ja samas ka keerukust. Selle teadmisega asusin uurima, millises valguses on kahes vaadeldavas Eesti lastekaitse käsiraamatus käsitletud lapsele ja lastekaitsetöötajale niivõrd olulist lapse arvamuse kuulamist ning koostööd.

Tulemusteni jõudmiseks rakendasin tekstianalüüsi, täpsemalt lähtusin kriitilise diskursusanalüüsi põhimõtetest (tuginedes eri autorite diskursuse ja diskursusanalüüsi käsitlustele, nt Teun van Dijk 2005; Jan Fook 2002; Rosalind Gill 2003; Ruth Wodak ja Michael Meyer 2001), mida kombineerisin kriitilises sotsiaaltööteoorias rõhutatud reflekteeriva käsitluse põhimõtetega (Fook 2002). Sotsiaaltöö käsiraamatute tekstide kriitiline analüüs on Eestis uus uurimisvaldkond. Meetodi valik tulenes asjaolust, et kriitiline diskursusanalüüs ning kriitiline sotsiaaltööteooria näisid endas ühendavat parimat võimalust kirjaliku keele kaudu loodavate tähendusteni jõudmiseks. Nimelt on mõlemas lähenemisviisis kesksel kohal arusaam, et tähendused luuakse keele kaudu, mistõttu keskendutakse sellele, kuidas ja milliseid keelisi vahendeid kasutades asjadest räägitakse. Tähendussüsteemi mõjurina nähakse ka konteksti, milles vaadeldavat teksti edastatakse. Neid põhimõtteid silmas pidades lähtusin arusaamast, et uuritavad käsiraamatud peegeldavad Eesti lastekaitse erialakäsitlust, väljendades Eesti lastekaitstes domineerivaid väärtushinnanguid ning arusaamu. Kriitilise sotsiaaltöö teooria reflekteeriva käsitluse kohaselt püüdsin analüüsi käigus avastada tekstis peituvaid teemasid, ebakõlasid, lünki ja võimalikku kallutatust. Lisaks eespool nimetatule ilmnis uurimismetodoloogilise kirjandusega tutvudes, et tekstianalüüsi puhul on oluline jälgida, kuidas ja kui jõuliselt kasutatakse diskursust spetsialisti/ametniku ja eriala staatuse tugevdamiseks ehk teisisõnu, kuidas

konstrueeritakse tekstis võimu. Oma bakalaureusetöös uurisin muuhulgas, kuidas toimub keeliste vahendite abil lastekaitsetöötaja ja lastekaitse kui eriala staatuse tugevdamine.

Tulemused ja arutelu

Tekstianalüüsist selgus, et last tõstetakse enam esile raamatus “Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses” (edaspidi lühendina LKOV) võrreldes “Lastekaitse käsiraamatuga” (edaspidi LK) – seda seoses lapse huvide ja õigustega. LKOV teksti läbib lapse huve ja õigusi rõhutatav käsitlus. LK tekstis puudub ühtne lähene mine lapsele. Koos lapse huvidega rõhutatakse LKOV tekstis ka lapse soovidega arvestamist ning lapsele selgituste jagamist. Lapse huvide esiletõstmine tuleneb ositi ka vajadusest järgida rahvusvahelisi lastekaitse suundumusi ja nõudeid toetamaks Eesti lastekaitse legitimeerimist muu maailma silmis. Paraku ei avata käsiraamatus lapse huvide ja õiguste sisu, tekitades situatsiooni, kus rõhutatakse “midagi”, mida ei ole lahti mõtestatud. Seega on raske neid põhimõtteid praktikaga siduda, sest jääb arusaamatuks, mida mõeldakse lapse huvide ja õiguste all ning kes ja kuidas otsustab, kuidas neid realiseeritakse. Pean oluliseks, et lastekaitse käsiraamat sisaldaks selgelt lahti mõtestatud ja sotsiaaltöö väärtussüsteemiga seotud lapse käsitlemise põhimõtteid, mida lastekaitsetöötaja saaks oma töös aluseks võtta. Selgesõnalisem juhendmaterjal pakuks lastekaitsetöötajale tema töös rohkem tuge ja seeläbi võidaksid nii lapsed kui perekonnad.

Lastekaitse legitimeerimise ning võimusuhte kohta selgus, et LKOV (vähem LK) tekstis on sotsiaaltöö diskursus tihedalt põimunud juriidilise diskursusega. Väiteid illustreeritakse seaduste tutvustamise teel. Väljendusviis on ametlik, täis kantseliiti, mõjudes küll konkreetse ja autoriteetsena, kuid jäädes samal ajal lapsekaueks. Lapse ja perekonnaga ning abistamisega seotud tundlike teemade esitamine ametlik-juriidilises stiilis mõjub sobimatuna. Sellise stiili kasutamine võib olla tingitud püüdest näidata lastekaitset range ja autoriteetsena. Seaduste ja juriidilis-ametliku keelekasutuse toel püütakse tekstis tõsta nii eriala kui spetsialisti staatust ja vähendada Eesti lastekaitse erialast ebakindlust. Katse ühitada oma olemuselt niivõrd erinevaid diskursusi kui juriidika ja sotsiaaltöö ei suuda luua lõppkokkuvõttes voolavat sidusat teksti. Kohati on

mõlema käsiraamatu puhul tunne, et laps kui subjekt, kelle nimel ja jaoks töö peaks käima, jääb protseduurikirjelduste varju. Tegeldes lastekaitsetöötaja staatuse tugevdamisega legitimeerimise kaudu ja jättes tagaplaanile sotsiaaltöö väärtussüsteemi mõtestamise, rõhutatakse süsteemi ja spetsialisti võimu ning kaotatakse silmist lapsekesksuse ja partnerluse idee.

LK tekstis on puudulikult määratletud klient – kord on selleks laps, kord laps ja vanemad, siis jälle laps, seejärel räägitakse lihtsalt kliendist, jättes ruumi vabadele interpretatsioonidele. Ähmasus kliendi määratlemisel läbib kogu LK teksti. Probleem on selles, et kliendi mõiste selgitamata jätmine annab lastekaitsetöötajale vaba voli tõlgendada defineerimata mõistet enda äranägemise järgi ning mõjutab koostööd praktikas. Lastekaitse kliendi definitsioon võiks olla välja toodud kohe käsiraamatu alguses.

Mõlema vaatlusaluse käsiraamatu tekstis ilmneb kohatine vastuolu partnerlusprintsipiiga, mis on seotud peamiselt puuduliku tähelepanuga lapse arvamuse kuulamise suhtes. LK teksti puhul on vastuolud pigem konkreetsete teemade käsitlemises (asendushooldus, kliendi probleemi käsitlemine tööruumis). LKOV teksti puhul niisugust tendentsi ei ilmne. LK tekstis, käsitledes koostöövõimalusi kliendi abistamisel, räägitakse sellest, kuidas laps on loomulik koostööpartner. Käsiraamatu lapse vanematest eraldamist puudutavas osas rõhutatakse ühise kokkuleppe (lastekaitsetöötaja, laps, vanemad) saavutamise vajadust. Samas jääb lapse arvamuse kuulamine tekstis kajastamata. Lapse arvamus on välja jäetud näiteks asendushooldusele paigutamise, lapse elukoha muutmise ja kutsevaliku puhul. Ühtlasi pole kasupere puhul nende küsimuste hulgas, millele tulevased hooldajad peaksid enne lapse perre tulekut vastused saama, ühtegi lapse arvamuse või soovide kohta käivat küsimust. Samalaadset lapsesse ambivalentset suhtumist tunnistavad ebakõlad ilmnevad ka LKOV tekstis. Seal esineb lapse arvamuse kuulamine ja sellega arvestamine koos lapsekesksuse ja lapse huvidest lähtumise põhimõttega. Samas – näiteks lapse õiguste ja huvide esindamise puhul – sõltub lapse võimalus oma arvamust avaldada lastekaitsetöötaja subjektiivsest hinnangust. Segadust külvab ka juhtumikorralduse kirjeldus, kus otsustamisprotsessi kirjeldades nähakse eri lausetes otsustaja rollis erinevaid subjekte: ainult lapsevanem; laps, pere, lastekaitsetöötaja

koos; laps ja lastekaitsetöötaja. Siin tulnuks segaduse vältimiseks püsida ühe kindla määratluse juures: lapse, tema pere ja lastekaitsetöötaja ühine otsustamine. Kui aga tuleb ette olukordi, kus otsustajaks peab seaduse järgi olema näiteks lapsevanem, on vaja see ka selgelt välja tuua. Kokkuvõtvalt võib nentida, et uuritud käsiraamatud konstrueerivad ebakindlat lastekaitse diskursust, milles lapse positsioon ei ole selgelt määratletud. Probleemiks on ebamäärane lähenemine teemadele ja käsitluse hüplik laad. Oma osa selles võib olla Eesti lastekaitse noorusel ning kiirel arengul. Ebakõlad analüüsitud tekstides ei anna lastekaitsetöötajale lapsega töötamiseks vajalikku professionaalset kindlust, propageerides pigem tegutsemist omaenda parema äranägemise järgi. Seega ärgitab uurimus veel kord mõtlema, millised on lastekaitse väärtused ja põhimõtted, ning arutlema selle üle, milline võiks olla hea lastekaitse käsiraamat.

Karin Auväart kaitses bakalaureusetöö Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonna sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakonnas sotsiaaltöö erialal 2007. aasta kevadel.

Kontakt: karin.auvaart@mail.ee

Viidatud allikad

- Fook, J.** (2002). *Social Work Critical Theory and Practice*. Sage Publications.
- Gill, R.** (2003). *Discourse Analysis*. In: Bauer, M. W., **Gaskell, G.** (eds) (2003). *Qualitative Researching with Text, Image and Sound. A Practical Handbook*. New Delhi. London. Thousand Oaks: Sage Publications, 172–190.
- Henberg, A.** (2003). Võrgustikutöö kui võimalus lapse õiguste tagamiseks. Kogumikus: Edovald, T. (toim) *Võrgustikutöö võimalusi töös lastega*. Tallinn, 9–19.
- Holland, S.** (2004). *Child and Family Assessment in Social Work Practice*. Sage Publications.
- Lansdown, G.** (1995). Children's rights to participation and protection: a critique. In: M. Davies, C. Cloken (eds) (1995). *Participation and Empowerment in Child Protection*. London: Pears Professional Limited, 19–38.
- Peters, P.; Kutsar, D.** (2000). The awareness and realization of children's rights. In Kutsar, D. (ed) (2000) *Children in Estonia*. Tallinn: United Nations, 49–51.
- Van Dijk, T.** (2005). *Ideoloogia. Multidistsiplinaarne käsitlus*. Tartu: TÜ kirjastus.
- Verhellen, E.** (1996). The Convention on the Rights of the Child. Understanding Children's Rights. In: Verhellen, E. Belgium: University of Ghent, 27–43.
- Waterhouse, L; McGhee, J.** (2002). *Social Work with Children and Families. Social Work Themes, Janres and Gritical Debates*. Second edition. In: R. Adams, L. Dominelli, M. Payne. Palgrave, 267–286.
- Wodak, R; Meyer, M.** (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage Publications.

Tallinna Laste Turvakeskus Eesti sotsiaalmaastikul

Taimi Tulva

Sügise hakul ilmus artiklite kogumik „Tallinna Laste Turvakeskus Eesti sotsiaalmaastikul“, mida toimetasid Erki Korp ja Taimi Tulva. Kogumik sai teoks tänu Tallinna Ülikooli ja Tallinna Laste Turvakeskuse (TLT) koostööprojektile „Sotsiaaltööst sotsiaalpedagoogidele“. Selle projektiga korraldas Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö osakond 2007. a kevadel täiendkoolituse turvakeskuse sotsiaalpedagoogidele. Koolituse maht oli 4 ainepunkti (160 tundi) ja selle eesmärk niisuguste sotsiaaltöölaste teadmiste täiendamine, mis on eriti vajalikud töötamiseks sotsiaalpedagoogina. Koolitust (õppekava juht prof T. Tulva, koolitusjuht õppejõud H. Angerjäär) viisid läbi Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö osakonna õppejõud ja lõpetanud said Avatud Ülikoolist täiendkoolitust tõendava tunnistuse.

Täiendkoolituse õppekavaga on võimalik tutvuda Tallinna Ülikooli koduleheküljel (www.tlu/sotsiaalto)

Koolitusel keskenduti sotsiaaltöö teooriale ja metoodikale, kusjuures rõhuasetus tehti sotsiaaltöö väärtuste, eetika ja psühhosotsiaalse töö mõtestamisele. Analüüsiti ka tänapäeva sotsiaalprobleeme ning vaeti sotsiaalkaitse temaatikat. Käsitlemist leidis sotsiaalinterviuhoid ning tegevusteraapia. Koolituse kaks moodulit olid suunatud sotsiaaltöölasele uurimistööle, et luua eeldusi oma töö uurimuslikuks analüüsiks. Kõik koolituses osalejad kirjutasid oma uurimistöö projekti, mille põhjal valmisid teadusartiklid.

Kogumikus on 13 artiklit, mis käsitlevad turvakeskuse töötajate turvalisuse ja töemotivatsiooni probleeme, TLT sotsiaalprogrammi iseloomu ning analüüsi, lapsepõlve ja kasvukeskkonna tegureid, turvakeskusesse suunatud laste uimastite tarvitamise raskusastet, uimastisõltuvuse tekkimist (las-

te arvamuste põhjal), koolikohustuse täitmist ning narkootikumide tarvitamist Tallinna eri linnaosades. Mitmes artiklis analüüsitakse Lilleküla osakonna klientuuri. Artiklites toetatakse oma töökogemustele ja oma töö analüüsile. Turvakeskuse edu tagab sihikindlus ning rikkalikud töökogemused ja meeskonna oskus kasutada olemasolevaid ressursse laste abistamiseks parimal viisil. Kogumiku väljaandmise tingis kogemuste vahetamise vajadus, samuti vajadus erialaste arutelude vallandamise järele teabe jagamise uute meetodite ning praktika asjus. Kogumik käsitleb süsteemselt Tallinna Laste Turvakeskuse tööd nii laste kui ka töötajate vaatenurgast. Tegemist on uurimusliku kogumikuga, mis püüab võimalikult arusaadavalt selgitada Turvakeskuse missiooni ning selles tehtavat tööd. Usutavasti pakub kogumik inspiratsiooni laste ja noorte probleeme leevendada püüdvatele töötajatele ning täidab mõningase tühimiku

Pildil: Rootsi suursaadik Dag Hartelius, kogumiku korrektorid Helena Angerjäärv ja Signe Väljataga, toimetajad Taimi Tulva ja Erki Korp raamatu presentatsioonil Rootsi Suursaatkonnas

sotsiaaltöölase kirjanduse maastikul.

Tubliks toeks ja initsiaatoriks kogumiku valmimisel oli turvakeskuse juhataja Erki Korp, kes panustas oma töötajate täiendkoolitusse ning seega ka asutuse arengusse. Siinkohal tuleb kindlasti lisada, et Tallinna Laste Turvakeskuse juhatajale Erki Korbile omistati Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni poolt ühenduses tänavuse sotsiaaltöötajate päevaga aasta hoolekandeesutuse juhi tiitel. See on tunnustus ka asutuse kui organisatsiooni tööle ning meeskonnale, sest edu ja tulemuslikkuse selles keerukas töös tagab vaid professionaalne meeskond.

TLT on hoolekandeesutus, mis pakub ajutist ööpäevast abi ja kaitset hoolitsuseta või ohtu sattunud lastele kuni nende elu edasise korraldamiseni. Lilleküla osakond on töötanud 14 ja Nõmme tee keskus seitse aastat. Veel käesoleval aastal avatakse juurdeehitus, misjärel suudetakse abi pakkuda juba 40-le sõltuvusprobleemiga lapsele. Seni on turvakeskusest abi saanud ca 260 last. Koostööprojekti raames peeti ka TLT aas-

takonverents teemal „Sotsiaal- ja lastekaitsetöö multikultuurses ühiskonnas“, kus esinesid ettekannetega rahvastikuminister Urve Palo, Ruotsi suursaadik Eestis Dag Hartelius, Tallinna aselinnapea Merike Martinson, prof-d Taimi Tulva, Lauri Leppik ja Ülo Vooglaid, Merle Haruoja Inimõiguste Instituudist jpt. Konverentsi modereeris Erki Korp, kes tegi ka kokkuvõtte konverentsist koos rahvastikuministri nõuniku Liina Pärteliga.

Raamatu esitlus leidis aset Rootsi Suursaatkonnas, kus toimetajad tutvustasid raamatut konverentsist osavõtnutele ning tänati Rootsi suursaadikut hr Dag Harteliust pikaajalise koostöö eest. Kogumikku on võimalik hankida Tallinna Laste Turvakeskusest. Koostööprojekt Tallinna Ülikooli ja Tallinna Laste Turvakeskuse vahel osutus viljakaks: toimus täiendkoolitus, avaldati kogumik ning peeti konverents. On ootuspärane, et selline kompleksne projekt pakub innustust teistelegi hoolekandeesutustele oma töö analüüsiks ning tugevdamiseks.

Lastehoolekande juhid saavad tuge rahvusvahelisest koolitusest

Alar Tamm

Lastekaitse Liidu juhataja

Kui paarkümmend aastat tagasi tunti liidrit kui inimest, kes otsustab kiiresti, kes teab kõike teistest paremini ja kelle otsuseid aktsepteerivad alluvad kõhklusteta, siis tänapäeva konkurentsitihedas maailmas on liidri roll põhimõtteliselt teine, kirjutab ajaleht Äripäev artiklis "Liider käitub võrdse meeskonna liikmena" (14.06.1999).

Juht kui meeskonna liider

Lastehoolekande asutused peavad suurendama oma juhtimise all olevate organisatsioonide/ asutuste valmisolekut uuteks väljakutseteks ja ühiskonna arengust tulenevateks nõueteks. Üha olulisemaks muutub juhi roll liidrina ning tema oskus suhelda inimestega nii individuaalselt kui ka koos meeskonnaga. Suhtlemine meeskonnaga nõuab oskust teistest aru saada, meeskonnaliikmeid ära kuulata, väljendada selgelt oma seisukohti, diskuteerida ja luua soodsa õhkkonna ideede genereerimiseks. Juhid on parema tulemuse saavutamiseks õppinud täitma uut liidri rolli teisiti. Liidri teisenenud roll eeldab, et juht on ise meeskonna liige, kes suunab ja inspireerib inimesi, andes seejuures järjest suuremaid volitusi meeskonna liikmetele.

Kevadel 2007 viidi läbi küsitlus Eesti, Rumeenia, Ungari ja Bulgaaria hoolekandajuhtide hulgas. Eesti juhtide arvates on hoolekande peamised kitsaskohad seotud eelkõige meeskondade loomisega organisatsioonides/ asutustes ja tugevate ning ühtsete meeskondade hoidmisega lastehoolekandes. Need on juhi kui liidri riskid ja samas ka võimalused. Juhid suunavad oma tähelepanu eeskätt süsteemile, liidrid aga inimestele. Täna on laste-

JUHT	LIIDER
ehitamine	arendamine
koostundmine süsteemide ja struktuuridele	koostundmine inimestele
administreerimine	uuenemine
positsiooni hoidmine	positsiooni ja staatuse muutmine
kontrollimine	usalduse suurendamine
täidevamine	kontseptsioon
orientatsioon	visioon
reeglitega kohandamine	tuginemine enda baasväärtustele ja uskumustele
kuidas? kus?	mis? miks?

**Koolitus
Bulgaarias
ja Rumeenias**

hoolekande juhtide esmased küsimused seotud meeskondade komplekteerimisega, st kuidas hoida töös head ning motiveeritud meeskonda, otsida selle tarvis inimesi ja neid arendada. Ungari hoolekandajuhid näevad probleeme ka lastehoolekande madalas riiklikus finantseerimises. Analoogselt Eestiga on ka neil keerukas hoida meeskonda koos, saada asutuse meeskonda motiveeritud inimesi. Kolleegid Rumeenia lastehoolekandest nimetasid raskusi professionaalse meeskonna komplekteerimisel ja spetsiifiliste oskustega töötajate vähesust töös erivajadustega lastega, samuti süsteemsuse ja üldise riikliku koordineerimise puudumist hoolekandes. Ka Bulgaaria hoolekande juhid rõhutasid raskusi meeskondade hoidmise, komplekteerimise ja motiveerimisega.

Teine, meile nii tuntud risk juhi töös, on läbipõlemine ja kompensatsioonimehhanismide puudumine. Sellele juhivad tähelepanu kõigi nelja vastanud riigi hoolekande juhid. Selle ennetamiseks on vaja koolituse teel tugevdada meeskonna juhi teadmisi strateegilisest juh-

Bulgaarias koolitusel käinud Eesti hoolekandejuhid tunnistustega

timisest ja riskidest juhi/liidri töös. Tabel 1 annab ülevaate juhi ja liidri rolli erinevustest.

Küsitlustulemusi arvestati projekti "Lastehoolekandega tegelevate juhtide koolitus ja teadmiste vahetus Kesk- ja Ida- Euroopas" koolitusprogrammi väljatöötamisel. Neli päeva kestnud rahvusvaheline kursus juhtidele sisaldas nii teooriat kui praktikat. Õppetöös oli rohkesti harjutusi liidrirolli omandamiseks ning meeskonna loomise ja meeskonnatöö treeninguid. Koolitusel õpiti strateegilist planeerimist, kvaliteedijuhtimist, töö

koostöövõrgustikuga ja koostööd teiste institutsioonidega.

Koolituses said osaleda kaheksa Eesti hoolekandejuhiti: 18.–29. oktoobril osales Bulgaarias toimunud koolitusel kokku neli juhti Tallinna Lastekodust, Imastu Koolkodust, Keila SOS Lastekülalt ja Haapsalu Väikelestekodust; 7.–11. novembril osales Rumeenias toimunud koolitusel neli juhti Tallinna Lastekodust. Pakkudes lastehoolekandeesutuste juhtidele võimaluse osaleda rahvusvahelisel koolitusel, soovis Lastekaitse Liit kaasa aidata nende kvalifikatsiooni ja oskuste täiustamisele. Olen seisukohal, et teabe ja kogemuste vahetamine väliskolleeegidega avaldab positiivset mõju igapäevatööle.

Projekti "Lastehoolekandega tegelevate juhtide koolitus ja teadmiste vahetus Kesk- ja Ida-Euroopas" eesmärk oli edendada lastehoolekandega juhtimise alast haridust ja vahetada teavet lastehoolekandeesutuste juhtimisest, et meeskonnatöö lastehoolekandes muutuks veelgi professionaalsemaks. (vt www.lastekaitseliit.ee/?id=10556)

Projekti juhtivpartneril FICE-Hollandil (www.fice.nl) on otsekontaktid paljude riikide lastehoolekandeesutustega. FICE Holland organiseerib rahvusvahelist ja riigisisest koostööd ning on alaealiste asüülitaotlejate riikliku paneeli algataja ja eesistuja. FICE (*Fédération Internationale des Communautés Educatives* – Rahvusvaheline Harivate Kogukondade Föderatsioon) liikmeteks on lastekaitse ja laste heaoluga seotud organisatsioonid, lastehoolekandeesutused ja üksikisikud (psühholoogid, õppejõud jt). FICE edendab rahvusvahelist teabevahetust, korraldab konverentse ja külaskäike. FICE toetab uute meetodite rakendamist lastehoolekandes ja teenuste kvaliteedi parandamist. Ka Lastekaitse Liit ja Eesti Lastefond on FICE liikmed.

Lastekaitse Liit on ühendus, mis aitab kaasa lapse õiguste tagamisele ja lapsesõbraliku ühiskonna kujundamisele

Kasutatud ja soovitatavad allikad

McNamara, C. (2007). Strategic Planning (in nonprofit or for-profit organizations). *Free Management Library* http://www.managementhelp.org/plan_dec/str_plan/str_plan.htm (6.11.2007)

Flower, J. (1995). Building a visionary organization is a do-it-yourself project. A conversation with James C. Collins. <http://well.com/user/bbear/collins.html> (6.11.2007)

Project Management Methodology (2007). <http://www.mppm.com/project-management-methodology.php> (6.11.2007)

Äripäev. (1999) Liider käitub võrdse meeskonna liikmena. Äripäev. 14.06.1999 http://www.ari-paev.ee/1478/rubr_artiklid_147808.html (6.11.2007)

Goleman D. (2005). The new leaders: transforming the art of leadership into the science of results al. London: Little Brown

International Course: Training & Exchange of Knowledge For Managers in Youth Care in Eastern Europe 2007. LDV Project NL/06/B/F/PP/157623

On the Convention on the Rights of People with Disabilities

Monika Haukanõmm, Ministry of Social Affairs

President Toomas Hendrik Ilves signed the UN Convention on the Rights of People with Disabilities on behalf of Estonia on September 25, 2007. The Convention protects the rights of people with disabilities, seeks for the ban of discrimination and promotes educational, health care, social and other rights of people with disabilities. People with disabilities make up 8.4% of the population of Estonia, i.e. 113,000 people. In addition, there is a large number of people with chronic diseases. According to the Constitution of Estonia, people with disabilities are under special care of the state and local governments. However, there are problems with the implementation of legal acts supporting the well-being and independent subsistence of people with disabilities, despite the large number of such acts. These problems result from both the shortage of money as well as the lack of knowledge and effective monitoring of the implementation of the specified requirements (e.g. the adaptation of public buildings, roads, signs, etc. to the needs of people with disabilities). After the ratification of the Convention, problems of people with disabilities have to receive more attention and money on each level. The Ministry of Social Affairs has been assigned the main responsibility for the implementation of the Convention in Estonia; however, other Ministries are responsible for the implementation in their administrative area. Organisations of the civil society, especially those of people with disabilities and their representative organisations will also be involved in the Convention implementation monitoring process.

Problems in the Care of People with Dementia and the Need for Development of Care Services in Estonia

Eve Võrk, Estonian Association of Alzheimer's

From August 2006 to March 2007, the Estonian Association of Gerontology and Geriatrics as well as the Estonian Association of Alzheimer's conducted a research commissioned by the Ministry of Social Affairs that mapped the problems in the care of people with dementia and the developmental needs of care services. The aim of the research was to determine the characteristics of care of people with dementia from the perspective of unofficial carers. The problems, needs and wishes of families/carers of people with dementia were defined by qualitative research, followed by inquiry with health care and social welfare workers to determine the problems in providing the services and the wishes for the future development of services. Family members of people with dementia expressed the wish that the society would care for people with dementia and the need for the assistance and a caring attitude of health care and social welfare workers as well as for complex information and services. The first preference of families was to take care of the person at home as long as possible. However, the specialists thought that high quality treatment and care could first and foremost be provided in a specialised institution and by specialists. The researches recommend creating more specialised services for people with dementia to improve the availability of temporary care services and to create a position of care coordination. In addition, the availability of medical assistance in social welfare institutions should be improved, telecare for people with dementia should be implemented, home care services and their availability should be enhanced.

Student Research – a Fresh Perspective on Social Work

Marju Selg, University of Tartu

Many Bachelor's and Master's theses are being written in Estonia every year, a large number of them in the University of Tartu. Although social work researchers and their "older brothers" sociologists and psychologists argue in Estonia and elsewhere about whether social work and its research is an independent science, universities educate highly qualified social workers, one measure of whose maturity is research. It is amazing that the new generation of young colleagues feels itself more confident as researchers and has the courage to deal with sensitive topics that have found little attention in Estonian social work. The present issue of *Sotsiaaltöö* offers a selection of articles introducing student research. Ragne Urbas studied the dream dad of teenage children in her Bachelor's thesis and points out children's message: the relationship between the father and the child needs more attention. The aim of Elin Tuuling was to find out how "normal families", i.e. families coping without the intervention of social welfare services, depict their daily life and need for assistance. Merlin Mardisalu's article describes how children are being treated within the Estonian judicial system. Jane Ivanova and Karin Auväärt studied how listening to children's opinion and the cooperation with the child as well as the mother and father are described in Estonian child protection manuals.

О Конвенции ООН о правах инвалидов. Стр. 5Моника Хауканымм, *Министерство социальных дел*

25 сентября Президент ЭР Томас Хендрик Ильвес подписал от имени Эстонии Конвенцию ООН о правах инвалидов. Ратификация конвенции парламентом должна последовать в разумный срок. Конвенция предусматривает защиту прав людей с ограниченными возможностями и ставит своей целью ликвидацию любой дискриминации, а также поощрение прав людей с ограниченными возможностями в области образования, здравоохранения, социальной защиты и др.

Установление попечительства и выплата пособия попечителю. Стр. 16Аллар Йыкс, *канцлер юстиции ЭР*

Канцлеру юстиции приходилось на основании поступивших к нему заявлений неоднократно объяснять местным самоуправлениям свою точку зрения по вопросу регуляции выплаты попечительских пособий, указывать на проблемы и помогать найти решение. В чем состоит основная проблема указов, регулирующих попечительское пособие? Какие недочеты встречаются при установлении попечительства и назначении попечителя, и какие ошибки допускаются при назначении и выплате попечительских пособий?

Проблемы ухода за людьми с деменцией и потребность в развитии услуг по уходу в Эстонии. Стр. 22Эве Вьрк, *Эстонское общество поддержки людей с болезнью Альцгеймера*

Эстонская ассоциация геронтологии и гериатрии и Эстонское общество поддержки людей с болезнью Альцгеймера провели исследование с целью выяснить особенности ухода за людьми, страдающими деменцией, с точки зрения людей, осуществляющих неофициальный уход за ними. Также были опрошены специалисты. Результаты исследования подтвердили необходимость развития специализированных услуг для людей с деменцией.

Снова о семейно-центрированной работе. Стр. 31Марика Ратник, *Союз защиты детей*

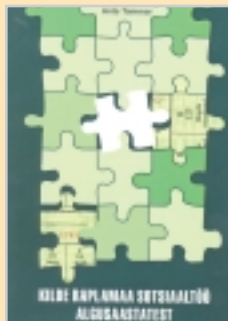
В статье рассматриваются трудности и проблемы, с которыми Союзу защиты детей приходилось соприкасаться, развивая услугу профессионального опорного лица семьи. Эти наблюдения могут быть полезны тем, кто развивает концепцию уполномочивающих услуг для семей с детьми в своей общине. Автор пытается развеять некоторые бытующие среди чиновников мифы о семейной работе.

Отцы и пособие по уходу за ребенком в Эстонии. Стр. 36Марре Кару (*PRAXIS*), Лийна Ярвисте (*Министерство социальных дел*)

Своим правом на отпуск по уходу за ребенком пользуется очень малое количество отцов, несмотря на то, что государство компенсирует недополученный доход. Исследование, проведенное центром политических исследований PRAXIS по заказу Министерства социальных дел, все же показало, что те отцы, которые остаются с детьми дома, делают это не только по материальным или связанным с работой причинам, но и потому, что им важно быть с ребенком и выполнять свою роль отца.

Студенческие исследования – свежий взгляд на социальную работу. Стр. 41Марью Сельг, *Тартуский университет*

Новое поколение молодых коллег чувствует себя все более уверенно в роли исследователей и осмеливается приступать к деликатным и не удостоенным достаточного внимания темам в эстонской социальной работе. Статьи Рагне Урбас и Элин Туулинг повествуют об исследовании точки зрения детей и семей с детьми; Мерлин Мардисалу, Яне Иванова и Карин Аувяэрт рассматривают практику социальной работы и профессиональную культуру, а также распространенные в ней представления, способы толкования и взаимные ожидания специалистов.

KIRJANDUS**Sotsiaalministeeriumi toimetiste sarjas ilmunud trükised****Kilde Raplamaa sotsiaaltöö algusaastatest (2007) Ants Tammar. Rapla Maavalitsus ja ajaleht Nädaline.**

Publitsistlike artiklite kogumiku kirjutamise aluseks on aastatel 1991–2000 Rapla maakonnalehes ilmunud hoolekandeteemalised artiklid. Raamat annab ülevaate Rapla maakonna sotsiaaltöö arengust murrangulistel 1990ndatel: maakonna elanike sotsiaalprobleemidest ja toimetulekust, maakonna sotsiaal-majanduslikust ja ajaloolis-kultuurilisest käekäigust, maavalitsuse sotsiaal-osakonna tegevusest ja sihiseadet. Autor on soovinud jäädvustada sotsiaaltöö varasemat tegevust, väärtustada hoolekannet ja teadvustada sotsiaaltöötajate saavutusi. Raamat on omamoodi tänuavaldus sotsiaaltöötajatele, kes on oma tööga andnud tähelepanuväärse panuse Raplamaa hoolekande arengusse. Raamatut saab tellida meiliaadressil Ants.Tammar@raplamv.ee.

Ülikoolilt Tartu linnale: Sotsiaaltöö-teemaliste üliõpilasuuringute kogumik IV (2007) Toimetanud Marju Selg ja Merle Linno. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Tudengite artiklikogumiku toimetajad juhatavad selle sisse järgmiselt „On suurepärase, et uus põlvkond noori kolleege tunneb end sotsiaalsete probleemvaldkondade uurimisel järjest kindlamini ning julgeb üldisema ja inimkaugema sotsiaaltöö korralduse ja teenuste uurimise kõrval asuda tundlikumate ja Eesti uurijate poolt seni kahjuks vähem tähelepanu leidnud teemade kallale. Nendeks on ühelt poolt eri sihtgruppide (nt lapsed, lastega perekonnad, erivajadustega inimesed ja nende hooldajad) enda kogemuste, arvamuste ja vajaduste uurimine, ning teiselt poolt sotsiaaltöö erialakultuur ja meie ühiskonna haavatavamate gruppide – laste ja lapsi kasvatavate perekondade – kohtlemine erisugustes sotsiaaltöö kontekstides“. Kogumiku ilmumist rahastas Tartu Linnavalitsuse sotsiaalabi osakond.

Tellimusi Sotsiaaltöö ajakirjale võtab vastu KIRILIND

2008. aastal ilmub 6 numbrit ajakirja Sotsiaaltöö, millest viimases, detsembrikuu numbris ilmuvad teaduslikud eelretsenseeritud artiklid. Ajakirja tellimuse tingimused on jäänud samaks:

- aastatellimus 234 kr
- aastatellimus tudengile 150 kr
- aastatellimus kolmes eksemplaris 468 kr

Et lihtsustada ajakirja tellimist, sõlmisime lepingu Kirilind OÜ-ga, kes pakub järgmisi võimalusi ajakirja tellimiseks:

telefoninumbri 6408597
meiliaadressil kirilind@estpak.ee
kodulehel www.kirilind.ee

Ajakirja meiliaadressile ajakiri@tai.ee saadetud tellimissoovid edastame Kirilind OÜ-le

Endiselt on võimalik vormistada tellimus kõikides postkontorites ja Eesti Posti e-tellimise keskkonnas www.post.ee